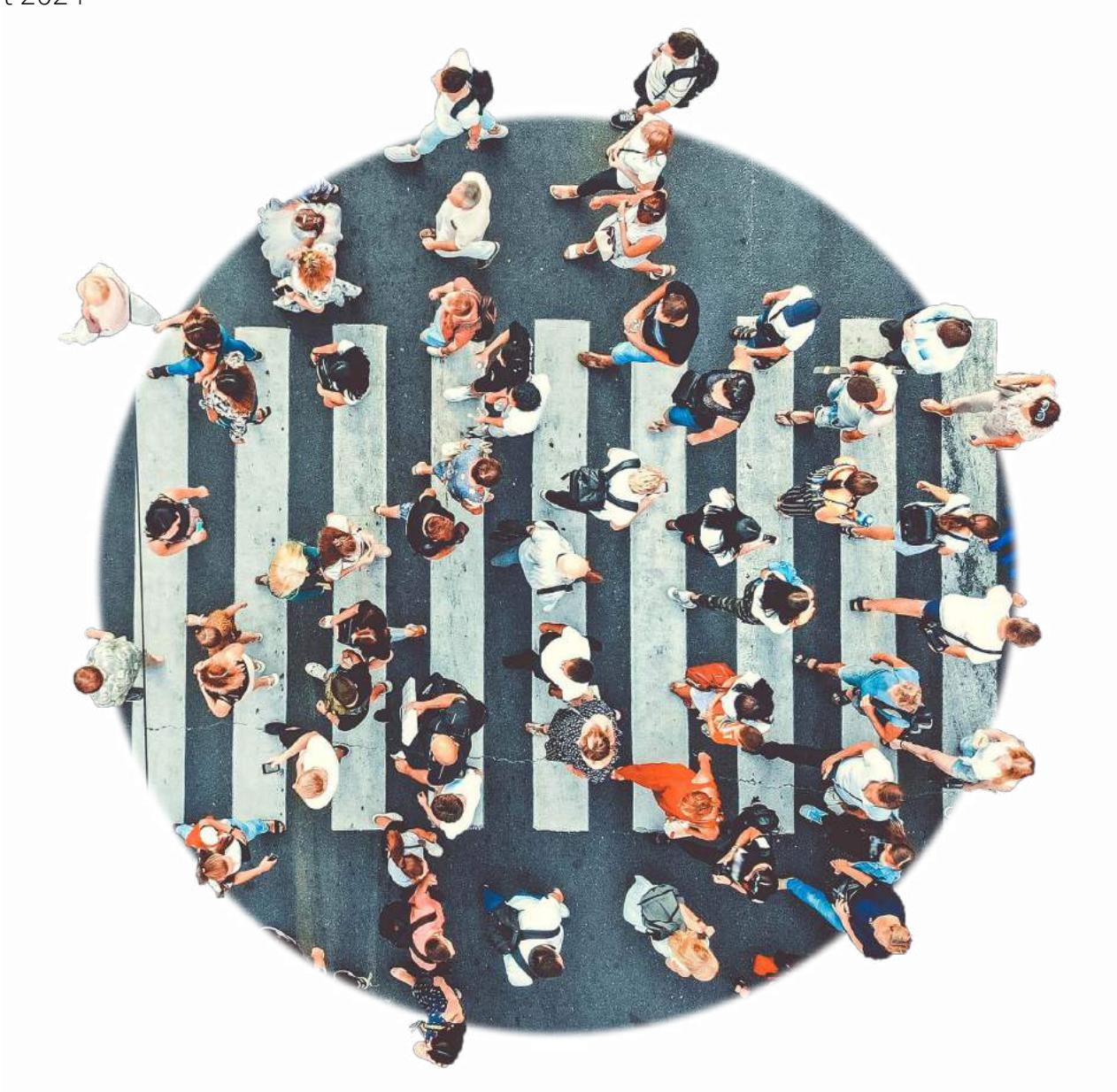

Financiële gezondheid

Samen navigeren door onzekere tijden

Maart 2024

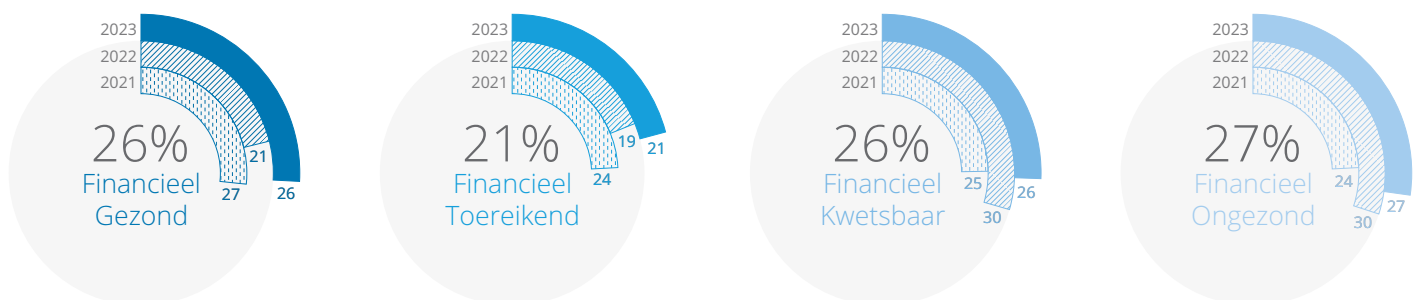
Samenvatting

In 2023 heeft Deloitte voor het derde jaar op rij onderzoek gedaan naar de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens. In dit jaarlijks terugkerende onderzoek kijken we vanuit een brede en positieve benadering naar de wisselwerking tussen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning. Afgelopen jaar vonden Nederlandse huishoudens ondanks onzekere tijden meer balans in de verschillende aspecten van hun financiële leven. Het is positief dat de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens erop vooruit is gegaan sinds 2022, maar het is te vroeg om zeggen of hiermee ook structureel een opwaartse beweging is ingezet. Financiële gezondheid is een dynamisch samenspel van factoren, dat onder invloed van de economie en individuele omstandigheden altijd in beweging is.

Economisch gezien keerde de rust in 2023 enigszins terug na het roerige jaar 2022. De uitkomsten van ons onderzoek naar de financiële gezondheid van Nederlanders in 2023 zijn in lijn met die voorzichtige verbetering. Het aantal financieel Gezonde huishoudens nam toe van 21% naar 26% en ook de groep financieel Toereikende huishoudens werd groter (van 19% naar 21%). Dat betekent tegelijk dat het aandeel van de financiële gezondheidsniveaus Kwetsbaar en Ongezond kleiner werd, van 60% in 2022 naar 53% in 2023. Een verbetering dus, maar meer dan de helft van de Nederlandse huishoudens bevindt zich nog altijd in een financieel kwetsbare situatie.

Hoewel gemiddeld gezien de financiële gezondheid van Nederland is verbeterd, moet het onderwerp hoog op de agenda blijven. De maatschappij waarin we leven is constant in beweging onder invloed van talloze (mondiale) crises en de relatieve voorspelbaarheid en zekerheid van afgelopen decennia komt niet meer terug. Dit zet de bestaanszekerheid onder druk, en niet alleen van de kwetsbaardere huishoudens in de samenleving. Om huishoudens weerbaar te maken, zijn maatregelen gericht op kortetermijn herstel niet voldoende. Er is behoefte aan oplossingen die structureel blijven bijdragen aan het financiële handelingsperspectief van huishoudens, zodat zij in elke fase van hun leven voldoende regie hebben om hun situatie positief te beïnvloeden. Samen moeten we navigeren door onzekere tijden.

Figuur S.1 Nederland in financiële gezondheidsniveaus in 2021, 2022 en 2023, in %

Uitkomsten op de domeinen

Inkomen

Het inkomen dat huishoudens in 2023 ontvingen was iets minder stabiel dan in 2022. **56%** van de huishoudens ontving een vergelijkbaar inkomen, in de afgelopen twaalf maanden, in 2022 was dit nog **62%**.

69% van de huishoudens hield maandelijks een beetje tot veel geld over ten opzichte van **64%** in 2022.

Meer huishoudens – **53%** - kunnen hun inkomen voor de komende twaalf maanden of meer voorspellen. In 2022 was dit nog **50%**.

Uitgaven

57%

Meer huishoudens hadden in de afgelopen twaalf maanden totale uitgaven die lager of veel lager waren dan hun inkomen (**57%** versus **55%** in 2022)

Toch zijn de uitgaven en inkomsten voor bijna **een op de vijf** huishoudens nog altijd niet in evenwicht: **18%** gaf aan meer uit te geven dan binnen te krijgen.

Lenen

Minder huishoudens maken zich zorgen over schulden

Het percentage Nederlandse huishoudens dat (zeer) zeker is over het aflossen van hun hypotheek is toegenomen van **44%** in

2022 naar **49%** in 2023. Ook de groep die de hypotheek aflost door aan het einde van de looptijd een nieuwe lening af te sluiten is afgenomen van 11% in 2022 naar 8%.

Meer huishoudens met consumptieve schulden verwachtten die schulden binnen een jaar te hebben afgelost zonder hun levensstijl aan te passen. In 2021 en 2022 was dit nog een op de vijf huishoudens, maar in 2023 is dit aantal toegenomen tot bijna een kwart (24%).

Sparen

Bijna een op de vijf van de Nederlandse huishoudens is in 2023 zeer onzeker over de haalbaarheid van het kunnen doen van een grotere uitgave.

Maandelijks sparen is toegenomen van **64%** in 2022 naar **66%** in 2023. Een meerderheid – 38% versus 35% in 2022 – zette elke maand een wisselend bedrag opzij.

Net als in 2022 heeft ongeveer de helft van de Nederlandse

huishoudens er vertrouwen in dat zij na hun pensioen genoeg inkomen hebben.

Planning

72%

Net als in 2022 maakte **72%** van de Nederlandse huishoudens in 2023 financiële plannen voor de toekomst. Dat betekent dat nog steeds **ruim een kwart** van de Nederlandse huishoudens zich hier niet mee bezig houdt.

Net als in 2022 gaf in 2023 **56%** van de huishoudens aan (zeer) zeker te weten dat hun verzekeringen forse schade (bijvoorbeeld na inbraak) voldoende dekken.

Dwarsdoorsnede van Nederland

1. Financieel Kwetsbaar en financieel Ongezonder onder de loep

Bestaanszekerheid, een thema dat als rode draad door het nieuws en de politieke discussie van 2023 liep. Financiële gezondheid is een belangrijk onderdeel van bestaanszekerheid. In 2023 was meer dan de helft van de Nederlandse huishoudens financieel Kwetsbaar (26%) of financieel Ongezonder (27%). Huishoudens die vallen binnen het financiële gezondheidsniveau Ongezonder hebben het zeer zwaar om hun financiële gezondheid in balans te houden. Zo had 96% van de financieel Ongezonde huishoudens in meer of mindere mate moeite om de rekeningen te betalen of slaagde zij hier überhaupt niet in. Handelingsperspectief lijkt daarmee voor deze huishoudens niet altijd aanwezig. Het contrast met financieel Kwetsbare huishoudens is groot. Zij zijn weliswaar vaak in staat om maandelijks precies rond te komen of houden een beetje geld over, maar het ontbreekt hen vaak aan mogelijkheden om toereikende financiële buffers op te bouwen. Dit maakt hen vatbaar voor eventuele tegenslagen. Tegelijkertijd blijven deze financieel Kwetsbare huishoudens vaak uit beeld voor organisaties en instanties totdat ze daadwerkelijk in de financiële problemen komen. Dit terwijl juist ook deze huishoudens gebaat zijn bij hulp. Deze huishoudens kunnen geholpen worden voordat ze terugvallen naar het financiële gezondheidsniveau Ongezonder. Daarbij lijken zij over betere uitgangspunten te beschikken dan de financieel Ongezonde huishoudens, waarbij een zet in de goede richting ook echt direct een wezenlijk verschil kan maken.

1

2. Financiële gezondheid in context: hoe de omgeving een rol speelt

Wat mensen in onze omgeving doen en vinden, heeft invloed op onze houding en gedrag. Ons onderzoek toont aan dat als het gaat om financiële zaken, veel Nederlanders het dicht bij huis zoeken. Een derde van de Nederlanders laat zich leiden door familie en vrienden bij het doen van aankopen en meer dan de helft bespreekt financiële zaken vooral met de partner. Praten over de financiën doen Nederlanders overigens niet graag: 41% praat nooit of zelden over hun financiën. Opvallend is dat 69% van de Nederlanders hun financiële problemen het liefst zelfstandig oplost. Wanneer Nederlanders wel open staan voor hulp, dan staan zij het meest open voor hulp uit de familie- en vriendenkring. Die focus op de directe omgeving lijkt ervoor te zorgen dat Nederlanders minder open staan voor hulp vanuit andere partijen. Zo scoren mijn bank (10%), de werkgever (6%), de gemeente (8%) en andere overheidsinstanties (7%) laag. Er is meer onderzoek nodig om te achterhalen hoe de drempel verlaagd kan worden voor Nederlandse huishoudens om hulp te zoeken of te ontvangen door experts, werkgevers of banken. Dit inzicht is essentieel om te zorgen dat initiatieven van partijen binnen het ecosysteem een groter bereik krijgen.

2

3. De uitdagingen van zelfstandigen in de context van financiële gezondheid

Zelfstandig ondernemerschap is een aantrekkelijke vorm van arbeid, maar het heeft ook een keerzijde. Zelfstandigen zijn vaak kwetsbaarder bij veranderingen in hun persoonlijk leven of macro-economische schommelingen. Ondanks deze keerzijde zijn zelfstandigen bovengemiddeld vaak financieel Gezond. In 2023 was 34% van de zelfstandigen financieel Gezond in vergelijking met 28% van de werknemers. Hoewel de financiële gezondheid van zelfstandigen gemiddeld gezien beter is dan die van werknemers, neemt dat niet weg dat zelfstandigen inherent op bepaalde punten kwetsbaarder zijn. Voor zelfstandigen zijn financiële buffers daarom extra van belang. De meest gebruikte manier voor zelfstandigen voor het opbouwen van een financieel vangnet is spaargeld. Met de spaarbuffers van zelfstandigen lijkt het in 2023 beter te zijn gegaan. Daarnaast is ook investeren bovengemiddeld populair bij zelfstandigen. Toch lijkt een deel van de zelfstandigen niet voldoende geld achter de hand te hebben voor onvoorziene omstandigheden. Hoewel dit ook voor werknemers geldt, is het grote verschil dat zelfstandigen het vangnet missen dat werknemers via hun werkgever hebben. Het risico dat zij kopje onder gaan bij ziekte of verminderde vraag is daarmee groter. De vraag blijft hoe deze groep gestimuleerd en/of geholpen kan worden om verbeteringen aan te brengen.

3

4. Een leven in balans? De financiële gezondheid in de levensfase van 18-24-jarigen en 65-plussers

De financiële gezondheid van Nederlanders fluctueert door de jaren heen. Zo bevinden 18-24-jarigen zich in een fase waarin fouten maken deel uitmaakt van het financiële leerproces, maar waarin ook het fundament voor financiële gezondheid wordt gelegd. Ondanks dat een groter deel van de 18-24-jarigen in 2023 financieel Gezond is (18%), blijft het zorgwekkend dat nog steeds ruim twee derde van de 18-24-jarigen financieel Kwetsbaar of Ongezond is. De 65-plussers zijn juist een groep die een overwegend stabiel beeld laten zien. Met bijna zes op de tien 65-plussers die financieel Gezond en Toereikend zijn, waren zij in 2023 de meest gezonde groep. Maar ook onder de 65-plussers bevinden zich huishoudens die te maken hebben met veel financiële uitdagingen: in 2023 was 42% van de 65-plussers financieel Kwetsbaar of financieel Ongezond.

Waar zien we de verschillen als we kijken naar deze levensfasen? 18-24-jarigen ervaren meer impactvolle levensgebeurtenissen dan 65-plussers welke de financiële gezondheid kunnen beïnvloeden. Waar de 18-24-jarigen gemiddeld gezien vaker een kortetermijnfocus hebben, hebben 65-plussers een meer behouden houding ten aanzien van uitgeven en sparen. Daarnaast geven 18-24-jarigen vaker aan gebruik te maken van risicovolle producten en/of diensten, zoals online gokken, achteraf betalen (ook welbekend als Buy Now, Pay Later) en cryptovaluta. 65-plussers investeren minder, daarnaast maakt 44% geen financiële plannen. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat inkomen en uitgaven minder veranderlijk zijn maar ook dat de periode waarvoor gepland of geïnvesteerd kan worden korter is.

4

5. Economische gelijkheid: nog steeds meer wens dan werkelijkheid

Zowel mannen als vrouwen hadden in 2023 vaker het financiële gezondheidsniveau Gezond of financieel Toereikend. Toch is het verschil tussen mannen en vrouwen juist groter geworden. Dit is met name te wijten aan het feit dat mannen in 2023 een grotere inhaalslag maakten dan vrouwen. Vooral de categorie financieel Ongezond toont een groot verschil: 32% van de vrouwen tegen 22% van de mannen. Ondanks voorzichtige verbeteringen bij vrouwen qua hoogte van het inkomen, bevinden vrouwen zich nog steeds vaak in een onzekere financiële situatie. Qua financieel gedrag zien we een aantal interessante verschillen tussen mannen en vrouwen. Zo deden vrouwen in 2023 vaker dan mannen aankopen waar ze achteraf spijt van hadden en maakten vrouwen vaker gebruik van Buy Now, Pay Later. Vrouwen zijn meer gaan sparen maar de al aanwezige verschillen tussen mannen en vrouwen zijn nauwelijks kleiner geworden. Ze lopen daarnaast nog steeds achter bij mannen als het gaat om financiële planning en investeren. Mannen plannen vaker voor de lange termijn, terwijl vrouwen zich meestal richten op korte termijnplanning, mogelijk ingegeven door een beperktere financiële ruimte.

5

Aanbevelingen

Plaats financiële gezondheid blijvend hoog op de agenda

Financiële gezondheid stond ook in 2023 hoog op de agenda. Verscheidene spelers binnen het ecosysteem van financiële gezondheid namen het initiatief om huishoudens te ondersteunen bij hun financiële welzijn. Ondanks de inspanningen van zowel de publieke als private sector is er meer nodig om Nederlandse huishoudens effectief te (blijven) ondersteunen. Dit vereist opschaling van bestaande initiatieven en ontwikkeling van nieuwe initiatieven om zo nog meer huishoudens (beter) te bereiken. Het verbeteren van financiële gezondheid vraagt daarnaast om een lange adem, aangezien de effecten van initiatieven vaak pas na verloop van tijd zichtbaar worden. Daarom moet financiële gezondheid een structureel onderwerp op de agenda zijn én blijven.

Vergroot financiële kennis en vaardigheden van alle Nederlanders

Financiële educatie vanaf jonge leeftijd is essentieel en moet een vast onderdeel worden van het formele schoolcurriculum. Zolang dit niet gerealiseerd is, moeten in de tussentijd (en mogelijk ook daarna) partijen binnen het ecosysteem van financiële gezondheid effectief samenwerken om een consistente en kwalitatief goede financiële educatie te waarborgen.

Financiële educatie moet toegankelijk zijn voor alle Nederlanders, ongeacht of zij op dit moment problemen ervaren. Daar waar mensen geen structurele educatie hebben ontvangen via het onderwijs of voor wie het onderwijsaanbod onvoldoende was, is het van belang dat alternatieve kanalen en instanties voorzien in de noodzakelijke financiële educatie. Educatieve inspanningen dienen hierbij herhalend van aard te zijn en rekening te houden met de diverse behoeften en omstandigheden van verschillende demografische groepen, vooral zij die kampen met beperkte financiële gezondheid en financiële redzaamheid. Elke groep vereist een specifieke benadering, met maatwerk passend bij hun context en beleving.

Om dit alles te realiseren is coördinatie tussen verschillende aanbieders van belang. Dit waarborgt uniformiteit en toegankelijkheid en komt de kwaliteit en doeltreffendheid van financiële educatie ten goede. Tezamen draagt dit bij aan gelijke kansen voor iedereen in Nederland.

Werk zelf aan jouw financiële gezondheid

Het bevorderen van een financieel gezonde samenleving is een gedeelde verantwoordelijkheid waarbij zowel organisaties als individuele huishoudens zelf een belangrijke rol spelen. We moedigen alle huishoudens in Nederland aan om, binnen hun mogelijkheden, te werken aan hun eigen financiële gezondheid. Het hebben van inzicht en overzicht in waar een huishouden financieel staat zijn de eerste stappen naar een goede financiële gezondheid. Tools zoals de FinanciëleGezondheidsCheck van het Nibud kunnen hierbij helpen. Effectieve financiële planning, zowel op korte als op lange termijn, is cruciaal en ons onderzoek benadrukt dat dit een punt van aandacht blijft voor velen. Regelmatig plannen kan helpen bij het realiseren van toekomstdromen en het aanpakken van financiële uitdagingen. De individuele aandachtspunten van huishoudens met betrekking tot de financiële gezondheid veranderen met de tijd. Daarom vereist financiële gezondheid constante aandacht en actie.

Normaliseer het gesprek over financiën

Uit ons onderzoek blijkt dat veel Nederlanders nog steeds terughoudend zijn in het bespreken van hun financiën en het zoeken naar hulp bij financiële problemen. Dit weerhoudt hen van het verkrijgen van nieuwe inzichten en het leren van elkaar of experts. Nederlanders kunnen het initiatief nemen in het veranderen van deze cultuur door in hun eigen omgeving open te zijn over financiën. Partijen binnen het ecosysteem, zoals werkgevers, moeten op hun beurt de juiste omstandigheden creëren om openheid te ondersteunen en het vragen van hulp te normaliseren. Er moet een klimaat van vertrouwen worden gecreëerd waarin financiële gezondheid een normaal en regulier gesprekstema is, juist ook als er nog geen financiële problemen zijn. Dit is een oproep aan alle betrokkenen om samen te werken aan het bevorderen van financiële openheid en preventieve ondersteuning. Tegelijkertijd moedigen we alle Nederlanders aan om een open houding aan te nemen ten aanzien van gesprekken over hun financiën en om hulp te zoeken waar nodig.

Ondersteun bestaand netwerk in hun signaalfunctie

Veel Nederlanders mijden het gesprek over hun financiën en schuwen hulp bij financiële moeilijkheden, vaak door schaamte of wantrouwen richting instanties. Het inzetten van bestaande netwerken, zoals bijvoorbeeld huisartsen, sociaal werkers en leiders van geloofsgemeenschappen, kan helpen bij het vroegtijdig signaleren van financiële problemen. Deze partijen staan dicht bij de mensen, worden doorgaans meer vertrouwd, en zijn daardoor beter in staat om problemen (vroegtijdig) te signaleren. Deze signaleringsrol vereist wel dat deze partijen adequaat geïnformeerd en ondersteund worden. Partijen zoals bijvoorbeeld gemeenten kunnen hierin coördineren, door een helder en toegankelijk overzicht van hulpopties te bieden. Het wegnemen van barrières, zoals tijdgebrek of financiële hindernissen, is daarbij cruciaal.

Maak grote transities betaalbaar voor elk huishouden

Het is belangrijk dat we het handelingsperspectief van Nederlandse huishoudens vergroten door educatie, een toegankelijk hulpaanbod en een inclusief financieel systeem. Overheden en andere partijen moeten samen een duurzame visie ontwikkelen voor grootschalige veranderingen, zoals de energietransitie naar een CO2-neutrale maatschappij. Deze overgang vraagt aanzienlijke investeringen die voor financieel kwetsbare huishoudens niet gemakkelijk te dragen zijn. Betaalbaarheid en voorspelbaarheid zijn daarom essentieel. Om de maatschappelijke verduurzaming te laten slagen, is een samenwerking tussen publieke en private partijen nodig die een rechtvaardige energietransitie waarborgt. Dit moet alle Nederlandse huishoudens in staat stellen om mee te doen aan de transitie en tevens te profiteren van de voordelen, met duidelijkheid over de financiële verwachtingen op de lange termijn.

Inhoudsopgave

1. Vooruitgang, maar met voorbehoud	9
2. Het onderzoek	11
2.1 <i>Wat is financiële gezondheid?</i>	11
2.2 <i>Financiële gezondheid vertaald naar vijf domeinen</i>	12
2.3 <i>Het conceptuele model en de vragenlijst</i>	13
2.4 <i>Vier niveaus van financiële gezondheid</i>	14
2.5 <i>Score per domein</i>	15
3. De financiële gezondheid: hoe gezond is Nederland?	20
3.1 <i>Nederlandse huishoudens over de hele linie financieel gezonder dan in 2022</i>	20
3.2 <i>Wat typeert huishoudens in de vier financiële gezondheidsniveaus?</i>	21
3.3 <i>Verschuivingen van de scores van de gezondheidsniveaus per domein</i>	24
3.4 <i>Verschuivingen van de scores van de Nederlandse regio's per domein</i>	26
4. De financiële gezondheid van Nederland per domein	28
4.1 <i>De scores op de vijf domeinen</i>	28
5. Dwarsdoorsnedes van Nederland	36
5.1 <i>Financieel Kwetsbaar en financieel Ongezond onder de loep</i>	37
5.2 <i>Financiële gezondheid in context: hoe de omgeving een rol speelt</i>	44
5.3 <i>De uitdagingen van zelfstandigen in de context van financiële gezondheid</i>	48
5.4 <i>Een leven in balans? De financiële gezondheid in de levensfase van 18-24-jarigen en 65-plussers</i>	52
5.5 <i>Economische gelijkheid: nog steeds meer wens dan werkelijkheid</i>	59
6. Aanbevelingen	64
Colofon	69
Literatuur	71
Bijlage 1 - Het conceptueel model	74
Bijlage 2 - Vragenlijst	75

1. Vooruitgang, maar met voorbehoud

Ondanks het feit dat Nederlandse huishoudens de afgelopen jaren direct en indirect werden beïnvloed door een reeks nationale en internationale crises – van de wereldwijde pandemie, geopolitieke onrust, de energiecrisis en hoge inflatie tot de confrontatie met nieuwe risico's als gevolg van de klimaatcrisis – vonden zij een betere balans in de verschillende aspecten van hun financiële leven. Dit blijkt uit de uitkomsten van ons onderzoek naar de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens in 2023.

Waar veel andere onderzoeken zich richten op afzonderlijke elementen van financiële gezondheid, kijken wij in dit jaarlijks terugkerende onderzoek vanuit een brede en positieve benadering naar de wisselwerking tussen de vijf domeinen die in samenhang de financiële gezondheid beïnvloeden: Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning. De uitdaging is om binnen het gehele spectrum van financiële gezondheid voortdurend in balans te blijven. Dit geldt niet alleen voor de financieel meest kwetsbare huishoudens, maar voor alle Nederlanders. Dit holistische perspectief is inmiddels voor veel partijen die zich bezighouden met financiële gezondheid de standaard geworden.

Wat voor jaar was 2023? De economie groeide met slechts 0,1%.¹ Na in 2022 een recordhoogte te hebben bereikt met 11,6%, is de inflatie in 2023 gedaald naar 4,1%. De lonen stegen met 5,9% harder dan de inflatie², het consumentenvertrouwen nam toe³ en het werkloosheidscijfer bleef stabiel.⁴ Economisch gezien keerde de rust in 2023 dus enigszins terug. De uitkomsten van ons onderzoek in 2023 naar de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens zijn in lijn met die voorzichtige verbeteringen. Het aantal financieel Gezonde huishoudens nam toe van 21% naar 26% en ook de groep financieel Toereikende huishoudens werd groter (van 19% naar 21%).

Dat betekent tegelijk dat het aandeel van de financiële gezondheidsniveaus Kwetsbaar en Ongezonder kleiner werd, van 60% in 2022 naar 53% in 2023. Hoewel het positief is dat de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens erop vooruit is gegaan sinds 2022, is het nog te vroeg om te zeggen of hiermee ook structureel een opwaartse beweging is ingezet. Financiële gezondheid is een dynamisch samenspel van factoren, dat onder invloed van de economie en individuele omstandigheden altijd in beweging is. Bovendien moeten we niet uit het oog verliezen dat een groot aantal Nederlandse huishoudens nog altijd financieel Kwetsbaar of financieel Ongezonder is. Een deel van die huishoudens lijkt bovendien maar beperkt in staat om (zelf) een weg te vinden uit hun financieel kwetsbare situatie, zo beschrijven we in dit rapport. Die groep loopt nu en in de toekomst grotere risico's, bijvoorbeeld op gezondheidsvlak⁵, maar ook als het gaat om de negatieve gevolgen van de klimaatcrisis, die hen naar verwachting harder zullen raken.⁶ We zien vooruitgang, maar dus met voorbehoud. Om ervoor te zorgen dat alle Nederlanders kunnen rondkomen en mee kunnen doen in de maatschappij is dan ook blijvende aandacht nodig voor bestaanszekerheid in de breedste zin van het woord.⁷ Financiële gezondheid is hier een belangrijk onderdeel van.

¹ DNB, 2023a.

² DNB, 2023a.

³ CBS, 2023d.

⁴ CBS, 2024c.

⁵ SER, 2023.

⁶ Bani et al., 2024.

⁷ Commissie Sociaal Minimum, 2023b.

Het rapport dat we in 2022 presenteerden bevatte een vijftal aanbevelingen. Wij benadrukten onder meer de noodzaak van samenwerking, het belang van preventie en de plek die financiële gezondheid binnen een onderneming zou moeten innemen.⁸ In de markt hebben we volop initiatieven gezien. Meer werkgevers sloten zich aan bij de Nationale Coalitie Financiële Gezondheid (NCFG) en de deelnemers aan deze coalitie stelden actieplannen op om de financiële gezondheid van hun werknemers te bevorderen. Tegelijkertijd bleef de overheid Nederlandse huishoudens steunen: zij verlengde onder meer het prijsplafond voor energie en het Tijdelijk Noodfonds Energie⁹, verhoogde het wettelijk minimumloon en daaraan gekoppelde uitkeringen¹⁰ en voerde de basisbeurs in het hoger onderwijs opnieuw in.¹¹ De effecten van deze en andere maatregelen zijn terug te zien in de resultaten van het onderzoek. Zo gaven huishoudens in ons onderzoek over de hele linie vaker dan in 2022 aan de noodzakelijke kosten van levensonderhoud makkelijk te kunnen betalen.

Sinds januari 2024 is het prijsplafond opgeheven en de energietoeslag verdwenen.¹² Wel is het Tijdelijk Noodfonds Energie met een jaar verlengd en uitgebreid en geldt voor het onderwijsjaar 2023-2024 een verhoging van de basisbeurs.¹³ Een deel van de genomen maatregelen is van tijdelijke aard. In de keuze voor tijdelijk beleid ligt een aanname besloten dat de huidige omstandigheden uitzonderlijk zijn, en dat we op een zeker moment weer zullen terugkeren naar 'normaal'. Maar de grote uitdagingen waar we mee te maken hebben, zoals woningschaarste, energiearmoede en stijgende prijzen zijn voorlopig niet opgelost. Bovendien zullen we in toenemende mate de effecten van de klimaatcrisis gaan merken en lijken nieuwe ontwikkelingen elkaar steeds sneller op te volgen. De maatschappij waarin we leven is constant in beweging en de relatieve voorspelbaarheid en zekerheid van afgelopen decennia komt waarschijnlijk niet meer terug. Dit alles kan ertoe leiden dat de bestaanszekerheid onder druk komt te staan, en niet alleen die van de kwetsbaardere huishoudens in de samenleving.¹⁴ Deze ontwikkelingen vragen om aanpassingsvermogen van de hele samenleving. Om huishoudens financieel weerbaar te maken, zijn maatregelen gericht op kortetermijnherstel niet voldoende. Er is behoefte aan oplossingen die structureel bijdragen aan het financiële

handelingsperspectief van huishoudens, zodat zij in elke fase van hun leven voldoende regie hebben om hun situatie positief te beïnvloeden. Beleid dat ook op de lange termijn de financiële weerbaarheid van huishoudens vergroot, zoals het realiseren van een inclusieve klimaat- en energietransitie, is hard nodig. Eerdere maatregelen slaagden hier niet altijd in. De prioriteit voor het verhogen van die financiële weerbaarheid moet liggen bij de kwetsbaardere groepen in onze samenleving zonder andere Nederlandse huishoudens uit het oog te verliezen. Iedereen in Nederland moet blijvend aan zijn financiële gezondheid kunnen werken. In dit rapport lichten we een aantal van die kwetsbaardere groepen uit. Partijen die zich bezighouden met financiële gezondheid kunnen een belangrijke rol spelen in de ondersteuning van deze groepen.

In dit rapport laten we zien dat er ondanks de verbeterde financiële gezondheid in 2023 nog veel te winnen valt. Dat vraagt actie van alle partijen binnen het ecosysteem van financiële gezondheid¹⁵, waarvoor wij in de aanbevelingen een aantal voorstellen doen. Met dit onderzoek streven wij ernaar dat financiële gezondheid hoog op de agenda van zowel individuen als de spelers uit het ecosysteem blijft staan. In de hoofdstukken die volgen schetsen we allereerst een breed beeld van de financiële gezondheid van Nederland in 2023. Daarnaast laten we zien welke verschuivingen er hebben plaatsgevonden en welke groepen bijzondere aandacht verdienen.

Het onderzoek is, net als in 2021 en 2022, uitgevoerd door Deloitte. Het rapport op basis van het onderzoek is opgesteld door Deloitte en het resultaat van een vruchtbare samenwerking met ABN AMRO, ING, Nationale Nederlanden, Nibud, de Tilburg University en de Universiteit Leiden. Met hun specifieke expertise over en ervaring met het onderwerp financiële gezondheid hebben deze partijen de uitkomsten van het onderzoek verrijkt en in context geplaatst. We mogen met trots constateren dat ons jaarlijkse onderzoek inmiddels een vaste waarde is geworden binnen het publieke gesprek over financiële gezondheid. De komende jaren blijft Deloitte het onderzoek uitvoeren om de trends en ontwikkelingen van de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens in kaart te brengen.

⁸ Deloitte, 2022.

⁹ Rijksoverheid, 2023a.

¹⁰ Rijksoverheid, 2022b.

¹¹ DUO, 2023a.

¹² Nibud, 2023a.

¹³ DUO, 2023b.

¹⁴ Franken, M., Kuiper, C., & Sanden, P. van der (2022).

¹⁵ Hiermee bedoelen we alle partijen die een rol kunnen spelen in het bevorderen van de financiële gezondheid. Dit zijn bijvoorbeeld overheden, werkgevers, financiële instellingen en energiebedrijven.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de uitgangspunten en opzet van dit onderzoek, laat zien hoe we tot vier financiële gezondheidsniveaus zijn gekomen en hoe deze financiële gezondheidsniveaus op individueel niveau doorwerken. In hoofdstuk 3 volgt een nadere karakterisering van de gezondheidsniveaus, een inzicht in de overkoepelende uitkomsten van het onderzoek en een overzicht van achtergrondkenmerken die op basis van ons onderzoek het meest representatief zijn voor elk financieel gezondheidsniveau. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 4 meer gedetailleerd in op de uitkomsten van de onderliggende domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning. Hoofdstuk 5 bevat reflecties op enkele dwarsdoorsnedes van Nederland: welke patronen zien we als we inzoomen op specifieke groepen, wat zijn mogelijke verklaringen, en hoe verhouden deze patronen zich tot wat we zagen in eerdere jaren? In hoofdstuk 6 volgen de aanbevelingen. Door het hele rapport zijn kaders opgenomen waarin experts – van ABN AMRO, ING, Nationale Nederlanden, Nibud, Tilburg University en Universiteit Leiden – vanuit hun achtergrond hun licht laten schijnen op het onderzoek en de bevindingen.

2. Het Onderzoek

In 2023 heeft Deloitte voor het derde jaar op rij onderzoek gedaan naar de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens. Net als in 2021 en 2022 kijken we naar een breed spectrum van financiële gezondheid, gevat in vijf domeinen. De mate waarin die vijf domeinen met elkaar in balans zijn, bepaalt hoe financieel gezond een huishouden is.

Om de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens te meten heeft Deloitte in november 2023 een vragenlijst uitgezet onder 5.001 Nederlanders. De uitkomsten hiervan hebben we geanalyseerd en zijn weergegeven in dit rapport. Dit onderzoek hebben we in 2023 wederom uitgevoerd in samenwerking met het Nibud en academici van de Tilburg University en Universiteit Leiden.

De hierboven genoemde vragenlijst is door onderzoeksbureau Ipsos online uitgezet via het Ipsos i-Say panel. 5001 respondenten hebben de vragenlijst volledig ingevuld. Door een weging aan de data toe te voegen geven de resultaten een representatieve afspiegeling van Nederland op basis van leeftijd, geslacht, regio en inkomen. Om een zo groot mogelijk bereik te hebben onder de Nederlandse huishoudens is de vragenlijst online en in het Nederlands uitgezet. Hierdoor zijn mensen met een lage digitale vaardigheid en anderstaligen niet meegenomen zijn in dit onderzoek.

In dit hoofdstuk lees je meer over de domeinen, de vragenlijst die we hebben uitgezet en de opbouw van de financiële gezondheidsniveaus. Deze informatie vormt de basis van het uitgevoerde onderzoek, een methodiek die consistent is met de vorige twee edities. Voor degenen die al vertrouwd zijn met deze achtergrondinformatie, wordt aangeraden om door te gaan naar hoofdstuk 3, waar de resultaten van het 2023-onderzoek worden gepresenteerd.

2.1 Wat is financiële gezondheid?

Om de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens goed te kunnen meten hebben we een eenduidig en gedeeld begrip nodig van het concept financiële gezondheid. Wij gebruiken daarom onderstaande definitie welke wij ontwikkeld hebben bij de start van het eerste onderzoek in 2021.¹⁶

We omschrijven financiële gezondheid als de mate waarin een persoon of huishouden in staat is en het gevoel van controle heeft om:

1. op een comfortabele manier aan alle huidige en lopende financiële verplichtingen en behoeften te voldoen; en
2. de financiële zekerheid op te bouwen om zijn of haar levensdoelen na te streven en op een comfortabele manier aan alle toekomstige verplichtingen en behoeften te voldoen.

In dit rapport spreken we afwisselend over 'Nederlanders' en 'huishoudens'. Het gros van de vragen in de vragenlijst gaat over de financiële situatie van Nederlandse huishoudens. Veel mensen delen hun financiën immers met de andere leden van hun huishouden.¹⁷ Veelal zullen we in dit rapport daarom spreken van 'huishoudens'.

Sommige aspecten zijn niet op het hele huishouden van toepassing, maar zijn van individuele aard. Neem bijvoorbeeld financiële kennis en de houding tegenover geldzaken. Wanneer we ingaan op die aspecten, hebben we het in dit rapport over 'Nederlanders'.

¹⁶ Deloitte, 2021.

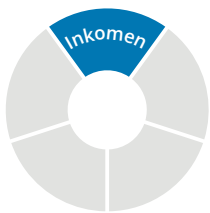
¹⁷ Wanneer er over 'huishouden' wordt gesproken gaat dit over de respondent en de leden van zijn huishouden met wie de financiën worden gedeeld. Bijvoorbeeld de partner en inwonende kinderen.

2.2 Financiële gezondheid vertaald naar vijf domeinen

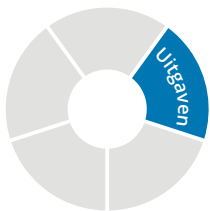
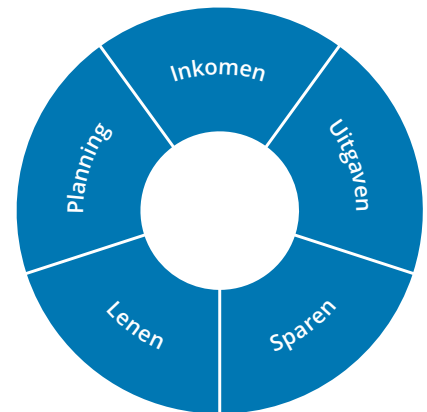
Vaak praten we in Nederland pas over financiële gezondheid als we in de financiële problemen zitten. Er lijken nog te vaak maar twee opties te zijn: met financiële problemen zoals een betalingsachterstand ben je financieel ongezond, zonder dat soort problemen ben je financieel gezond. Maar dat is een te zwart-witte weergave van de werkelijkheid. Financiële gezondheid moeten we in een bredere context bekijken. Financiële gezondheid is meer dan alleen het beheersen van de dagelijkse uitgaven en zorgen voor voldoende en regelmatig inkomen.

Vermogen opbouwen, overzicht hebben en regelmatig bezig zijn met de financiële gezondheid zijn minstens zo belangrijk voor financiële weerbaarheid. Ook voor mensen zonder financiële problemen valt op dit vlak vaak nog winst te boeken. In ons onderzoek onderscheiden we daarom vijf domeinen die in samenhang de financiële gezondheid beïnvloeden: **Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen** en **Planning**. In figuur 2.1 op deze pagina beschrijven we per domein de indicatoren die samenhangen met financiële gezondheid.

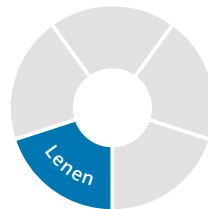
Figuur 2.1 Indicatoren voor financiële gezondheid per domein

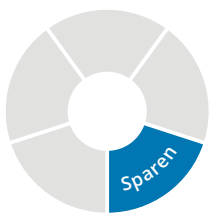
- Het inkomen is voldoende:** huishoudens beschikken over voldoende inkomen om aan dagelijkse en toekomstige verplichtingen te voldoen.
- Het inkomen is voorspelbaar:** huishoudens zijn in staat om over (langere) tijd de hoogte en de zekerheid van het inkomen te voorspellen.
- Controle over inkomen:** leden van het huishouden hebben een gevoel van controle over het genereren van toekomstig inkomen.

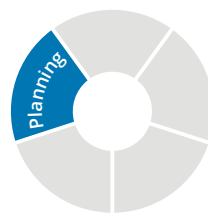
- Evenwicht tussen inkomsten en uitgaven:** huishoudens zijn in staat om rond te komen van het inkomen en/of vermogen.
- Rekeningen tijdig en volledig betalen:** huishoudens zijn in staat om tijdig alle rekeningen te betalen, er zijn geen betalingsachterstanden.
- Controle over uitgaven:** leden van het huishouden hebben een gevoel van controle over alle soorten uitgaven die gedaan worden.

- Duurzame schuldenlast en tijdig schulden afbetalen:** huishoudens hebben een schuldenlast die beheersbaar is en lossen hun schulden op tijd af.
- Kennis van en controle over de schuldverplichtingen:** leden van het huishouden hebben inzicht in de aard en omvang van de schulden, en hebben een gevoel van controle hierover.

- Op regelmatige basis sparen en voldoende liquide middelen voor de korte(re) termijn:** huishoudens sparen op regelmatige basis en hebben voldoende direct beschikbare gelden.
- Spaargelden en investeringen voor de lange(re) termijn:** huishoudens sparen en/of investeren om lange(re)-termijndoelen te kunnen realiseren.
- Controle over vermogen:** leden van het huishouden hebben een gevoel van controle over het opbouwen en beheersen van vermogen.

- Kortetermijnbudget en langetermijnplannen:** huishoudens stellen een budget vast voor de korte termijn en monitoren dit, en stellen langetermijnplannen op om levensdoelen te behalen.
- Adequate verzekeringen:** huishoudens hebben verzekeringen afgesloten die toereikend zijn om belangrijke risico's af te dekken.
- Controle over planning:** leden van het huishouden hebben een gevoel van controle over het bereiken van hun levensdoelen door middel van een adequate planning.

Uit eerder onderzoek¹⁸ weten we dat naast de vijf domeinen nog andere factoren een rol spelen bij financiële gezondheid. Zo hebben financiële kennis en persoonlijke kenmerken ook invloed op financieel gedrag. Om die reden hebben we ook vragen gesteld over kennis en houding van respondenten. Informatie hierover helpt bij het zoeken naar manieren om financieel gedrag te verbeteren.

Een belangrijke kanttekening bij ons onderzoek is dat de financiële gezondheid van mensen niet alleen afhankelijk is van hun gedrag, maar ook voor een deel wordt bepaald door de inrichting van het financiële systeem en achterliggende (politieke) keuzes. Hoewel individueel gedrag een belangrijke rol speelt, is er een grens aan de invloed die een individu kan uitoefenen wanneer ze deel uitmaken van een systeem. Dit onderzoek concentreert zich op dat deel van financiële gezondheid dat gerelateerd kan worden aan gedrag en de achterliggende kenmerken van de Nederlander zelf, maar erkent de invloed en complexiteit van de bredere systemen waarbinnen individuen zich begeven.

2.3 Het conceptuele model en de vragenlijst

Het conceptuele model dient samen met de definitie van financiële gezondheid als fundament voor de uitgebreide vragenlijst die we hebben opgesteld. Vanuit de academische literatuur¹⁹ en bestaande vragenlijsten²⁰ zijn vragen verzameld, en waar nodig aangepast, om alle elementen van het model te meten. Het conceptuele model en de scoringsmethodiek zijn ten opzichte van de onderzoeken in 2021 en 2022 ongewijzigd gebleven.

De vragenlijst van 2023 (zie bijlage 2 voor de hele vragenlijst) verschilt in één opzicht van die van 2022. Om de uitkomsten in een brede context te kunnen plaatsen, hebben we in 2023 tien verdiepvragen toegevoegd. De vragen richten zich niet op één specifiek onderwerp, maar zijn wisselend van aard. We hebben bijvoorbeeld gevraagd door wie respondenten zich laten beïnvloeden bij het doen van aankopen en door wie zij graag geholpen worden bij financiële uitdagingen. We hebben deze aanpassingen in samenspraak met het Nibud, de academici van de Tilburg University en Universiteit Leiden gedaan. De aanpassingen hebben geen invloed op de scoringsmethodiek.

In totaal bestaat de vragenlijst van 2023 uit 68 vragen. 28 vragen gaan over financiële gedragingen (onderverdeeld in de vijf domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning), zeventien vragen gaan over financiële vaardigheden en persoonlijke kenmerken en dertien vragen betreffen de huishoudelijke en socio-economische omgeving. Tenslotte zijn er dus tien (nieuwe) verdiepvragen. We hebben het de respondenten zo makkelijk mogelijk gemaakt om de vragen te beantwoorden. Zij hoefden zelf geen berekeningen te maken en geen documenten (zoals salarisstroken of pensioenoverzichten) te raadplegen. De vragenlijst is, net als in 2021 en 2022, niet uitgevraagd onder dezelfde groep respondenten als het voorgaande jaar, maar onder een nieuwe groep respondenten.

Dit is het derde jaar op rij dat het onderzoek naar de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens wordt uitgevoerd. Met behulp van de methode om financiële gezondheid te meten, wordt een waardevol inzicht gegeven in de staat van de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens en de ontwikkeling ervan over de jaren heen. Deze meetmethode is effectief omdat deze een breed beeld geeft van alle (soorten) Nederlandse huishoudens. Om de brede toepasbaarheid te realiseren waren er twee belangrijke eisen bij de ontwikkeling van de methodologie. Als eerste dat het invullen van de meetvragen voor respondenten zo laagdrempelig mogelijk is (simpel in te vullen, ze hoeven geen aanvullende gegevens op te zoeken). Ten tweede dat deze breed toepasbaar is op allerlei verschillende soorten Nederlandse huishoudens ongeacht bijvoorbeeld werksituatie, woonsituatie, leeftijd of opleiding. De uitkomsten zijn voor iedereen relevant en doordat de meetmethode inzicht geeft in vijf domeinen (Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning), krijgt men ook inzicht in wat men kan doen om financieel gezond te zijn en te blijven. De meetmethodologie creëert dus voor ieder huishouden en organisatie waardevolle inzichten, waardoor het een krachtig instrument is in het streven naar het verbeteren van de financiële gezondheid in Nederland.

¹⁸ O.a. Mitchell & Lusardi, 2015; Boisclair et al., 2017; Van Rooij et al., 2011; Kempson et al., 2017; Comerton-Forde et al., 2020; Ottaviani & Vandone, 2011; Clark et al., 2019.

¹⁹ O.a. Kempson et al., 2017; Comerton-Forde et al., 2020; Lusardi & Mitchell, 2011.

²⁰ O.a. Financial Health Network, 2018 en 2020; Financial Conduct Authority, 2017 en 2021; Commonwealth Bank of Australia & University of Melbourne, 2019; Van Dijk, Van der Werf & Van Dillen, 2022.

Dit is het derde opeenvolgende jaar dat het onderzoek is uitgevoerd. Hierdoor kunnen we resultaten met elkaar vergelijken en ontwikkelingen over tijd volgen. Om die ontwikkelingen goed te kunnen interpreteren hebben we beoordeeld of een bepaalde groei of afname over de jaren heen statistisch significant is. Om deze significantie te beoordelen gebruiken we de Chi-kwadraattoets.²¹ Wij merken hierbij op dat dus ook uitkomsten met relatief grote verschillen niet significant kunnen zijn, terwijl relatief kleinere verschillen wel significant kunnen zijn. Daar waar resultaten op basis van deze toets significant zijn, spreken we in de uitkomsten van het onderzoek in termen als ‘toe- of afname’ of bijvoorbeeld ‘is gegroeid’. Waar de uitkomsten niet significant zijn, benoemen we wel de percentages (ook van eerdere jaren), maar spreken we niet in termen van groei of afname.

Bij het presenteren van de uitkomsten van het rapport gebruiken we procentpunten om het absolute verschil aan te geven tussen percentages.

2.4 Vier niveaus van financiële gezondheid

Financiële gezondheid kenmerkt zich door de mate waarin meerdere financiële aspecten met elkaar in balans zijn. Om de complexiteit van die balans inzichtelijk te maken, hebben we voor dit onderzoek een schaal ontwikkeld van vier financiële gezondheidsniveaus. Figuur 2.2 toont een korte omschrijving per gezondheidsniveau. In hoofdstuk 3 geven we verdere duiding aan deze niveaus. Per vraag hebben we, op basis van theoretische en expertinzichten, beoordeeld bij welke scores een respondent binnen een bepaald gezondheidsniveau valt. Deze bandbreedtes zijn ook in figuur 2.2 opgenomen.

Figuur 2.2 Beschrijving en bandbreedtes financiële gezondheidsniveaus

Financieel Gezond 77-100	Financieel Toereikend 66-76	Financieel Kwetsbaar 51-65	Financieel Ongezond 0-50
Scores tussen de 77-100 worden beschouwd als een financieel Gezonde situatie. Huishoudens met scores binnen deze bandbreedte rapporteren op een zeer groot deel tot alle vragen antwoorden die als gezond worden beschouwd.	Scores tussen de 66-76 worden beschouwd als een financieel Toereikende situatie. Huishoudens met scores binnen deze bandbreedte rapporteren op een aanzienlijk tot groot deel van de vragen antwoorden die als gezond worden beschouwd.	Scores tussen de 51-65 worden beschouwd als een financieel Kwetsbare situatie. Huishoudens met scores binnen deze bandbreedte rapporteren op een beperkt deel van de vragen antwoorden die als gezond worden beschouwd.	Scores tussen de 0-50 worden beschouwd als een financieel Ongezonde situatie. Huishoudens met scores binnen deze bandbreedte rapporteren op geen van de vragen, of slechts een klein deel, antwoorden die als gezond worden beschouwd.

In het vervolg van dit rapport spreken we over financieel Gezonde huishoudens, financieel Toereikende huishoudens, financieel Kwetsbare huishoudens en financieel Ongezonde huishoudens. Daarmee verwijzen we dus naar de gezondheidsschaal die is ontwikkeld voor dit onderzoek. We spreken hierbij expliciet over een schaal omdat financiële gezondheid een dynamisch concept is dat zich ontwikkelt over tijd, en zich daarmee over deze schaal kan bewegen. In figuur 2.2 is te zien dat de financiële gezondheidsniveaus geen absolute score hebben, maar dat ze zijn gekoppeld aan een bandbreedte. De omvang van deze bandbreedte kan verschillen per gezondheidsniveau. Zo heeft financieel Ongezond een relatief brede bandbreedte. Dit komt doordat er een minimum van basisvereisten is om financieel gezien in de daaropvolgende gezondheidsniveaus te kunnen komen.

Het is belangrijk om te beseffen dat de financiële gezondheidsniveaus een totaalscore weerspiegelen. Om een goede financiële gezondheid te hebben, moeten alle vijf de domeinen (Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning) met elkaar in balans zijn. Een lage score op één domein, bijvoorbeeld Inkomen, betekent niet automatisch dat een huishouden financieel Ongezond is. Het gaat erom hoe het huishouden deze situatie in evenwicht weet te houden met andere aspecten van financiële gezondheid zoals Uitgaven. Dit kan ook gelden voor huishoudens waarvan de deelnemers van dat huishouden jong zijn (bijvoorbeeld de leeftijdscategorie 18-24 jaar).²² Jongeren studeren vaak nog of staan aan het begin van hun carrière. Dit betekent dat zij bijvoorbeeld vaak nog beperkt vermogen, of een financiële buffer, opbouwen. En wie jong is, zal vaak nog geen uitgebreide pensioenplannen hebben en daarom op dat aspect slechter scoren. Jongeren kunnen echter nog steeds een goede financiële gezondheid hebben als andere domeinen wel in evenwicht zijn.

²¹ Dit is een statistische toets voor categorische data waarmee bepaald kan worden of data significant afwijkt.

²² Onder 'jongere leeftijdsgroepen' verstaan we mensen jonger dan 35 jaar. Mensen boven de 35 jaar duiden we aan met 'ouderen'.

2.5 Score per domein

Naast een overkoepelende score op financiële gezondheid hebben we op basis van hetzelfde scoringsmodel ook een score ontwikkeld per domein: de subscores. Deze subscores maken duidelijk welke onderdelen binnen de financiële gezondheidsniveaus extra aandacht nodig hebben. Zo wil het feit dat bepaalde respondenten het financiële gezondheidsniveau Gezond hebben, nog niet zeggen dat ook op elk domein een gezonde financiële situatie laten zien.

De subscores geven de mate aan waarin een huishouden financieel gezond is op dat specifieke domein. De score is dus gebaseerd op de resultaten van de vragen die verband houden met dat domein. In het vervolg van dit rapport duiden we de resultaten van de subscores aan met drie kleuren:

Groen: het huishouden laat op het merendeel van de vragen binnen het domein een goede financiële gezondheid zien.

Oranje: het huishouden laat op het merendeel van de vragen binnen het domein een matige financiële gezondheid zien.

Rood: het huishouden laat op het merendeel van de vragen binnen het domein geen goede financiële gezondheid zien

Individuele huishoudens met hetzelfde financiële gezondheidsniveau kunnen, binnen de bandbreedte van dat niveau, verschillende scores op de individuele domeinen. Ter illustratie: twee huishoudens hebben op basis van hun antwoorden beide het financiële gezondheidsniveau financieel Gezond. Het ene huishouden (zie voorbeeldhuishouden Yilmaz in figuur 2.3) scoort op alle domeinen groen. Het andere huishouden (zie voorbeeldhuishouden Jansen in figuur 2.3) scoort rood op het domein Lenen. Binnen alle gezondheidsniveaus komen dit soort combinaties voor. Een huishouden kan financieel Ongezonder zijn, maar bijvoorbeeld toch groen scoren het domein Lenen, zoals voorbeeldhuishouden Warmerdam in figuur 2.3. Met andere woorden: individuele huishoudens met hetzelfde gezondheidsniveau kunnen, binnen de bandbreedte van dat niveau, anders scoren op de individuele domeinen.

Door niet alleen naar het algemene financiële gezondheidsniveau te kijken, maar ook naar de subscores, kunnen we zien op welk domein een huishouden nog stappen kan zetten om de financiële gezondheid te verbeteren.

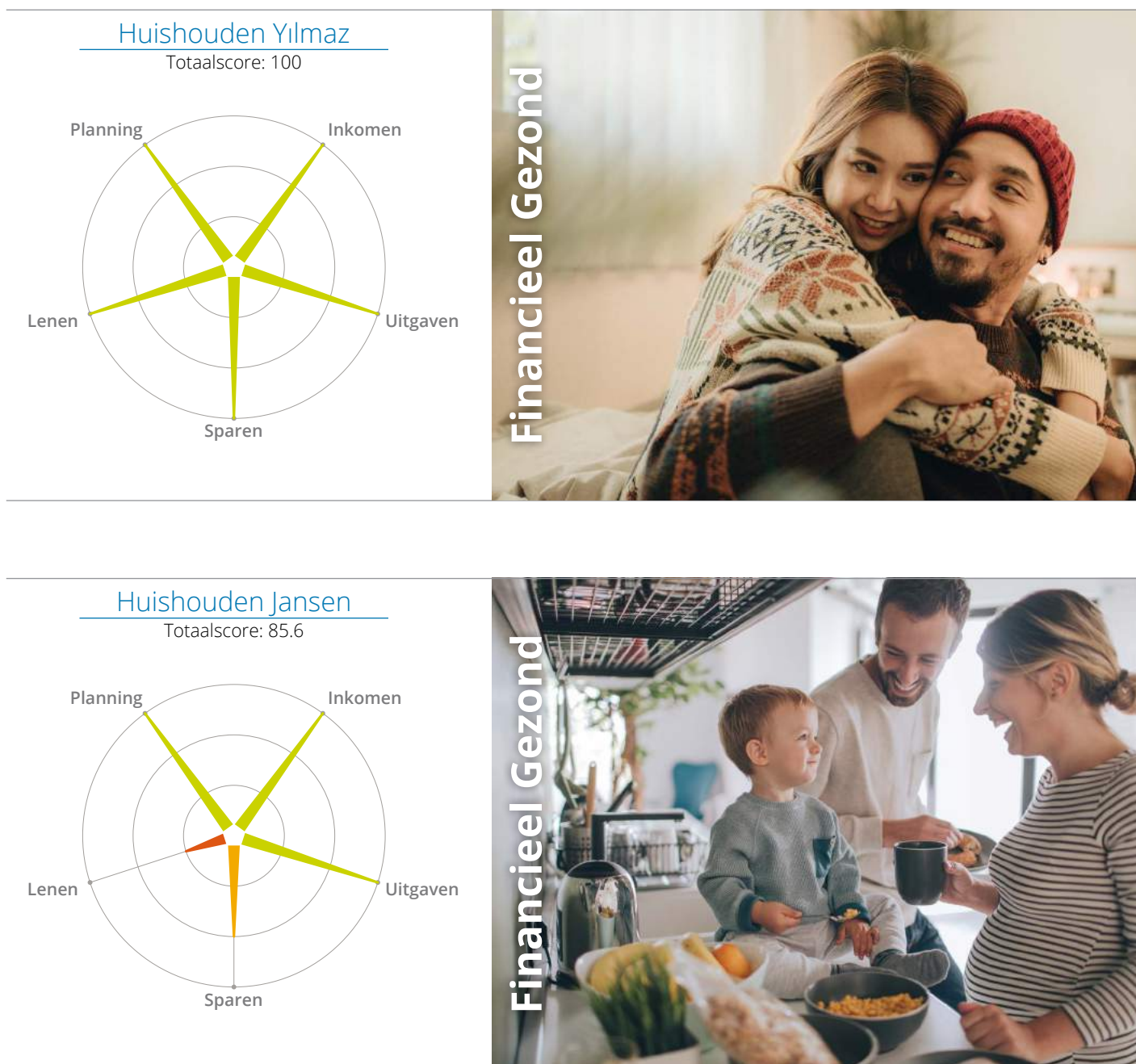
De FinanciëleGezondheidsCheck

Vanaf november 2022 stelt het Nibud de FinanciëleGezondheidsCheck beschikbaar op haar website. De FinanciëleGezondheidsCheck geeft op basis van de antwoorden op vijftien vragen een indicatie van hoe de financiële situatie van een huishouden eruitziet. De check geeft op basis van de individuele uitkomsten ook concrete tips en wijst de weg naar hulpmiddelen waarmee mensen meer grip op hun financiële gezondheid kunnen krijgen. De methodologie die ten grondslag ligt aan deze check is voortgekomen uit het onderzoek naar financiële gezondheid dat sinds 2021 jaarlijks wordt uitgevoerd door Deloitte, in samenwerking met het Nibud, Tilburg University en de Universiteit Leiden. De wetenschappelijke basis van de FinanciëleGezondheidsCheck en dit rapport zijn dus hetzelfde, waarbij de vijftien vragen die zijn geselecteerd voor de check de grootste voorspellende waarde hebben voor de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens.

De FinanciëleGezondheidsCheck is beschikbaar voor alle Nederlanders via de site van het Nibud. Daarnaast kunnen ook organisaties de FinanciëleGezondheidsCheck inzetten in hun eigen (online) omgeving. Zij kunnen deze check inzetten als tool om hun medewerkers of klanten in staat te stellen om hun eigen financiële gezondheid te meten. De FinanciëleGezondheidsCheck is ook beschikbaar voor particuliere Rabobank klanten via de Rabobank app. Daarnaast wordt de FinanciëleGezondheidsCheck ingezet door de Nationale Coalitie Financiële Gezondheid. Werkgevers kunnen de geanonimiseerde uitkomsten van medewerkers op geaggregeerd niveau gebruiken om zo de juiste initiatieven te nemen om de financiële gezondheid van de werknemers in hun organisatie te verbeteren. Verschillende organisaties in Nederland hebben de tool het afgelopen jaar breed beschikbaar gesteld aan hun medewerkers en/of klanten..

De FinanciëleGezondheidsCheck is beschikbaar via <https://financielegezondheidscheck.nibud.nl/>

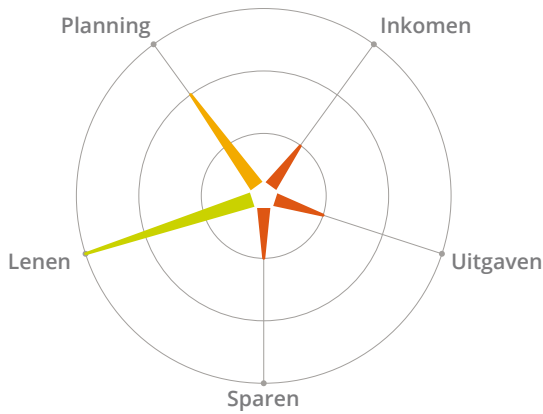
Figuur 2.3 Voorbeeldhuishoudens

Individuele huishoudens met hetzelfde gezondheidsniveau kunnen, binnen de bandbreedte van dat niveau, anders scoren op de individuele domeinen.

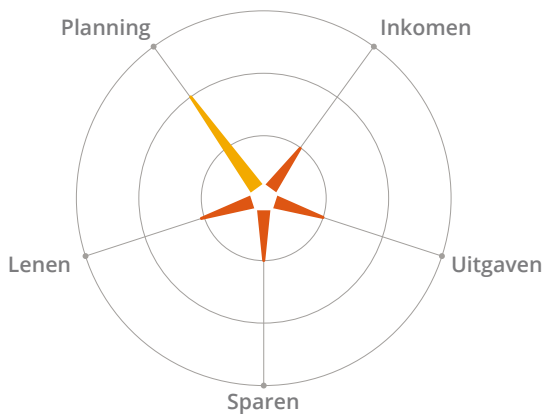
Huishouden Warmerdam

Totaalscore: 49.2

Huishouden De Wit

Totaalscore: 16.4

Figuur 2.4 laat voor de vier gezondheidsniveaus zien hoe het financiële gedrag, de houding en het gevoel van mensen over financiële zaken er doorgaans per domein uitzien, maar deze kenmerken zoals weergegeven in figuur 2.4 zijn geen een-op-een reflectie van de score. Het financieel gedrag en de antwoorden die huishoudens in een specifiek gezondheidsniveau geven, kunnen jaarlijks verschillen. Zo zien we in de praktijk dat in 2023 42% van de financieel Toereikende huishoudens aangeeft dat ze

(zeer) zeker zijn dat ze goede financiële plannen hebben gemaakt voor hun pensioen, terwijl dit in 2022 nog 48% was.

In hoofdstuk 3 presenteren we de resultaten van het onderzoek: welke achtergrondkenmerken zien we bij de vier financiële gezondheidsniveaus en waar zien we verschuivingen ten opzichte van 2022? Waar relevant beschrijven we ook interessante verschuivingen ten opzichte van 2021.

Figuur 2.4 Kenmerken vier financiële gezondheidsniveaus

Doorgaans geldt voor de **financieel Gezonde huishoudens** dat ze:

Gezond	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal veel geld overhouden aan het einde van de maand.
		inkomsten hebben die voor de langere termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	veel minder uitgeven dan dat er aan inkomsten binnenkomt.
		alle rekeningen zonder problemen kunnen betalen.
	Sparen	een ruime buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen.
		structureel elke maand sparen.
Lenen	geen consumptieve schulden hebben.	
	zeer zeker zijn dat zij hun hypotheek op tijd kunnen aflossen.*	
Planning	financiële plannen hebben voor de langere termijn.	
	zeker zijn dat er goede financiële plannen zijn gemaakt voor het pensioen.	

Doorgaans geldt voor de **financieel Toereikende huishoudens** dat ze:

Toereikend	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal een beetje geld overhouden aan het einde van de maand.
		inkomsten hebben die voor de middellange termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	minder uitgeven dan dat er aan inkomsten binnenkomt.
		rekeningen allemaal kunnen betalen maar sporadisch een andere financiële keuze moeten maken, zoals een maand niet sparen.
	Sparen	een redelijke buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen.
		regelmatig sparen.
Lenen	geen consumptieve schulden hebben, of alleen consumptieve schulden die snel afgelost kunnen worden.	
	zeker zijn dat zij hun hypotheek op tijd kunnen aflossen.*	
Planning	financiële plannen hebben voor de middellange termijn.	
	zeker zijn dat ze goede financiële plannen hebben voor het pensioen.	

* Dit kenmerk is specifiek gericht op huiseigenaren. Hiervoor is gekozen omdat een hypotheek feitelijk een schuld is die grote impact heeft op de financiële gezondheid van het huishouden. Mensen die huren worden bij deze vraag buiten beschouwing gelaten en dit heeft geen impact op hun score. Dit geldt voor alle vier de overzichten.

Doorgaans geldt voor de **financieel Kwetsbare huishoudens** dat ze:

Kwetsbaar	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal precies rondkomen van het inkomen.
		inkomsten hebben die enkel voor de korte termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	ongeveer evenveel uitgeven als dat er aan inkomsten binnenkomt.
		hun rekeningen uiteindelijk altijd kunnen betalen, maar daar vaak moeite mee hebben.
	Sparen	een beperkte buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen. beperkt sparen of alleen bij een financiële meevaller.
	Lenen	consumptieve schulden hebben met beperkt inzicht daarin, en geen uitzicht hebben op een schuldenvrije situatie op de kortere termijn.
onzeker zijn of zij hun hypotheek op tijd kunnen aflossen.*		
Planning	enkel financiële plannen hebben voor de korte termijn.	
	onzeker zijn of ze goede financiële plannen hebben voor het pensioen.	

Doorgaans geldt voor de **financieel Ongezonde huishoudens** dat ze:

Ongezonder	Domein	Kenmerk
	Inkomen	meestal niet kunnen rondkomen van het inkomen.
		inkomsten hebben die niet goed of slechts voor de zeer korte termijn voorspelbaar zijn.
	Uitgaven	meer uitgeven dan dat er aan inkomsten binnenkomt.
		altijd moeite hebben om hun rekeningen te betalen en/of een achterstand hebben bij het betalen ervan.
	Sparen	geen buffer hebben om onverwachte uitgaven en/of gebeurtenissen op te vangen. niet, of zeer beperkt, sparen.
	Lenen	consumptieve schulden hebben met beperkt tot geen inzicht in hoe ze die kunnen aflossen waardoor ze geen zicht hebben op een schuldenvrije situatie, ook niet op de langere termijn.
zeer onzeker zijn of zij tijdig hun hypotheek kunnen aflossen.*		
Planning	geen financiële plannen hebben.	
	zeer onzeker zijn of ze goede financiële plannen hebben voor het pensioen.	

* Dit kenmerk is specifiek gericht op huiseigenaren. Hiervoor is gekozen omdat een hypotheek feitelijk een schuld is die grote impact heeft op de financiële gezondheid van het huishouden. Mensen die huren worden bij deze vraag buiten beschouwing gelaten en dit heeft geen impact op hun score. Dit geldt voor alle vier de overzichten.

3. De financiële gezondheid: hoe gezond is Nederland?

Waar 2022 een financieel uitdagend jaar was voor Nederlandse huishoudens, zien we in 2023 voorzichtige signalen van verbetering. Meer huishoudens vinden een balans in de verschillende aspecten van hun financiële leven. Tegelijk lijkt het te vroeg om te concluderen dat het tij is gekeerd. In dit hoofdstuk bespreken we de status van, en de veranderingen in, de financiële gezondheid van Nederland. Ook gaan we in op een aantal achtergrondkenmerken per financieel gezondheidsniveau.

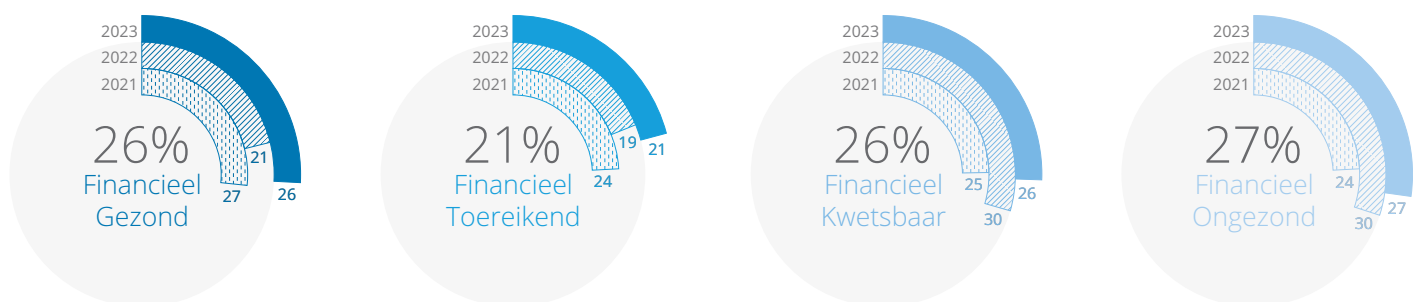
3.1 Nederlandse huishoudens over de hele linie financieel gezonder dan in 2022

Na een verslechtering van de algehele financiële gezondheid in 2022 zien we in 2023 een positiever beeld. Meer Nederlandse huishoudens zitten in 2023 in een hoger financieel gezondheidsniveau dan het jaar ervoor. Het aantal financieel Gezonde huishoudens nam toe (van 21% naar 26%) en ook de groep financieel Toereikende huishoudens werd groter (van 19% naar 21%). Dat betekent tegelijk dat het aandeel van het aantal huishoudens in de financiële gezondheidsniveaus Kwetsbaar en Ongezond kleiner werd, van opgeteld 60% in 2022 naar 53% in

2023. Hoewel de meerderheid van de Nederlandse huishoudens dus nog steeds financieel Kwetsbaar of financieel Ongezond is, is het verschil met de financiële gezondheidsniveaus Gezond en Toereikend minder groot dan in 2022.

De uitkomsten lijken voor Nederland op een voorzichtige start van een opwaartse trend te wijzen. Toch zijn Nederlandse huishoudens qua financiële gezondheid nog niet op het niveau van 2021. Zo had toen had 49% van de huishoudens het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar of Ongezond, vier procentpunt minder dan in 2023.

Figuur 3.1 Nederland in financiële gezondheidsniveaus in 2021, 2022 en 2023, in %

Deze uitkomsten lijken voor heel Nederland op een voorzichtige start van een opwaartse trend te wijzen. Toch zijn Nederlandse huishoudens qua financiële gezondheid nog niet op het niveau van 2021. Zo had 49% van de huishoudens het financieel gezondheidsniveau Kwetsbaar of Ongezond, vier procentpunt minder dan in 2023.

Als we verder inzoomen op de regionale uitkomsten van Nederland, dan zien we dat in alle regio's het aantal financieel Gezonde huishoudens is gestegen. Het beeld dat we in 2021 en 2022 schetsten van de verschillen tussen de regio's is niet wezenlijk veranderd.²³ Met 22% had regio Noord nog steeds het laagste percentage financieel Gezonde huishoudens, gevolgd door regio Oost met 24%.²⁴ En hoewel het

²³ Deloitte 2021; Deloitte 2022.

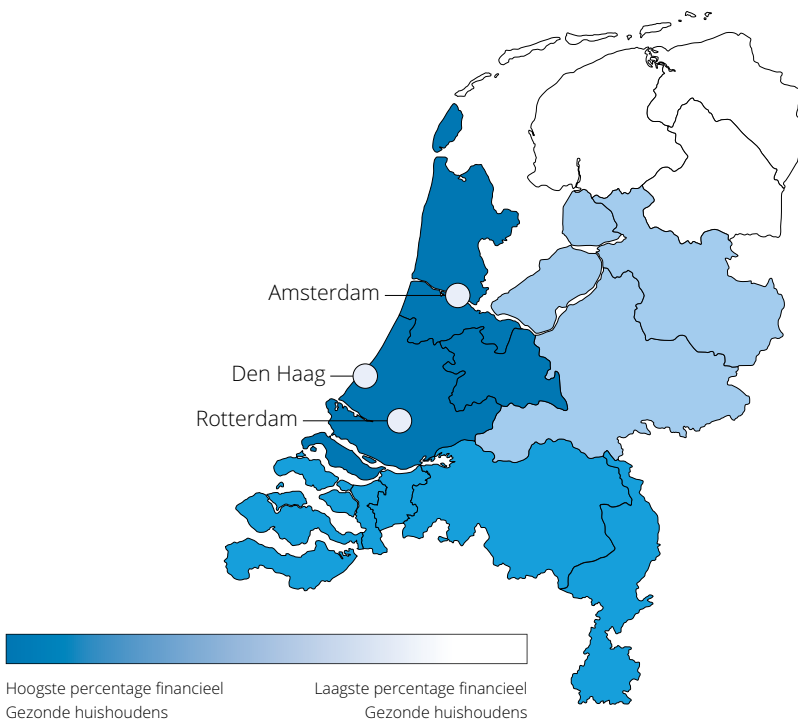
²⁴ Onder regio Noord vallen de provincies Drenthe, Friesland en Groningen, in regio Oost gaat het om de provincies Flevoland, Gelderland en Overijssel, in regio West om de provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland en in regio Zuid om de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. Onder de drie grootste steden verstaan we Amsterdam, Rotterdam, Den Haag plus de randgemeenten.

aantal financieel Gezonde huishoudens in de drie grootste steden flink is toegenomen (van 20% in 2022 naar 25% in 2023), blijft het aantal financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens in deze steden hoog. Na regio Noord (61%), wonen in de drie grootste steden de meeste financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens (56%).

In regio's Zuid (26%) en West (29%) woonden, net als in 2022, naar verhouding de meeste financieel Gezonde huishoudens. Hierbij is regio West wel uitgelopen op regio Zuid. Met een stijging van zes procentpunt kent regio West de grootste toename van financieel Gezonde huishoudens (versus een toename van 4% voor regio Zuid).

In paragraaf 3.3, 3.4 en hoofdstuk 4 kijken we of de landelijke verbetering van het afgelopen jaar ook op alle domeinen terug te zien is. Eerst werpen we een blik op de mensen achter de financiële gezondheidsniveaus. Welke verschillen zien we tussen de niveaus als het gaat om bijvoorbeeld leeftijd, burgerlijke staat en voornaamste inkomstenbron?

Figuur 3.2 Overzicht % financieel Gezonde huishoudens per regio en de drie grootste steden

3.2 Wat typeert huishoudens in de vier financiële gezondheidsniveaus?

De financiële gezondheid van een huishouden bestaat niet in een vacuüm, maar wordt beïnvloed door factoren als het soort inkomen, de hoogte van dat inkomen, opleidingstype en de gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen binnen het huishouden. Om zicht te krijgen op de verschillen tussen huishoudens, hebben we in de vragenlijst ook vragen opgenomen over dergelijke demografische kenmerken.

De resultaten laten zien dat sommige kenmerken (bijvoorbeeld 'man' of '35-44-jarigen') significant vaker voorkomen binnen bepaalde financiële gezondheidsniveaus. Figuur 3.3 geeft een overzicht van deze belangrijkste kenmerken per financieel gezondheidsniveau in 2023.²⁵ Het is belangrijk om deze inzichten niet als absoluut te beschouwen. Ook als bepaalde kenmerken van individuen of huishoudens vaker voorkomen binnen één van de financiële gezondheidsniveaus, wil dat niet zeggen dat anderen met die kenmerken per definitie binnen datzelfde financiële gezondheidsniveau vallen. Een voorbeeld: mensen die getrouwd zijn of een geregistreerd partnerschap hebben, komen vaker voor binnen de financiële gezondheidsniveaus Gezond en Toereikend dan mensen met een andere burgerlijke staat. Bij het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar gaat het juist significant vaker om mensen die samenwonend of alleenstaand zijn. Dit betekent niet dat alleenstaande Nederlanders nooit financieel Toereikend of financieel Gezond zijn of dat getrouwde mensen nooit financieel Kwetsbaar zijn. Het betekent alleen dat we dit achtergrondkenmerk in de resultaten van 2023 minder vaak terug zien onder de huishoudens die Toereikend of financieel Gezond zijn.

Als we de kenmerken per financieel gezondheidsniveau in 2023 vergelijken met die in 2022, zien we dat die grotendeels hetzelfde zijn. Wel zijn er enkele kleine verschuivingen. Zo zien we bijvoorbeeld dat de leeftijdscategorieën 45-54-jarigen en 65-plussers in 2023 vaker voorkomen dan andere leeftijdscategorieën in het financiële gezondheidsniveau Gezond. In 2022 kwamen juist 35-44-jarigen en 55-64-jarigen relatief vaker voor binnen dit financiële gezondheidsniveau. Verder zien we bij het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar dat vrouwen in 2023 significant vaker voorkomen dan mannen, terwijl die in 2022 ongeveer even vaak voorkwamen.²⁶ Deze verschuivingen bespreken we nader via de dwarsdoorsnedes in hoofdstuk 5.

²⁵ In de figuur is een selectie gemaakt van achtergrondkenmerken uit de vragenlijst die mogelijk belangrijke inzichten kunnen bieden.

²⁶ Zie ook figuur 3.2 in het rapport Herstel van Balans (Deloitte, 2022).

Figuur 3.3 Verband tussen achtergrondkenmerken en financiële gezondheidsniveaus in 2023*

Financieel Gezond

	Geslacht	Mannen komen vaker voor dan vrouwen.
	Leeftijdscategorie	De leeftijdscategorieën 45-54 en 65+ komen vaker voor dan andere leeftijden.
	Burgerlijke staat	Mensen met een bovenmodaal inkomen komen vaker voor dan mensen uit een andere inkomenscategorie.
	Inkomenscategorie	Komen mensen met een bovenmodaal inkomen vaker voor dan mensen uit een andere inkomenscategorie.
	Belangrijkste inkomstenbron huishouden	De belangrijkste inkomstenbron is vaker werk als zelfstandige en loondienst.
	Hoogst afgeronde opleiding	Mensen die universiteit of hbo hebben afgerond komen vaker voor dan mensen met een ander opleidingsniveau.
	Impactvolle levensgebeurtenis	Mensen die geen impactvolle levensgebeurtenis hebben meegemaakt in de afgelopen twaalf maanden komen vaker voor.

Financieel Toereikend

	Geslacht	Mannen komen vaker voor dan vrouwen.
	Leeftijdscategorie	De leeftijdscategorieën 55-64 en 65+ komen vaker voor dan andere leeftijden.
	Burgerlijke staat	Mensen die getrouwd of geregistreerd partner of weduwe/weduwenaar zijn komen vaker voor dan mensen met een andere burgerlijke staat.
	Inkomenscategorie	Mensen met een modaal inkomen en een bovenmodaal inkomen komen vaker voor dan mensen met een benedenmodaal inkomen.
	Belangrijkste inkomstenbron huishouden	De belangrijkste bron van inkomsten is pensioen/AOW of loondienst.
	Hoogst afgeronde opleiding	Mensen die universiteit of hbo hebben afgerond komen vaker voor dan mensen met een ander opleidingsniveau.
	Impactvolle levensgebeurtenis	Mensen die een salarisverhoging hebben gehad en mensen die een impactvolle levensgebeurtenis hebben meegemaakt in de afgelopen 12 maanden komen vaker voor.

* De categorieën zijn niet cumulatief. Dat wil zeggen: de achtergrondkenmerken zijn niet in samenhang het meest significant, maar op zichzelf voor die specifieke categorie.

Financieel Kwetsbaar

	Geslacht	Vrouwen komen vaker voor dan mannen.
	Leeftijdscategorie	De leeftijdscategorieën 18-24 en 25-34 komen vaker voor dan andere leeftijden.
	Burgerlijke staat	Alleenstaanden en mensen die samenwonend zijn komen vaker voor dan mensen met een andere burgerlijke staat.
	Inkomenscategorie	Mensen met een benedenmodaal inkomen en een bovenmodaal inkomen komen vaker voor dan mensen met een modaal inkomen.
	Belangrijkste inkomstenbron huishouden	De belangrijkste inkomstenbron is vaker loondienst en werk als zelfstandige.
	Hoogst afgeronde opleiding	Mensen die mbo of hbo hebben afgerond komen vaker voor dan mensen met een ander opleidingsniveau.
	Impactvolle levensgebeurtenis	Mensen die een impactvolle levensgebeurtenis hebben meegemaakt in de afgelopen twaalf maanden - bijvoorbeeld op zichzelf gaan wonen - komen vaker voor.

Financieel Ongezonder

	Geslacht	Vrouwen komen vaker voor dan mannen.
	Leeftijdscategorie	De leeftijdscategorieën 18-24 en 25-34 komen vaker voor dan andere leeftijden.
	Burgerlijke staat	Weduwen/weduwnaars en mensen die gescheiden zijn komen vaker voor dan mensen met een andere burgerlijke staat.
	Inkomenscategorie	Mensen met een benedenmodaal inkomen komen vaker voor dan mensen uit een andere inkomenscategorie.
	Belangrijkste inkomstenbron huishouden	De belangrijkste bron van inkomsten is vaak studiefinanciering of een uitkering.
	Hoogst afgeronde opleiding	Mensen die de basisschool, lbo of vmbo basis/kader hebben afgerond komen vaker voor dan mensen met een ander opleidingsniveau.
	Impactvolle levensgebeurtenis	Mensen die een impactvolle levensgebeurtenis hebben meegemaakt in de afgelopen twaalf maanden - bijvoorbeeld ziekte of arbeidsongeschiktheid - komen vaker voor.

* De categorieën zijn niet cumulatief. Dat wil zeggen: de achtergrondkenmerken zijn niet in samenhang het meest significant, maar op zichzelf voor die specifieke categorie.

3.3 Verschuivingen van de scores van de gezondheidsniveaus per domein

In de breedte is de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens in 2023 verbeterd, zoals we in het begin van dit hoofdstuk hebben beschreven. Blijft dat positieve beeld overeind als we een laag dieper kijken? In deze paragraaf bespreken we de verschuivingen van de scores per financieel gezondheidsniveau, uitgesplitst naar de vijf domeinen. Dit geeft ons meer inzicht over de verschillende financiële gezondheidsniveaus en waar nog ruimte zit voor verbetering. Zie vervolgens hoofdstuk 4 voor een uitleg van de veranderingen per domein, los van de financiële gezondheidsniveaus.

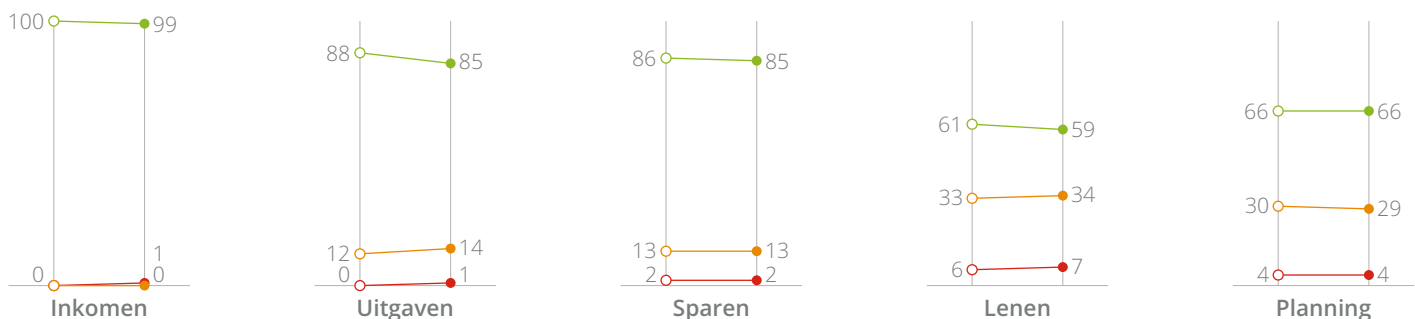
In hoofdstuk 2 legden we uit waarom er binnen de vier niveaus van financiële gezondheid variatie kan bestaan in scores. Het financiële gezondheidsniveau wordt bepaald door de bandbreedte waarbinnen de totaalscore van een respondent valt. Respondenten kunnen dus verschillende totaalscores hebben en toch behoren tot hetzelfde financiële gezondheidsniveau. Er is binnen elk niveau dan ook variatie in de score per domein (Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen of Planning). Zo kan een huishouden qua totaalscore op het financiële gezondheidsniveau Gezond zitten, maar op een of meer domeinen minder goed scoren. Door te kijken naar de verdeling van scores binnen de domeinen, krijgen we meer zicht op de aandachtspunten per financieel gezondheidsniveau en de ontwikkelingen daarin. Figuur 3.4 toont voor de vier financiële gezondheidsniveaus per domein hoeveel procent van de huishoudens een goede (groen), matige (oranje) of niet goede (rood) subscore laten zien in 2023 en 2022.²⁷

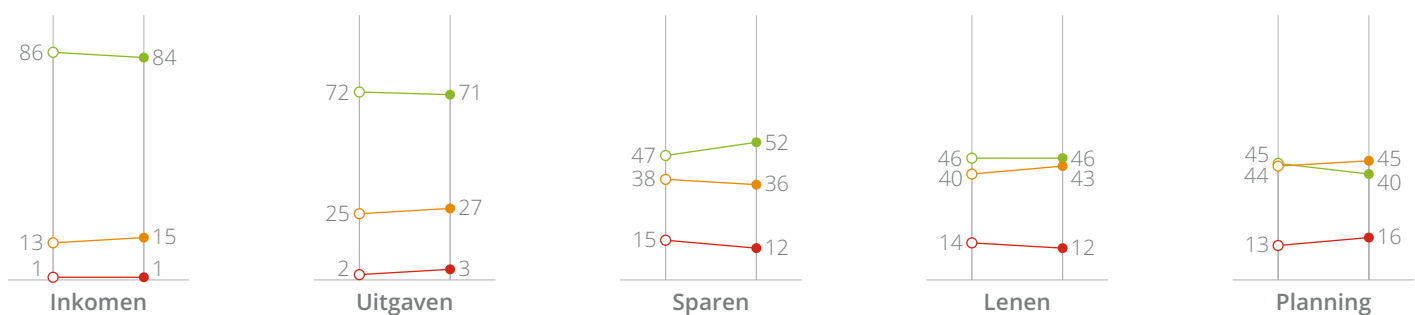
²⁷ Zie hoofdstuk 2 voor een toelichting op de subscores per domein.

Figuur 3.4 Overzicht subscores per domein voor de vier financiële gezondheidsniveaus, in 2022 en 2023, in %²⁸

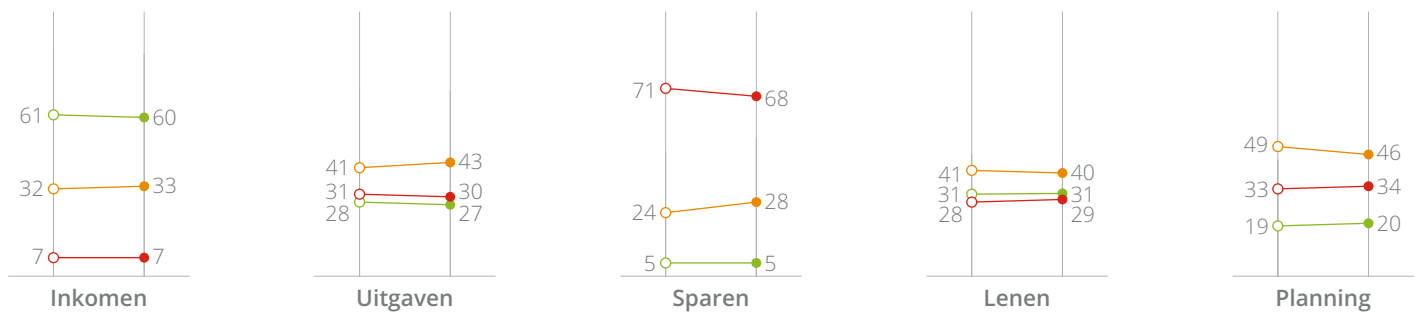
Financieel Gezond

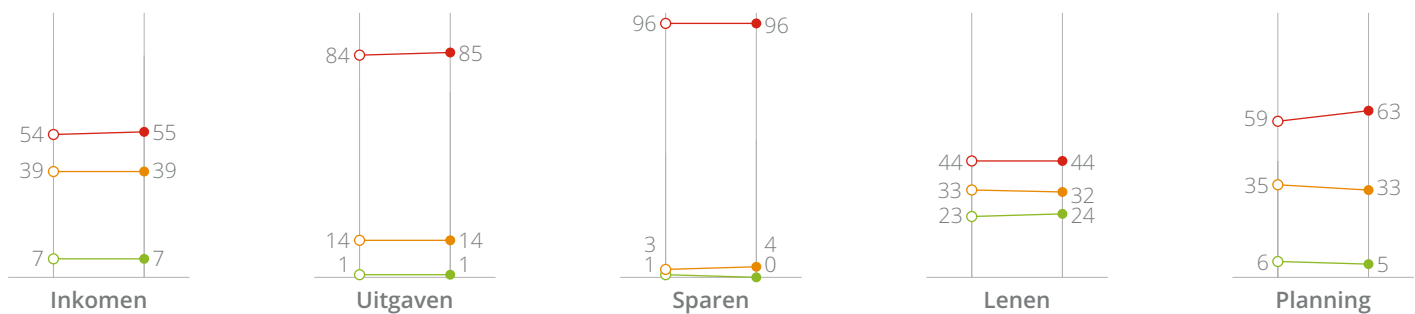
Financieel Toereikend

Financieel Kwetsbaar

Financieel Ongezond

²⁸ In dit rapport worden alle percentages op hele getallen afgerond. Dit kan in sommige figuren leiden tot een hogere optelsom dan 100%.

Hoewel er op het totaalniveau van de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens een verbetering te zien is ten opzichte van 2022, blijkt dat niet direct uit het overzicht in figuur 3.5. Zo zien we dat de verdeling van de scores per domein per financieel gezondheidsniveau grotendeels gelijk is gebleven.²⁹ In het financiële gezondheidsniveau Ongezonder scoort bijvoorbeeld nog steeds 85% (2022: 84%) van de Nederlandse huishoudens rood op het domein Uitgaven, en ook de score op het domein Sparen is niet veranderd ten opzichte van 2022 (beiden jaren 96% rood). Het merendeel van de huishoudens binnen dit financiële gezondheidsniveau heeft dus nog steeds grote moeite om grip te krijgen op hun maandelijkse uitgaven. Dit heeft automatisch gevolgen voor de ruimte die zij hebben om spaargeld opzij te zetten.

Een mogelijke verklaring voor het zien van een ander beeld per domein op de financiële gezondheidsniveaus dan op totaalniveau, ligt in de veranderingen die hebben plaatsgevonden in het aantal Nederlandse huishoudens dat behoort tot een bepaald financieel gezondheidsniveau. Zo is het percentage huishoudens dat het niveau financieel Gezond heeft gegroeid van 21% in 2022 naar 26% in 2023, zoals we zien in figuur 3.1. Het uitblijven van een verbetering van de subscores per domein binnen deze financiële gezondheidsniveaus kan mogelijk verklaard worden doordat door deze nieuwe aanwas relatief meer huishoudens qua scores aan de onderkant van de bandbreedte voor dat niveau vallen. Mogelijk hebben deze huishoudens net voldoende stappen gemaakt om het eerstvolgende financiële gezondheidsniveau te bereiken en zorgen ze daarmee wel voor een toename van het aantal huishoudens maar niet voor een verbetering van de subscores op de domeinen per financieel gezondheidsniveau. Dat we in 2023 op het eerste gezicht weinig verbetering zien binnen de domeinscores van de financiële gezondheidsniveaus, betekent overigens niet dat dat niet mogelijk is. Ter illustratie: de totaalscore van een huishouden binnen het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar kan binnen de bandbreedte van 51-65 bewegen (zie ook Figuur 2.2). Dit betekent dat ook de score op de domeinen varieert en dat er dus verbetering of verslechtering mogelijk is van de domeinscores. De resultaten uit 2021 laten ons zien dat er in 2023 binnen de financiële gezondheidsniveaus ruimte is voor verbetering van de domeinscores. Wanneer we kijken naar de gemiddelde score van financieel Ongezonde huishoudens in 2022 en 2023 op het domein Uitgaven, dan valt deze binnen de bandbreedte van de rode score. In 2021 zien we dat de gemiddelde domeinscore voor Uitgaven binnen de bandbreedte van de oranje

score valt. Er is voor huishoudens dus nog verbetering mogelijk binnen het gezondheidsniveau, zonder dat men hierbij direct naar een ander financieel gezondheidsniveau opklimt.

Hoewel de scores van de domeinen op de verschillende financiële gezondheidsniveaus weinig beweging laten zien ten opzichte van 2022, zien we wel enkele significante verschuivingen. Huishoudens die het financiële gezondheidsniveau Toereikend hebben, hebben een betere score op het domein Sparen. Waar in 2022 nog 47% van de huishoudens een groene score had op het domein Sparen, is dat in 2023 gestegen naar 52%. Op het domein Planning is de score juist verslechterd. 45% had in 2022 een groene score op dit domein, versus 40% van de huishoudens in 2023. Een verslechtering of een verbetering laat zich echter niet alleen zien door een verschuiving op de groene score. Zo laat het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar geen verbetering zien op de groene score op het domein Sparen, maar is er wel degelijk een positieve verschuiving op de rode score. In 2022 had nog 71% van de huishoudens een rode score, nu is dat gedaald naar 68%. Binnen de domeinen van andere financiële gezondheidsniveaus waren in 2023 geen significante wijzigingen ten opzichte van 2022.

3.4 Verschuivingen van de scores van de Nederlandse regio's per domein

Eerder hebben we geconstateerd dat voor alle regio's van Nederland de financiële gezondheid is verbeterd. Om meer inzicht te krijgen in deze verschuiving en de verschillen per regio bespreken we in deze paragraaf de inzichten per domein op regionaal niveau.

Zoals te zien in Figuur 3.2 is Regio Noord de regio met de meeste financieel Ongezonde huishoudens – het is daarmee ook geen verrassing dat regio Noord op vier van de vijf domeinen de hekkensluiter is. Huishoudens in deze regio haalden het hoogste percentage rode scores op het gebied van de domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen en Planning. Wel laat regio Noord vooruitgang zien. Op de meeste domeinen, behalve op domein Planning, gaat het beter dan in 2022. Op het domein Planning bleef het percentage huishoudens met een rode score met 38% (2022: 35%) stabiel. Enkel de drie grootste steden hebben, net als regio Noord, iets vaker een rode score op dit domein (30% in 2022 versus 31% in 2023). Alleen op het domein Lenen is regio Noord niet de hekkensluiter; op dit domein hadden de drie grootste steden en regio Oost vaker een rode score dan regio Noord. Met 27% (2022: 26%) hadden de huishoudens in de drie grootste steden het vaakst een rode score op dit domein.

²⁹ Zoals beschreven in hoofdstuk 2 is via de Chi-kwadraattoets beoordeeld of er sprake is van een significante toe- of afname ten opzichte van het voorgaande jaar. Percentages kunnen daarom wel hoger zijn in procentpunten, maar niet significant zijn en daarmee niet wezenlijk anders dan het voorgaande jaar.

Bovenstaande uitkomsten van regio Noord en de drie grootste steden vormen een scherp contrast met de regio's West en Zuid. Deze huishoudens deden het niet alleen goed op de financiële gezondheidsniveaus ten opzichte van de andere regio's en de drie grootste steden, maar ook op de individuele domeinen. Waar regio West het met name goed doet op de domeinen Uitgaven, Sparen en Planning, valt regio Zuid op de domeinen Inkomen en Planning positief op. Op deze domeinen hebben deze regio's telkens de meeste groene scores én ook de minste rode scores.

Kortom, op regionaal niveau wordt er wederom bevestigd dat, ondanks een algemene verbetering, er significante verschillen zijn tussen de regio's. Regio Noord blijft achter op de meeste domeinen, terwijl de regio's West en Zuid de meeste groene scores behalen en de minste rode scores op de individuele domeinen. Deze uitkomsten benadrukken dat er ruimte is voor verdere verbetering en dat de uitdagingen in financiële gezondheid variëren van huishouden tot huishouden en van regio tot regio. Of 2023 daadwerkelijk het begin van een positieve trend is of slechts een tijdelijke opleving, blijft dus onzeker.

In de volgende hoofdstukken gaan we in meer detail in op de resultaten op de vijf domeinen en de financiële gezondheidsniveaus. In hoofdstuk 4 zoomen we daarbij eerst nog verder in op wat er over de domeinen heen gebeurt, om daarna per domein de opvallendste uitkomsten toe te lichten. Vervolgens kijken we in hoofdstuk 5 naar specifieke groepen en dwarsdoorsnedes van de samenleving.

4. De financiële gezondheid van Nederland per domein

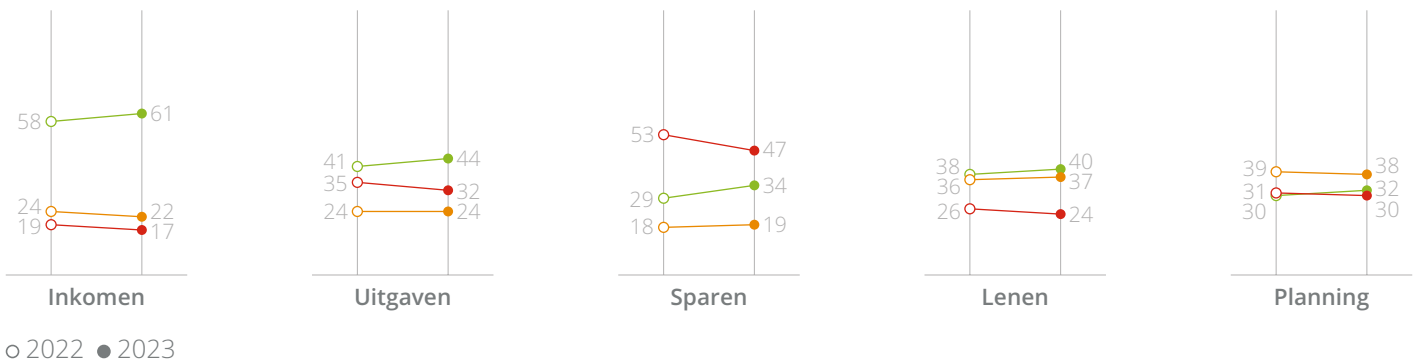
Hoe staan Nederlandse huishoudens er in 2023 voor op de domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning? Wat valt op als we de resultaten vergelijken met 2022 en 2021 en waar zien we interessante verschuivingen? In dit hoofdstuk kijken we eerst vanuit een overkoepelend perspectief naar de uitkomsten over de domeinen heen om vervolgens per domein opvallende uitkomsten uit te lichten.

4.1 De scores op de vijf domeinen

We zagen in hoofdstuk 3 dat de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens over de gezondheidsniveaus verbeterd is ten opzichte van 2022. Om meer zicht te krijgen op deze verbetering van de domeinen zetten we de subscores per domein

af tegen die van 2022. Waar we in hoofdstuk 3 de veranderingen weergaven van de domeinen afgezet tegen de financiële gezondheidsniveaus en regio's, kijken we hier naar de totaalkomsten op landelijk niveau.

Figuur 4.1 Subscores op de domeinen van 2022 en 2023, in %

Vergeleken met 2022 is er op alle domeinen een verbetering zichtbaar: het percentage huishoudens dat een groene score laat zien is bij de domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen en Planning toegenomen.³⁰ Het domein Lenen laat geen significante verbetering zien van de groene score, maar wel een significante afname van de rode score. Een opvallende positieve uitschieter is het domein Sparen. Het aantal huishoudens met een groene score binnen dat domein is toegenomen van 29% in 2022 naar 34% in 2023. Tegelijk nam het

aantal huishoudens met een rode score op Sparen af van 53% naar 47%. Het sparen lijkt huishoudens in 2023 dus beter af te gaan dan in 2022. Ook DNB heeft in 2023 een groei van de totale banktegoeden van Nederlandse huishoudens gemeten.³¹ Huishoudens leken daarbij te willen profiteren van de in 2023 toegenomen spaarrente door tegoeden van hun betaal- naar hun spaarrekening over te hevelen. Dit beeld sluit aan op de toename van groene scores die wij zien op het domein Sparen.

³⁰ In hoofdstuk 3 beschreven we het uitblijven van verbetering van de subscores op de domeinen. Dit waren de subscores op de domeinen afgezet tegen de vier financiële gezondheidsniveaus. In dit hoofdstuk kijken we juist naar de totale subscores van de domeinen los van de financiële gezondheidsniveaus.

³¹ Het bedrag dat huishoudens in 2023 op spaarrekeningen hebben geplaatst bedroeg in totaal €27,2 miljard. In datzelfde jaar nam het saldo van Nederlandse huishoudens op betaalrekeningen met € 14,1 miljard af. (DNB,2024).

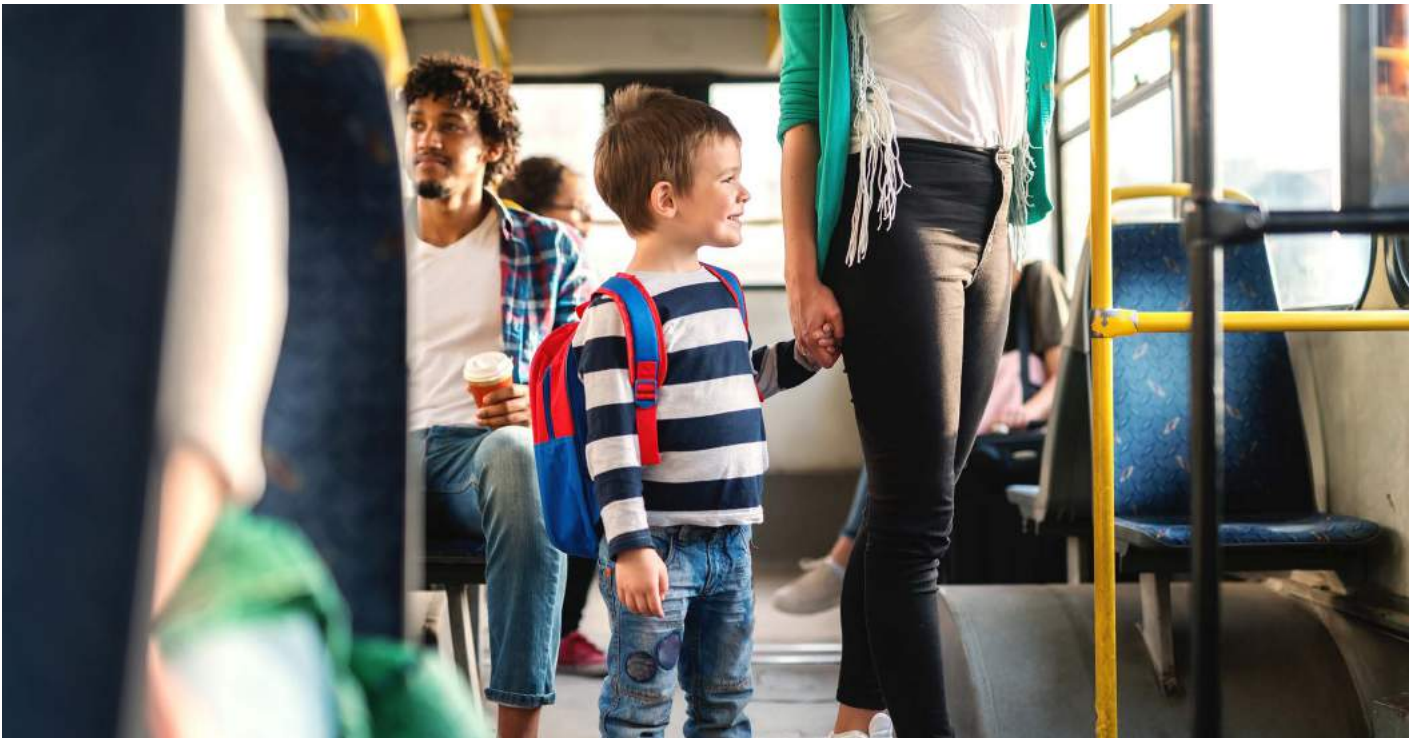
Hoe goed huishoudens in staat zijn om te sparen wordt voor een belangrijk deel bepaald door de verhouding tussen inkomsten en uitgaven. In 2023 leken huishoudens deze beter in balans te hebben. We zien een toename van 41% in 2022 naar 44% in 2023 van het aantal huishoudens dat groen scoort op het domein Uitgaven. Daarbij zien we ook een toename van de groene score op het domein Inkomens van 58% naar 61%. Mogelijk houdt de positieve verschuiving op de domeinen Inkomens en Uitgaven verband met de economische ontwikkelingen die we reeds in hoofdstuk 1 van dit rapport schetsten; in 2023 stegen de lonen harder dan de inflatie, het consumentenvertrouwen nam toe en het werkloosheidscijfer bleef stabiel.³² Toch kende het jaar 2023 ook uitdagingen; zo bleef de energierekening voor velen een forse kostenpost, ondanks het prijsplafond dat de overheid begin 2023 instelde³³ en werd geld lenen duurder door de snel stijgende rentes³⁴.

Ondanks de ontwikkelingen in 2023, zijn we nog niet terug op het niveau van 2021. Daarnaast hebben deze ontwikkelingen niet voor alle huishoudens voor meer ademruimte gezorgd. Niet alle groepen in de Nederlandse samenleving hebben (in gelijke mate) geprofiteerd van de economische vooruitgang.³⁵ Een deel van deze huishoudens bespreken we nader in hoofdstuk 5.

Van alle domeinen lijken Planning en Lenen de meest constante factor. Het is niet verrassend dat het domein Planning beperkte verandering laat zien. Goede planning vraagt onder andere om een langetermijnfocus. Dit terwijl veel mensen, zo blijkt ook uit ons onderzoek de afgelopen jaren, van nature een kortetermijnfocus hebben.³⁶ Buiten een kleine toename van de groene score van 30% in 2022 naar 32% in 2023, zijn op Planning nagenoeg geen veranderingen te zien.

Wat het domein Lenen betreft, zien we dat het percentage huishoudens dat aangeeft consumptieve schulden of een hypotheek te hebben, de afgelopen drie jaar redelijk stabiel blijft. Op dit domein zien we enkel een afname van de rode score van 26% in 2022 naar 24% in 2023. Dit lijkt met name het gevolg van het feit dat huishoudens zich iets minder zorgen maken over hun schulden in 2023. Mogelijk heeft de iets optimistischere economische situatie bijgedragen aan deze lichte verbetering.

In de volgende paragrafen komen de meest opvallende uitkomsten per domein aan bod. Waar zien we interessante verschuivingen binnen de domeinen Inkomens, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning?

³² DNB, 2023a; CBS, 2023d; CBS, 2024c.

³³ CBS, 2023e.

³⁴ DNB, 2024c.

³⁵ DNB, 2024c.

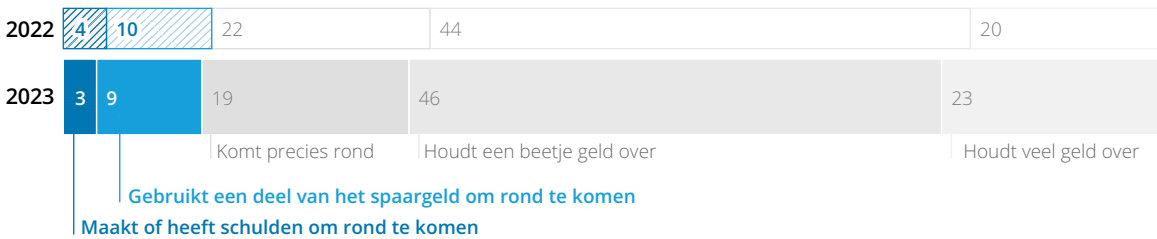
³⁶ Deloitte, 2021; Deloitte, 2022.

Inkomen

Inkomen minder stabiel, ruim twee derde van Nederlandse huishoudens houdt geld over.

Het domein Inkomen meet in hoeverre een huishouden in staat is een inkomen te genereren dat voldoende, frequent en voorspelbaar is. Het gaat hierbij om inkomen uit bijvoorbeeld werk, uitkering of verhuur van een woning.³⁷

Figuur 4.2 De financiële situatie van Nederlandse huishoudens, in 2022 en 2023, in %

In 2023 ontvingen, net als in 2022, de meeste huishoudens een vergelijkbaar inkomen als in de twaalf maanden ervoor.³⁸ Het aantal huishoudens dat aangaf een inkomen van ongeveer dezelfde hoogte te ontvangen is in 2023 wel gedaald naar 56% (in 2022 was dit nog 62%). De stabiliteit van het inkomen lijkt daarmee een minder constante factor in 2023, met grotere verschillen tussen huishoudens. Zo zagen meer huishoudens hun inkomen toenemen (van 20% naar 23%), en tegelijk groeide de groep huishoudens die (veel) minder inkomen binnenkreeg van 18% naar 20%. Zo gaven financieel Kwetsbare en Ongezonde Huishoudens significant vaker aan dat zij een (veel) lager inkomen ontvangen dan in de twaalf maanden daarvoor. Dit gold voor 26% (2022: 23%) van deze huishoudens. Zie hoofdstuk 5 voor een nadere uitleg hierover. Financieel Gezonde en financieel Toereikende huishoudens geven in 2023 juist vaker aan een (veel) hoger inkomen te hebben dan in de twaalf maanden ervoor. Dit gold voor 28% (2022: 23%) van deze huishoudens.

De ontwikkeling van het inkomen geeft op zichzelf nog weinig inzicht in de mate waarin het inkomen ook toereikend is voor huishoudens. Daarom vroegen we hoe goed huishoudens konden rondkomen van dat inkomen. 2023 was op dat vlak een beter jaar: het lukte 51% van de huishoudens (zeer) makkelijk om rond te komen, ten opzichte van 46% in 2022. Ruim twee derde van de huishoudens (69%) hield maandelijks een beetje tot veel geld over. In 2022 was dit nog 64%. Huishoudens gaan daarmee weer richting het niveau van 2021 (70%). De noodzaak om schulden te maken

of spaargeld aan te spreken om de maandelijkse lasten te kunnen dekken nam ook licht af. 3% (2022: 4%) van de huishoudens leende in 2023 om rond te komen. Dit is een halvering ten opzichte van 2021 (6%). 9% gebruikte spaargeld om rond te kunnen komen, versus 10% in 2022.³⁹

Zekerheid over toekomstige inkomsten kan bijdragen aan het algemene financiële welzijn. Hoewel meer huishoudens (53%) aangaven hun inkomen voor de komende twaalf maanden te kunnen voorspellen (2022: 50%), zagen we op dit vlak geen positieve ontwikkeling bij de financieel Ongezonde huishoudens. Nog steeds kan bijna een kwart (2022: 23%) van deze groep het toekomstige inkomen helemaal niet voorspellen. Dit maakt duidelijk dat meerdere huishoudens die financieel Ongezonder zijn zich nog altijd vaak in een onzekere positie bevinden wat betreft inkomen.

³⁷ Alle toelichtingen op de inhoud van het specifieke domein zijn identiek aan de toelichting die gegeven is in de vragenlijst.

³⁸ Als we spreken over 'de afgelopen twaalf maanden' worden hiermee de twaalf maanden voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst bedoeld.

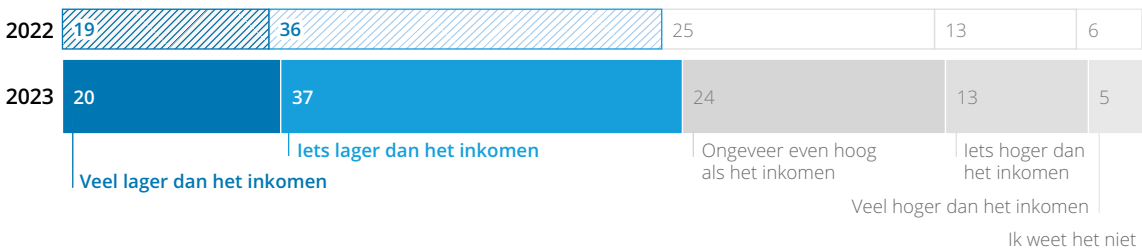
³⁹ Met schulden bedoelen we bijvoorbeeld een persoonlijke lening, geld dat van andere mensen geleend wordt en openstaande rekeningen. Denk daarbij ook aan aankopen via webwinkels die nog niet zijn (af) betaald. Het gaat hier niet om terugkerende rekeningen voor bijvoorbeeld private lease of abonnementen die op tijd worden betaald.

Uitgaven

Van 57% van de huishoudens waren de totale uitgaven (veel) lager dan het inkomen

Het domein Uitgaven richt zich op de aansluiting tussen enerzijds het inkomen en vermogen en anderzijds verschillende typen uitgaven: dagelijkse uitgaven, incidentele (onverwachte) uitgaven en/of grote uitgaven. Met uitgaven doelen we op zowel noodzakelijke uitgaven zoals huur/hypotheek, elektriciteit, water en boodschappen als niet-noodzakelijke uitgaven zoals een vakantie of merkkleding.

Figuur 4.3 Balans tussen inkomen en uitgaven van Nederlandse huishoudens, in 2022 en 2023, in %

Meer huishoudens hadden in de afgelopen twaalf maanden totale uitgaven die lager of veel lager waren dan hun inkomen (57% versus 55% in 2022). Toch zijn de uitgaven en inkomsten voor bijna een op de vijf huishoudens nog altijd niet in evenwicht: 18% gaf aan meer uit te geven dan binnen te krijgen. Dit is gelijk aan 2022 (19%), en een veel grotere groep dan in 2021 (12%). Dit is mogelijk een gevolg van de aanhoudende (zij het lagere) inflatie en bijbehorende prijsstijgingen. De groep financieel Ongezonde huishoudens lijkt hier het meeste last van te hebben. Ruim een derde (37%) van deze groep gaf net als in 2022 (36%) meer uit dan er binnenkwam.

Als het gaat om die prijsstijgingen dan zien we dat de prijzen van consumentengoederen- en diensten in 2023 gemiddeld 3,8% hoger waren dan in 2022.⁴⁰ Voedingsmiddelen waren (weer) 12% duurder dan het jaar ervoor, terwijl de energieprijzen, die in 2022 fors was gestegen, met bijna een kwart daalde.⁴¹ De kosten werden over het algemeen in 2023 dus niet lager. Nog steeds had

ruim een vijfde van de Nederlandse huishoudens (heel) veel last van gestegen prijzen. Dit is nagenoeg gelijk aan 2022. De financieel Ongezonde groep werd in 2023 ook hier sterker geraakt: 53% van deze huishoudens hadden (heel) veel last van de prijsstijgingen, ten opzichte van 48% in het voorgaande jaar. De grote boosdoener, zo gaf 48% (in 2022 was dit nog 41%) van de respondenten aan, was in 2023 wederom de kostenstijging van dagelijkse boodschappen. Mogelijk heeft die prijsstijging van boodschappen extra impact gehad op de meest kwetsbare huishoudens. Voor huishoudens met een lager inkomen gaat een groter deel van het besteedbaar inkomen op aan levensonderhoud. Mensen gaven in 2023 wel aan minder last te hebben gehad van gestegen benzineprijzen en energiekosten dan het jaar ervoor. Eén manier om met stijgende kosten om te gaan is andere keuzes te maken, zoals minder kopen of de verwarming lager zetten. De meeste huishoudens deden dit dan ook: 81% paste in 2023 het gedrag aan. Wel is dit percentage een daling ten opzichte van 2022 (82%).

⁴⁰ DBS, 2024b.

⁴¹ DNB, 2023b.

Dus ondanks het feit dat meer huishoudens last hadden van gestegen prijzen, pasten zij hun eigen financiële gedrag iets minder vaak aan. Mogelijk hebben huishoudens hun gedrag al eerder aangepast of is de limiet van wat haalbare aanpassingen zijn, al bereikt.

Als we kijken naar de mate waarin huishoudens moeite hadden hun noodzakelijke kosten te betalen, bleek 2023 ondanks het feit dat huishoudens aangaven meer last te hebben van de stijgende kosten, een beter jaar dan 2022. Precies de helft van de Nederlandse huishoudens kon in 2023 (zeer) makkelijk woonlasten, boodschappen, kleding en andere essentiële kosten betalen. In 2022 was dit 44%. Maar in 2021 gaf 56% aan met gemak

boodschappen, kleding en andere essentiële kosten te kunnen betalen. Ook als het aankomt op het betalen van rekeningen in het algemeen, zien we eenzelfde soort trend: in 2023 waren meer huishoudens in staat om hun rekeningen te betalen: 58% deed dit zonder problemen, waar dit in 2022 nog 54% was (2021: 65%). Het aantal huishoudens dat bij sommige of veel rekeningen een achterstand heeft is ook gedaald (3% versus 5% in 2022). Een positieve ontwikkeling dus. Zorgwekkend blijft wel dat bijna een op de twaalf financieel Ongezonde huishoudens aangeeft het zeer moeilijk te vinden om te voorzien in de noodzakelijke kosten van levensonderhoud. We bespreken deze kwetsbaardere huishoudens verder in hoofdstuk 5.

Grip op uitgaven betekent ook grip op inkomsten

De stijging van het aantal Nederlandse huishoudens dat in 2023 de noodzakelijke kosten van levensonderhoud kan betalen is een positieve ontwikkeling. De koopkrachtberekeningen van het Nibud lieten in januari 2024 zien dat voor een groot deel van de Nederlandse huishoudens de koopkracht dit jaar stijgt. Dat zou betekenen dat deze positieve trend van 2023 zich mogelijk dit jaar voortzet en meer huishoudens voldoende geld hebben voor hun noodzakelijke uitgaven. Dat stemt hoopvol, maar het blijft belangrijk oog te houden voor huishoudens in meer kwetsbare posities. Het Nibud ziet namelijk ook dat er groepen zijn die er niet op vooruit gaan. Alleenstaanden met een lager inkomen hebben in 2024 zelfs te maken met een koopkrachtdaling. Zij zullen in 2024 juist meer moeten puzzelen om hun uitgaven en inkomsten in balans te houden. Maar ook voor andere huishoudens blijft het een onzekere tijd. De energieprijzen zijn gedaald, maar de dagelijkse boodschappen zijn nog steeds fors duurder dan in 2021. Ook uit dit onderzoek blijkt weer dat veel huishoudens (nog steeds) last hebben van de prijsstijgingen. Voor alle huishoudens – met een laag of hoog inkomen – blijft het daarom belangrijk om inkomsten en uitgaven goed in kaart te brengen. Het helpt om grip te houden op hun geldzaken. Het gaat dan niet alleen om een verantwoord uitgavenpatroon, maar ook over de vraag of je mogelijk recht hebt op toeslagen of andere inkomensondersteuning. Het is voor veel mensen nog ingewikkeld daar goed zicht op te krijgen. Het Nibud helpt met verschillende online tools daarom huishoudens grip te houden op zowel uitgaven als inkomsten.

Klimaatverandering en klimaatbeleid maken wonen komende jaren duurder

Het energiezuiniger maken van de totale woningvoorraad is de grootste kostenpost en kost jaarlijks ongeveer 1 procent van het bbp tot 2050. Wel verdient een deel van deze uitgaven zich terug via lagere energierekeningen en hogere woningwaardes. Ook het weerbaar maken van woningen tegen klimaatverandering brengt extra kosten met zich mee. Dit kan aanzienlijke impact hebben. Normen en informatie zijn belangrijk om woningen klimaatbestendig te maken en er is beleid nodig om een tweedeling te voorkomen tussen huishoudens met en zonder financiële draagkracht.

Economen van ABN AMRO, ING en Rabobank hebben gezamenlijk een analyse gemaakt. Ze wijzen op mogelijkheden in beleid om verduurzaming te stimuleren én rekening te houden met de financiële draagkracht van huishoudens.

Dat is belangrijk omdat de huidige hogere belastingen op gas bijvoorbeeld wel effectief zijn, maar huishoudens met lagere inkomens zwaarder raken. Verder zijn klimaatrisico's nog maar beperkt ingeprijsd in de Nederlandse woningprijzen. De kosten komen daardoor terecht bij volgende kopers – vaak jongvolwassenen. De economen delen in hun rapport inzichten en beleidsaanbevelingen die helpen om de woningvoorraad klimaatbestendig te maken op een manier dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen.

Zo wordt gepleit voor een verduurzamingsplicht bij aankoop. Dit verhoogt immers de maandelijkse energierekening niet en zorgt ervoor dat de kosten om de woning energiezuiniger te maken beter worden gereflecteerd in de aanschafprijs van de woning.

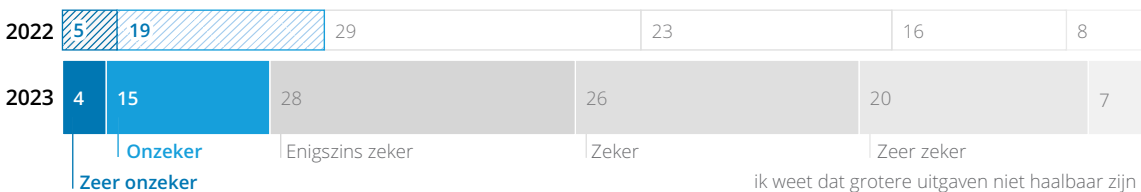
Ook wordt het belang onderstreept van het snel verplicht maken om bij verkoop alle beschikbare én betrouwbare informatie over klimaatrisico's beschikbaar te stellen. Op termijn is een verplicht uniform klimaatlabel wenselijk. Zo komen de bekende klimaatrisico's sneller tot uitdrukking in de waarde van de woning. Zodat de kosten eerlijk worden verdeeld tussen huidige en toekomstige eigenaren. En zodat risico's niet ongemerkt gaan opstapelen. Het is ingewikkeld en kost tijd om zo'n klimaatlabel te ontwikkelen. Maar overheid, taxateurs, banken, verzekeraars en kennisinstellingen kunnen daarvoor de handen ineen slaan.

Sparen

Bijna een vijfde van de Nederlandse huishoudens is onzeker over de haalbaarheid van grotere uitgaven

Binnen het domein Sparen gaat het om de mate waarin huishoudens geld opzijzetten voor de nabije en verre toekomst. Sparen verwijst naar spaargeld in brede zin, dus inclusief beleggingen en extra sparen voor het pensioen.

Figuur 4.4 Zekerheid Nederlandse huishoudens over haalbaarheid van het kunnen doen van grotere uitgaven, in 2022 en 2023, in %

Elke maand sparen was in 2023 voor 66% van de Nederlandse huishoudens aan de orde, tegenover 64% in 2022 en 69% in 2021. Wellicht speelde de hogere spaarrentes hier een rol: voor het eerst in lange tijd loonde het weer om te sparen.⁴³ Een meerderheid (stijging van 35% in 2022 naar 38% in 2023) zette elke maand een wisselend bedrag opzij, terwijl een kleiner gedeelte een vast bedrag spaarde (28% versus 29% in 2022). Het aantal huishoudens dat niet spaarde was in 2023 met 6% gelijk aan 2022 en 2021. Degenen die financiële meevallers nodig hadden om te kunnen sparen vormden 8% van het totaal, terwijl dit in 2022 nog 9% was.

Naast de regelmaat waarmee mensen kunnen sparen, zegt ook de hoogte van de inleg en het opgebouwde spaargeld veel over de financiële bewegingsvrijheid. Meer huishoudens maakten het afgelopen jaar meer dan €1000 per maand over naar hun spaarrekening. Dit percentage steeg van 13% in 2022 naar 15% in 2023. Het aantal huishoudens dat minder dan €100 per maand spaarde bleef met 20% ongeveer hetzelfde als in 2022. Daarnaast spaarde, net als in 2022, het grootste deel van de Nederlandse huishoudens (ongeveer 40%) tussen de €100 en €500 per maand.

Als we kijken naar de hoogte van de financiële buffers die huishoudens in 2023 hadden, dan zien we dat in 2023 45% van de huishoudens aangaf het geld makkelijk bij elkaar te krijgen om direct de volgende dag een uitgave ter hoogte van het maandinkomen te kunnen doen. In 2022 beschikte 40% over de ruimte om zo'n onverwachte uitgave op te vangen. Financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens moeten nog steeds vaak lenen, iets verkopen of extra werken om genoeg geld bij elkaar te krijgen om direct

de volgende dag zo'n uitgave te kunnen doen. Er blijft daarnaast ook een groep bestaan die het bedrag waarschijnlijk niet bij elkaar kan krijgen: dit geldt voor 7% (2022: 8%) van de Nederlandse huishoudens. Met name financieel Ongezonde huishoudens zouden zo'n uitgave niet kunnen doen; bijna een op de vier geeft aan het geld niet bij elkaar te kunnen krijgen.

Daarnaast hebben we de respondenten ook gevraagd hoe zeker zij zijn van de haalbaarheid van een grotere uitgave van het huishouden, zoals de aanschaf van een auto of het bekostigen van een vakantie. Hierbij gaat het dus niet over het direct paraat hebben van een maandinkomen, maar we vragen respondenten een inschatting te maken van de haalbaarheid van het doen van grotere uitgaven die het huishouden nu of in de toekomst mogelijk wil of moet doen.

In 2023 gaf 46% aan er (zeer) zeker van te zijn dat zulke uitgaven haalbaar zijn. In 2022 was 39% van de huishoudens hier (zeer) zeker van. De grootste toename zien we bij de Financieel Toereikende huishoudens: zij wisten vaker dan in 2022 (zeer) zeker dat ze zo'n uitgave kunnen opvangen: dit aandeel nam toe van 69% in 2022 naar 75% in 2023.

Als we kijken naar hoe lang huishoudens rond kunnen komen als zij de belangrijkste bron van inkomsten verliezen, zien we geen grote veranderingen vergeleken met 2022. Net als in 2022 is er nog steeds een groep die nauwelijks een buffer heeft. Ongeveer 7% van de huishoudens zou maximaal een maand kunnen rondkomen in 2023 zonder geld te lenen of te verhuizen. In 2022 was dit nagenoeg gelijk met 8%.

⁴² ING, 2024.

⁴³ DNB, 2024a.

Gevraagd naar financiële keuzes als een huishouden voor langere periode geld overhoudt, geeft 63% van de Nederlandse huishoudens aan niet te investeren.⁴⁴ Dit is niet veranderd ten opzichte van 2022 en 2021. Van die groep weet ruim de helft wel dat investeren een optie is, maar maakt er geen gebruik van. Iets minder dan een derde van de huishoudens die niet investeert heeft geen geld over om dat te doen. De overige huishoudens weten niet hoe ze moeten investeren.

In juli 2023 ging de Wet toekomst pensioenen in, het begin van de overgang naar een nieuw pensioenstelsel.⁴⁵ Ondanks alle media-aandacht voor dit onderwerp lijken Nederlandse huishoudens niet bewuster bezig met hun pensioen dan in eerdere jaren. Net als in 2022 heeft ongeveer de helft van de Nederlandse huishoudens er vertrouwen in dat het inkomen na pensioendatum voldoende zal zijn (49% in 2022 versus 50% in 2023). Bij een deel van de Nederlandse

huishoudens ontbreekt het aan inzicht in de hoogte van het inkomen na pensioendatum, bijvoorbeeld omdat zij zich niet bezighouden met het pensioen (16%) of omdat zij niet weten hoe ze dit inzicht kunnen verkrijgen (9%). Daarnaast weet een deel van de Nederlandse huishoudens dat het inkomen na pensioendatum onvoldoende is. Net als in 2022 geeft 8% aan te weten dat het onvoldoende is en hier geen actie op te ondernemen. Ook is er een groep die weet dat het inkomen onvoldoende zal zijn, maar die bijvoorbeeld door extra sparen of beleggen maatregelen neemt om het inkomen na pensioendatum te verhogen. In 2022 gaf nog 20% van de huishoudens dit aan. In 2023 is dit percentage gedaald naar 18%.

⁴⁴ Investerings kunnen zeer divers zijn (denk aan aandelen, obligaties en onroerend goed). We hebben in de vragenlijst niet expliciet gevraagd naar de aard van de investering. Het gaat hier dus om investeren in de breedste zin van het woord.

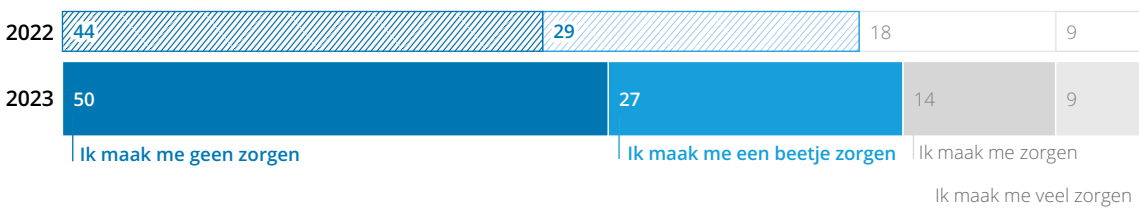
⁴⁵ Rijksoverheid, 2023b.

Lenen

Minder huishoudens maken zich zorgen over hun schulden

Het domein Lenen zoomt in op de aard en omvang van de lopende schulden van een huishouden, en het terugbetaalperspectief in relatie tot de huidige levensstandaard en het inkomen en/of vermogen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen enerzijds consumptieve schulden – zoals een persoonlijke lening, geld dat is geleend van bijvoorbeeld vrienden of familie en openstaande rekeningen – en anderzijds hypotheek en studieschulden.

Figuur 4.5 Mate van zorgen maken van huishoudens met consumptieve schulden, in 2022 en 2023, in %

In 2023 gaf 47% van de Nederlandse huishoudens aan consumptieve schulden te hebben – dus los van de hypotheek en studieschuld. Dat was ongeveer evenveel als in 2022.⁴⁶ Van deze groep wist 49% precies hoe die schulden eruitzien (denk aan het bedrag, de vervaldatum en de kosten); dit is een positieve verschuiving ten opzichte van 2022. In dat jaar betrof dit namelijk nog 46%.

Meer huishoudens met consumptieve schulden verwachtten die schulden binnen een jaar te hebben afgelost zonder hun levensstijl aan te passen. In 2021 en 2022 was dit nog bijna een op de vijf huishoudens, maar in 2023 is dit aantal toegenomen tot bijna een kwart (24%). Mogelijk duidt dit op een verschuiving in het soort schulden dat huishoudens aangaan; kopen op afbetaling (ook wel bekend als Buy Now Pay Later) heeft de laatste jaren een vlucht genomen.⁴⁷ Het percentage huishoudens dat hun consumptieve schulden binnen één tot vijf jaar denkt af te betalen is in 2023 (32%) ongeveer hetzelfde als in 2022 (31%). Daarnaast geeft 3% aan dat zij hun schulden nooit zullen afbetalen. Bij de financieel Ongezonde huishoudens is dit percentage 5%.

Wanneer mensen geen controle ervaren over hun schulden, kunnen zorgen en stress de kop opsteken. Ook op dit vlak ging het in 2023 beter: 50% van de huishoudens met consumptieve schulden zei zich geen zorgen te maken (versus 44% in 2022). Begrijpelijkerwijs zijn het vooral de financieel Gezonde huishoudens die zich geen zorgen maken. Met 92% van de financieel Gezonde huishoudens die zich geen zorgen maken, staat dit in schril contrast met 17% van de financieel

Ongezonde huishoudens. Het percentage huishoudens dat zich veel zorgen maakte over hun schulden is in 2023 met 9% onveranderd.

Het aantal Nederlandse huishoudens met een hypotheek was in 2023 met 67% ongeveer gelijk aan 2022. In 2022 zagen we een flinke daling van huishoudens die zeker wisten dat zij hun hypotheek op tijd konden aflossen zonder aanpassingen aan de levensstijl. Afgelopen jaar was hier verbetering te zien, al zijn we nog ver verwijderd van het percentage in 2021. Van de huishoudens met een hypotheek gaf 49% aan zeker te zijn de hypotheekschuld op tijd af te kunnen lossen. In 2022 was dit 44% en in 2021 66%. De groep die de hypotheek aflost door aan het eind van de looptijd een nieuwe lening af te sluiten is kleiner geworden en met 8% weer bijna op het niveau van 2021 (7%). In 2022 was dit nog 11%. Deze afname is vooral te zien bij de financieel Ongezonde groep. Van die groep wilde in 2022 14% de hypotheek aflossen door een nieuwe lening af te sluiten, in 2023 was dit nog maar 8%.

Ook huishoudens met een DUO-studieschuld⁴⁹ leken in 2023 weer meer vertrouwen te hebben. Ruim de helft (52%) van hen voelde zich (zeer) zeker dat zij de schuld zouden kunnen aflossen, terwijl in 2022 slechts 44% die zekerheid ervoer. Voelde 25% van de mensen met een DUO-schuld zich in 2022 nog (zeer) onzeker over het aflossen, in 2023 is dit gedaald naar 20%. Het toegenomen vertrouwen is opvallend gezien de aangekondigde rentestijging van 0,46% naar 2,56% per 1 januari 2024.⁵⁰ Wellicht waren mensen afgelopen jaar de grootste schok te boven nadat zij in 2022 voor het eerst kennisnamen van de voorgenomen rentestijging.⁵¹

⁴⁶ Per derde kwartaal van 2023 registreerde het BKR 53,5% als percentage personen met een lopend consumptief krediet. (BKR, 2023).

⁴⁷ Bij Buy Now Pay Later kunnen consumenten de betaling uitstellen tot veertien of dertig dagen na levering van een product of in drie termijnen betalen (AFM, 2023).

⁴⁸ Volgens het CBS waren er in 2023 4.634.411 koopwoningen. Dit is 57% van de totale woningvoorraad. Hierbij gaat het om het daadwerkelijk aantal woningen, waarbij wij ons in het onderzoek richten op de hypotheek in combinatie met het huishouden. Dit verklaart mogelijk het verschil tussen het % huishoudens met een hypotheek versus het daadwerkelijk aantal hypotheek. Zie ook CBS Statline, 2024a.

⁴⁹ In het onderzoek gaven 1385 respondenten aan een studieschuld bij DUO te hebben die nog niet was afgelost.

⁵⁰ NOS, 2023b.

⁵¹ Per 1 januari 2023 is een rentestijging doorgevoerd. De jaren daarvoor was de rente steeds 0%.

Planning

Nog steeds houdt ruim een kwart van de Nederlandse huishoudens zich niet bezig met het maken van financiële plannen

Het domein Planning kijkt naar de mate waarin huishoudens financiële plannen maken en bijhouden – voor zowel de korte als de lange termijn – om zo hun (levens-)doelen te behalen. Denken ze na over de besteding van hun geld? Maken ze financiële overzichten en nemen ze maatregelen om zich te verzekeren tegen grote risico's? Financiële planning helpt om meer grip te krijgen op de financiële situatie.

Figuur 4.6 De periode waarover Nederlandse huishoudens financiële plannen maken in 2022 en 2023, in %

Net als in 2022 maakte 72% van de Nederlandse huishoudens in 2023 financiële plannen voor de toekomst. Dat betekent tegelijk dat ruim een kwart zich hier niet mee bezighoudt. Hoewel het percentage lager is dan in 2021 (toen maakte 34% geen financiële plannen), blijft het een aanzienlijke groep. Tegelijkertijd geldt nog steeds dat hoe financieel gezonder het huishouden is, hoe vaker er een planning wordt gemaakt voor de langere termijn. Zo maakten 28% van de financieel Gezonde huishoudens in 2023 geen financiële plannen tegenover 30% van de financieel Ongezonde huishoudens.

Inkomsten en uitgaven op een rij zetten is een manier om grip te houden op de financiële situatie. Juist in tijden van krapte kan het zijn dat mensen vaker hun financiën in kaart brengen. 2023 was voor sommige huishoudens een beter economisch jaar. Dit verklaart wellicht waarom in 2023 minder huishoudens (8%) aangaven een wekelijks overzicht van inkomsten en uitgaven te maken dan in 2022 (10%). Het percentage huishoudens dat nooit op een rij zet wat er binnenkomt en wat eruit gaat blijft in 2023 steken op 13% (2022: 12%). Als huishoudens geen overzicht maken van hun financiën omdat hiervoor geen noodzaak is, dan is dat an sich natuurlijk positief. Maar uitgangspunt blijft dat, in welke financiële situatie huishoudens ook verkeren, grip houden op de financiën erg belangrijk is.

Dat ruim één op de vier huishoudens geen financiële plannen maakt, is ook terug te zien in het aantal huishoudens dat geen plannen voor het pensioen heeft gemaakt. Evenals in 2022 betrof dit in 2023 24%. Bij de bespreking van het domein Sparen zagen we al eenzelfde beeld, met veel huishoudens die zich ofwel niet bezighielden met hun pensioen of geen actie ondernamen. Aan de andere kant gaf in 2023 36% (2022: 34%) van de huishoudens aan (zeer) zeker te zijn dat ze goede pensioenplannen hadden gemaakt. Dit zagen we niet terug bij de financieel Toereikende en financieel Ongezonde groep. Wist in 2022 nog 48% van de financieel Toereikende huishoudens (zeer) zeker dat zij goede pensioenplannen hadden gemaakt, in 2023 daalde dit percentage naar 42%. Bij de financieel Ongezonde huishoudens daalde dit percentage van 12% naar 9%.

Over het algemeen zien we dat Nederlandse huishoudens iets zekerder zijn geworden over het behalen van andere financiële doelen, zoals het kopen van een huis. Een groter aantal huishoudens was hier in 2023 (heel) zeker van (39% versus 37% in 2022). Toch lijkt 9% van alle Nederlandse huishoudens zich erbij neer te leggen dat eventuele ambities op financieel gebied niet haalbaar zijn. Zij zeggen zeker te weten dat ze hun financiële doelen niet gaan behalen.

Controle over de financiële planning heeft ook te maken met de mate waarin huishoudens onverwachte hoge kosten van bijvoorbeeld ingrijpende gebeurtenissen of schade kunnen opvangen. Net als in 2022 gaf in 2023 55% van de huishoudens aan (zeer) zeker te weten dat hun verzekeringen forse schade voldoende dekken, bijvoorbeeld na inbraak. Eén op de tien huishoudens had – net als in 2022 – dit vertrouwen niet. We vroegen ook of mensen zouden kunnen rondkomen bij verlies van inkomsten of hogere uitgaven als gevolg van bijvoorbeeld een echtscheiding of arbeidsongeschikt worden als zelfstandige. Daarover blijken vooral de huishoudens in de financieel

Ongezonde en financieel Kwetsbare groepen veel onzekerheid te ervaren. In lijn met 2022, gaf ruim twee vijfde van de financieel Ongezonde huishoudens aan er (zeer) onzeker van te zijn dat zij nog zouden rondkomen. Bij de financieel Kwetsbare groep was dit iets meer dan een kwart, meer nog dan in 2022. Het aantal huishoudens dat zeker wist dat ze na zo'n ingrijpende gebeurtenis onvoldoende inkomen zouden hebben was voor financieel Ongezonder 17% en voor financieel Kwetsbaar 4%.

5. Dwarsdoorsnedes van Nederland

In de voorgaande hoofdstukken hebben we steeds de financiële gezondheid van Nederland als geheel bekeken. Het spreekt voor zich dat er binnen het totaal van alle huishoudens grote verschillen bestaan in de financiële omstandigheden waarin zij verkeren. Langs welke lijnen zien we contrasten? Welke kenmerken zijn van invloed op het financiële welzijn en de financiële weerbaarheid? In dit hoofdstuk lichten we een aantal dwarsdoorsnedes van de samenleving uit, waarin de verschillen tussen bepaalde groepen zichtbaar worden. Deze analyse maakt duidelijk dat financiële gezondheid niet los kan worden gezien van zowel de maatschappelijke als de persoonlijke context.

Net als in 2022 komen in dit hoofdstuk analyses aan bod van de verbanden tussen financiële gezondheid enerzijds en respectievelijk gender en leeftijd anderzijds. Deze dwarsdoorsnedes laten goed zien hoe dynamisch financiële gezondheid kan zijn, maar ook dat sommige verschillen hardnekkig zijn. Daarnaast lichten we in dit rapport drie nieuwe dwarsdoorsnedes uit: een vergelijking van de gezondheidsniveaus financieel Kwetsbaar en financieel Ongezonder, de wijze waarop de omgeving een rol speelt bij financiële gezondheid en tenslotte een beschouwing op de positie van zelfstandigen

binnen het spectrum van financiële gezondheid. Een aantal van de onderwerpen die in het vorige rapport besproken zijn, zoals financiële kennis en de mate waarin men zich voorbereidt op het pensioen, komen op verschillende plekken in dit rapport terug. Verder gingen we in 2022 uitgebreid in op de economische situatie dat jaar. Gezien de toegenomen economische stabiliteit in 2023 wijden we in dit rapport geen dwarsdoorsnede meer aan dit onderwerp, maar vertrouwen we erop dat hoofdstukken 1 en 4 voldoende context bieden om de resultaten van het onderzoek in perspectief te plaatsen.

5.1 Financieel Kwetsbaar en financieel Ongezond onder de loep

Je kon er niet omheen in 2023: bestaanszekerheid bepaalde het nieuws én de politiek. Hoewel bestaanszekerheid een grondrecht is, stond dit bij een grote groep Nederlanders de afgelopen periode onder druk.⁵² Bestaanszekerheid houdt in dat iedereen op een volwaardige manier kan deelnemen aan onze samenleving. Het gaat hier om een brede benadering. Zo gaat het niet alleen over voldoende inkomen, maar ook over een goede gezondheid, beschikbare betaalbare en duurzame huisvesting, werk dat loont, mogelijkheden en kansen voor adequate opleiding, gezonde sociale relaties en een zinvol leven.⁵³ Bestaanszekerheid is dus meer dan alleen financiële gezondheid, maar financiële gezondheid is wel een belangrijk onderdeel van bestaanszekerheid. Zo blijkt bijvoorbeeld uit eerder onderzoek⁵⁴ dat de twintig procent meest welvarende Nederlanders op basis van inkomen en vermogen ruim acht jaar ouder worden en 24 jaar langer in goede gezondheid leven dan de twintig procent minst welvarende Nederlanders.

Ons onderzoek toont aan dat in 2023 53% van de Nederlandse huishoudens financieel Kwetsbaar of financieel Ongezond is. De omvang van deze categorieën mag dan zijn afgenomen – in 2022 was het nog 60%⁵⁵ – het neemt niet weg dat nog altijd een meerderheid van de Nederlandse huishoudens tot een van deze financiële gezondheidsniveaus behoort. Terwijl je in een land als Nederland naar een hoger niveau van financiële gezondheid zou mogen streven.

Het is daarom belangrijk om een nadere blik te werpen op deze huishoudens. Door in te zoomen op hun specifieke uitdagingen en behoeften, kunnen we gerichtere maatregelen identificeren om hun situatie te verbeteren. Dit is niet alleen van belang voor de financiële gezondheid van deze huishoudens zelf, maar heeft ook een positieve impact op de samenleving als geheel. Immers, de directe en indirecte kosten (zoals zorgkosten en ziekteverzuim) van bijvoorbeeld schuldhulpverlening zijn hoog.⁵⁶

Kwetsbaarheden stapelen zich op

Eerder onderzoek⁵⁷ heeft aangetoond dat huishoudens met bepaalde achtergrondkenmerken relatief vaak financieel kwetsbaarder zijn. Het gaat hier bijvoorbeeld om jongeren, alleenstaanden en lager opgeleiden. Ook in ons onderzoek zien we deze achtergrondkenmerken vaker terugkomen bij zowel de financieel Kwetsbare

als financieel Ongezonde huishoudens. Een dergelijk achtergrondkenmerk is niet allesbepalend voor de financiële gezondheid, maar er lijkt wel een verband te bestaan tussen deze achtergrondkenmerken en een verminderde financiële gezondheid. Dit verband lijkt nog sterker bij combinaties van deze achtergrondkenmerken. Met name binnen het gezondheidsniveau financieel Ongezond heeft de meerderheid van de huishoudens een of meer van dergelijke kenmerken; de kwetsbaarheden lijken zich daarmee bij deze huishoudens op te stapelen. Bij financieel Kwetsbare huishoudens zien we ook achtergrondkenmerken die samen lijken te hangen met een verminderde financiële gezondheid, maar gemiddeld gezien minder. Daarmee lijkt het voor financieel Kwetsbare huishoudens meer kansrijk dat zij, met de juiste ondersteuning en onder de juiste omstandigheden, hun financiële gezondheid op termijn kunnen verbeteren.

Welke achtergrondkenmerken zien we in het onderzoek van 2023 vaker terug bij de financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens? Wat we generiek zien, is dat in beide financiële gezondheidsniveaus vaker vrouwen voorkomen. Zo is 54% van de financieel Kwetsbare en 60% van de financieel Ongezonde respondenten vrouw. Daarnaast zien we binnen beide financiële gezondheidsniveaus relatief veel jonge Nederlanders: 18-24-jarigen en 25-34-jarigen komen vaker voor in deze gezondheidsniveaus dan in de financiële gezondheidsniveaus Toereikend en Gezond. Ook zijn Nederlanders uit zowel financieel Kwetsbare als financieel Ongezonde huishoudens vaker alleenstaand. Wanneer we kijken naar achtergrondkenmerken op basis van inkomen zijn voor de twee financiële gezondheidsniveaus de verschillen groter. 55% van de financieel Ongezonde huishoudens heeft een benedenmodaal inkomen, bij financieel Kwetsbare huishoudens is dat 31%. Mogelijk houdt de bron van inkomsten verband met de hoogte: financieel Ongezonde huishoudens hebben significant vaker een uitkering en financieel Kwetsbare huishoudens juist significant vaker betaald werk dan de financieel Ongezonde huishoudens. Ook qua opleidingsniveau zien we verschillen tussen financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens. De hoogst afgeronde opleiding van financieel Ongezonde huishoudens is lager dan die van financieel Kwetsbare huishoudens.

⁵² Commissie Sociaal Minimum, 2023b.

⁵³ Commissie Sociaal Minimum, 2023a.

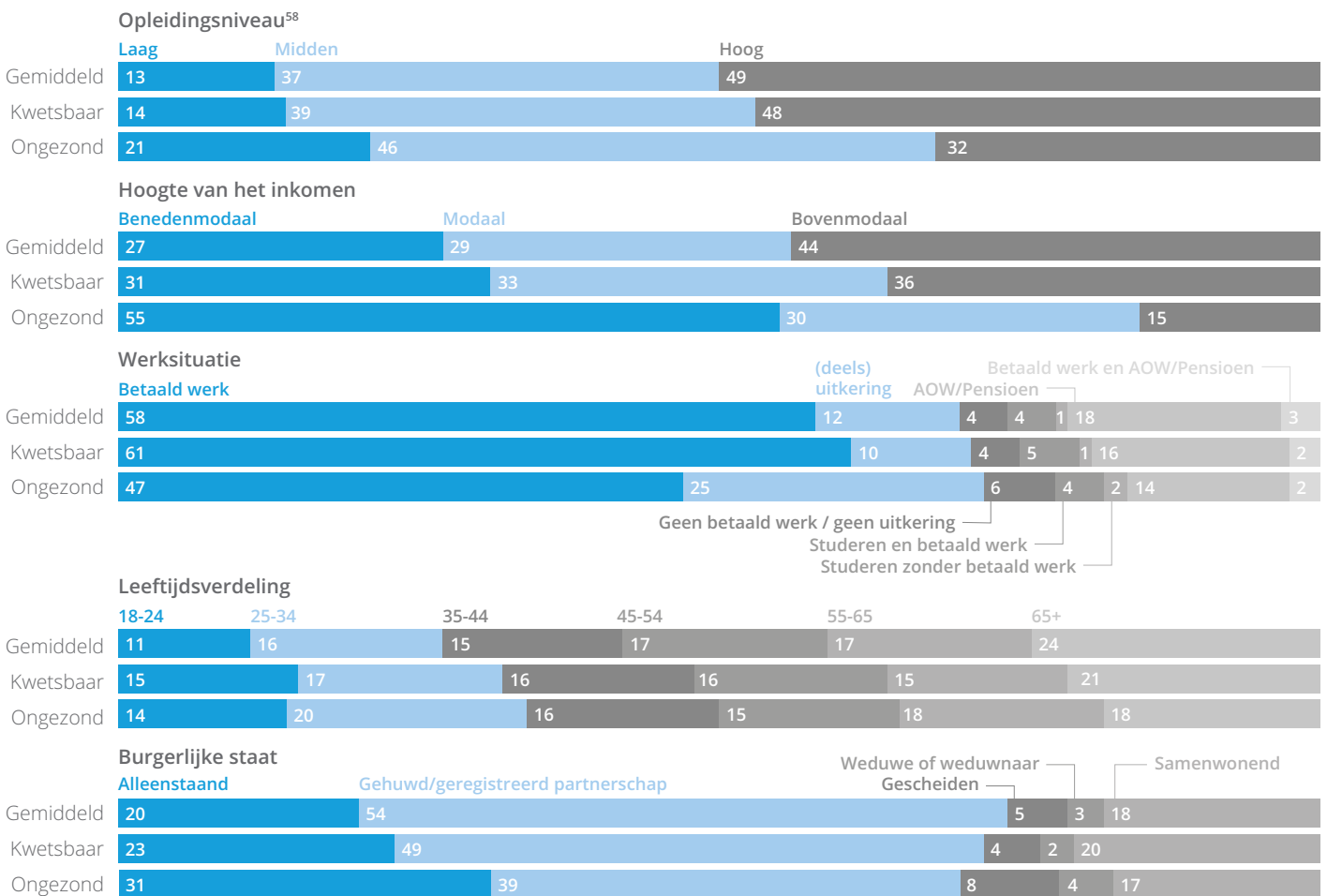
⁵⁴ CBS, 2022.

⁵⁵ Het percentage financieel Kwetsbare huishoudens is in 2023 afgenomen van 30% tot 26% en het percentage financieel Ongezonde huishoudens afgenomen van 30% tot 27%.

⁵⁶ Fransman & Bakker, 2020c.

⁵⁷ DNB, 2023c.

Figuur 5.1 Achtergrondkenmerken van financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens vergeleken met het gemiddelde van Nederlandse huishoudens in 2023, in %

Inkomen en uitgaven blijven uit balans voor kwetsbaardere huishoudens

Zoals hierboven beschreven, zien we bij financieel Ongezonde huishoudens (en in mindere mate bij financieel Kwetsbare huishoudens) vaker huishoudens met een benedenmodaal inkomen. Naast de hoogte van het inkomen speelt ook de voorspelbaarheid een belangrijke rol. Het inkomen is voor financieel Ongezonde huishoudens het minst goed te voorspellen. Zo kon slechts 29% van de financieel Ongezonde huishoudens het inkomen goed voorspellen voor de komende twaalf maanden (2022: 29%), in vergelijking met 45% van de financieel Kwetsbare huishoudens (2022: 44%). Als we kijken naar het inkomen van de afgelopen twaalf maanden valt op dat 32% (2022: 29%) van de financieel Ongezonde huishoudens een lager tot veel lager inkomen had dan in eerdere jaren. Bij de financieel Kwetsbare huishoudens zien we ook een stijging van het percentage huishoudens dat een lager tot veel lager inkomen had. In 2023 had 20% van deze huishoudens

een (veel) lager inkomen versus 16% in 2022. De hoogte en de zekerheid van het inkomen bepalen mede het gemak waarmee huishoudens kunnen rondkomen. Rondkomen is voor financieel Ongezonde huishoudens een grote uitdaging: 12% maakt schulden en 30% gebruikt spaargeld om rond te kunnen komen. 47% van de huishoudens komt precies rond en 11% houdt een beetje geld over. Waar een aanzienlijk deel van de financieel Ongezonde huishoudens dus noodgedwongen inteert op spaargeld of zelfs daar niet meer mee uitkomt, komen financieel Kwetsbare huishoudens doorgaans precies rond (21%) of houden een beetje geld over (75%). Hierdoor hoeven zij nauwelijks te lenen (1%) of spaargeld te gebruiken (3%), maar blijft er ook nauwelijks geld over om belangrijke financiële buffers op te bouwen.

Wat we zien in 2023, is dat financieel Ongezonde huishoudens weliswaar iets minder moeite hadden de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud te betalen (zoals woonlasten, boodschappen en kleding), maar

⁵⁸ Bij opleidingsniveau gaat het om de hoogst afgemaakte opleiding. Onder lager opleidingsniveau verstaan we basisschool, lbo, vmbo basis/kader, vmbo gl/tl, mavo, (m) ulo. Onder het middelste opleidingsniveau verstaan we mbo, havo en vwo. Onder hoger opleidingsniveau verstaan we hbo, bachelor, universiteit, doctoraalopleiding en master.

dat nog steeds een aanzienlijk deel (zeer) veel moeite had die kosten te betalen (45% versus 48% in 2022). Ter vergelijking: 10% (2022: 10%) van de financieel Kwetsbare huishoudens had (zeer) veel moeite de noodzakelijke kosten van levensonderhoud te betalen.

Die verhouding zien we ook als het gaat om het betalen van rekeningen. Financieel Ongezonde huishoudens hadden vrijwel allemaal ofwel moeite om de rekeningen te betalen ofwel slaagden daar helemaal niet in (96%). Hoewel het contrast met financieel Ongezonde huishoudens groot is, is het verontrustend dat ook meer dan de helft (55%) van de financieel Kwetsbare huishoudens met vergelijkbare problemen kampt als het gaat om het betalen van rekeningen.

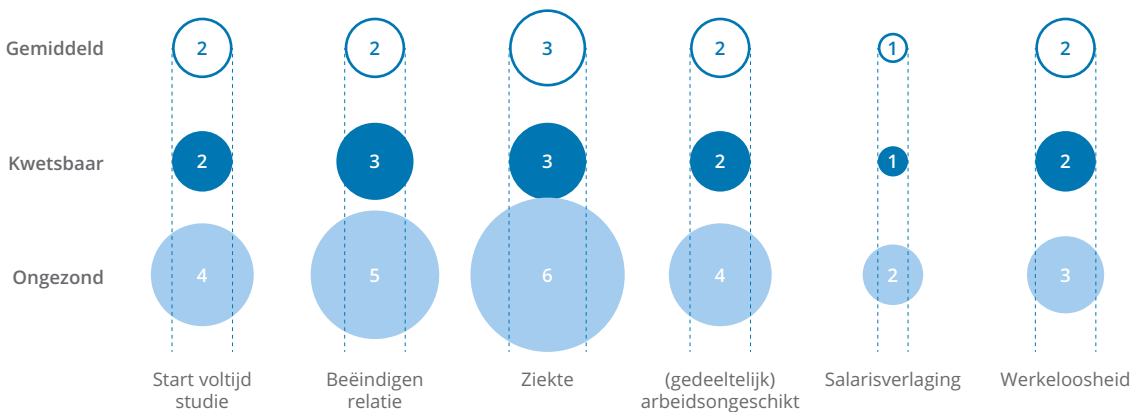
Meer impactvolle levensgebeurtenissen, maar minder goed voorbereid

Elk huishouden kan te maken krijgen met gebeurtenissen die een grote impact hebben op het dagelijks leven. Dat kunnen gebeurtenissen zijn waar mensen zelf voor kiezen, zoals samenwonen of trouwen, of gebeurtenissen die mensen overkomen, zoals een salarisverlaging of een overlijden. Dit soort levensgebeurtenissen kunnen gevolgen hebben voor de financiële situatie, en uit onderzoek van het Nibud⁵⁹ blijkt dat ze het risico op financiële problemen vergroten.

Ons onderzoek laat zien dat huishoudens met het financiële gezondheidsniveau Ongezonder meer impactvolle levensgebeurtenissen meemaken op het gebied van wonen, werken en de persoonlijke situatie. Dit geldt ook voor financieel Kwetsbare huishoudens, maar in mindere mate. Zo had 26% van de financieel Ongezonde huishoudens en 19% van de financieel Kwetsbare huishoudens in de twaalf maanden voor

het onderzoek een verandering in de woonsituatie (zoals een verhuizing of voor het eerst op jezelf wonen) meegemaakt, tegen 17% gemiddeld⁶⁰. Op persoonlijk vlak had 26% van de financieel Ongezonde huishoudens en 20% van de financieel Kwetsbare huishoudens een verandering meegemaakt, ten opzichte van 18% gemiddeld. Zoals te zien in figuur 5.2 zijn financieel Ongezonde huishoudens vaker gestart met studeren, beëindigden zij vaker hun relatie en kregen zij vaker te maken met ziekte. Op het gebied van werk hadden financieel Ongezonde huishoudens vaker veranderingen meegemaakt die negatief uitpakten, zoals arbeidsongeschiktheid en salarisverlaging. Zowel financieel Ongezonde als financieel Kwetsbare huishoudens hadden vaker te maken met werkloosheid. Zoals eerder gesteld had een bovengemiddeld aantal financieel Ongezonde en financieel Kwetsbare huishoudens de afgelopen twaalf maanden een (veel) lager inkomen dan voorheen. Dit zou ervoor gezorgd kunnen hebben dat deze huishoudens financieel Ongezonder of financieel Kwetsbaar zijn geworden. Mogelijk heeft een van die impactvolle levensgebeurtenissen gezorgd voor een terugval in inkomen en was het huishouden niet voldoende in staat om die klap op te vangen met een financiële buffer.

Figuur 5.2 Overzicht van de verschillende impactvolle levensgebeurtenissen bij financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens in 2023, in %

⁵⁹ Schors et al., 2016.

⁶⁰ Wanneer we spreken over gemiddeld/gemiddelde doelen we op de gehele populatie – dus alle 5001 respondenten – in ons onderzoek.

Financiële weerbaarheid beperkt

Terwijl financieel kwetsbaardere huishoudens dus meer impactvolle levensgebeurtenissen meemaken, lijken zij daar minder goed op voorbereid dan huishoudens in de financieel gezondere niveaus. Een flink deel van de financieel Ongezonde huishoudens spaart helemaal niet (15%) of alleen bij een financiële meevaller (23%). Nog eens 37% probeert wel te sparen, maar slaagt daar niet elke maand in. Dat betekent dat 25% maandelijks spaart – met een vast of een wisselend bedrag – terwijl 66% van de financieel Kwetsbare huishoudens maandelijks spaart. Een kanttekening daarbij is dat het mogelijk is dat huishoudens gespaard geld op (hele) korte termijn weer opnemen en per saldo daarmee hun financiële buffer niet vergroten.

Om te peilen hoe groot de financiële buffers van de financieel Ongezonde en financieel Kwetsbare huishoudens zijn, vroegen we huishoudens daarom met welk gemak zij morgen direct een uitgave kunnen doen die gelijk is aan het maandinkomen. Slechts 3% van de financieel Ongezonde huishoudens geeft aan een maandinkomen gemakkelijk bij elkaar te kunnen krijgen. Dat het met de spaarbuffers van financieel Kwetsbare huishoudens iets beter is gesteld mag geen verrassing zijn. Zij geven immers vaker aan dat de uitgaven gelijk of net iets lager zijn dan het inkomen. Maar ook hier geeft slechts 23% van deze huishoudens aan het geld gemakkelijk bij elkaar te kunnen krijgen. Ook voor financieel Kwetsbare huishoudens is het zorgelijk dat het overgrote deel geen bedrag ter hoogte van een maandinkomen direct achter de hand heeft. Daar komt bij dat een dergelijk bedrag bij echt impactvolle levensgebeurtenissen, zoals het verliezen van een baan, een scheiding of arbeidsongeschiktheid, doorgaans ontoereikend is om de klap op te vangen. Dit benadrukt de noodzaak voor huishoudens om niet alleen voldoende middelen opzij te zetten om de kosten ter hoogte van een maandinkomen te dekken, maar ook om zich voor te bereiden op, en te beschermen tegen, grotere financiële schokken.

Zorgen voor voldoende buffers is een van de manieren voor huishoudens om zich te wapenen tegen onvoorziene gebeurtenissen en omstandigheden. Een andere manier om dit te doen is door zich hiervoor te verzekeren. Ook dit blijkt – met name voor financieel Ongezonde huishoudens – lastig. 34% van de financieel Ongezonde en 48% van de financieel Kwetsbare huishoudens is er (zeer) zeker van dat een verzekering eventuele grote schades voldoende dekt tegen 76% van de financieel Gezonde huishoudens.

En daarbij komt dat huishoudens in toenemende mate gevoelig zijn voor risico's die niet, of niet volledig, te verzekeren vallen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de schade als gevolg van klimaatverandering. De gedragstoezichthouder op de financiële markten, de Autoriteit Financiële Markten (hierna: AFM), raadt Nederlandse huishoudens met een eigen woning⁶¹ daarom aan om zich voor te bereiden op dit soort risico door een combinatie van verzekeren, het aanhouden van financiële buffers en het nemen van preventiemaatregelen.⁶² Als we in dit licht kijken naar de financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens dan leidt het gebrek aan buffers, en het relatief lage percentage huishoudens dat kan rekenen op dekking van de verzekering bij grote schades, tot zorgen over de weerbaarheid van deze huishoudens als het aankomt op onvoorziene risico's. Daarnaast lijkt het beleid van de overheid om huishoudens aan te sporen om preventieve maatregelen te nemen tegen klimaatrisico's voor de meest kwetsbare huishoudens niet altijd effectief.⁶³ Zo zijn prijsprikkels voor verduurzaming van de woning weliswaar effectief voor sommige Nederlandse huishoudens, maar voor financieel Ongezonde en financieel Kwetsbare huishoudens kunnen deze averechts werken. Deze prijsprikkels, zoals subsidies of belastingvoordelen, zijn vaak ontworpen om huishoudens te stimuleren om groene investeringen te doen, zoals het installeren van zonnepanelen of woningisolatie. Maar deze maatregelen vereisen veelal een aanzienlijke initiële investering. Voor financieel kwetsbaardere huishoudens kan dit een grote belasting zijn, zelfs met financiële steun van de overheid. Als resultaat kunnen deze huishoudens, ondanks de prijsprikkels, niet het voordeel van de verduurzaming plukken zoals financieel gezondere huishoudens dat wel kunnen. Dit kan leiden tot een grotere financiële kloof, waardoor de kwetsbaarheid van deze huishoudens op de lange termijn alleen maar toeneemt.⁶⁴

Hoe financieel ongezonder, hoe meer consumptieve schulden

Eerder hebben we al geconstateerd dat het inkomen van – met name – financieel Ongezonde huishoudens niet altijd toereikend is om van rond te komen. Een deel van deze huishoudens vangt dit op door gebruik te maken van het spaargeld. Maar we hebben ook geconstateerd dat de buffers van een groot deel van de kwetsbaardere huishoudens vaak lager zijn dan een maandinkomen. Een deel van de huishoudens in ons onderzoek geeft dan ook aan schulden te maken om te kunnen rondkomen. Daarnaast zien we ook dat kwetsbaardere huishoudens op dit moment al vaker

⁶¹ Voor schade aan de huurwoning door een onverwachte gebeurtenis is de eigenaar verantwoordelijk. Het afsluiten van een opstalverzekering is daarmee de keuze en verantwoordelijkheid van de verhuurder. De inboedelverzekering moet wel afgesloten worden door de huurder.

⁶² AFM, 2021a.

⁶³ DNB, 2023c; ING, 2024.

⁶⁴ DNB, 2023c.

worden geconfronteerd met consumptieve schulden. Hierbij geldt hoe financieel ongezonder men is, hoe vaker men consumptieve schulden heeft. Let wel, het gaat hier niet over informele schulden, bij bijvoorbeeld vrienden of familie.⁶⁵ Van de financieel Ongezonde huishoudens had in 2023 66% consumptieve schulden, ten opzichte van 53% van de financieel Kwetsbare, 36% van de financieel Toereikende en 30% van de financieel Gezonde huishoudens. Ook zien we dat de kwetsbaardere huishoudens in de twaalf maanden voor het onderzoek vaker gebruik hadden gemaakt van de dienst om achteraf te betalen, ook wel bekend als Buy Now, Pay Later (41% van financieel Ongezonder en 42% van financieel Kwetsbaar, tegen 36% gemiddeld). Mogelijk was dit voor een deel van deze huishoudens bittere noodzaak en de enige manier om bepaalde producten te kunnen aanschaffen.

Naast consumptieve schulden heeft een deel van de financieel Kwetsbare (68%) en financieel Ongezonde (56%) huishoudens ook een hypotheekschuld. Wanneer men de hypotheekschuld niet meer kan dragen, kunnen de consequenties zeer groot zijn. We hebben Nederlandse huishoudens dan ook gevraagd naar hoe zeker zij zijn dat ze de hypotheekschuld tijdig kunnen aflossen. Slechts 15% van de financieel Ongezonde huishoudens geeft aan hier zeker van te zijn. Ook voor financieel Kwetsbare huishoudens lijkt de hypotheekschuld een punt van aandacht; een op de drie huishoudens is zeker dat zij de hypotheekschuld op tijd zullen aflossen.

De belangrijke rol van financiële kennis en vaardigheden

Zoals we hiervoor hebben besproken, zijn inkomen, de mogelijkheid om te sparen en buffers op te bouwen en het beheren van schulden van belang voor de financiële gezondheid. Echter, zonder voldoende financiële kennis en vaardigheden kunnen huishoudens moeite hebben om de vijf domeinen (Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning) goed in balans te houden. Financiële kennis en vaardigheden zijn een belangrijke basis voor financiële gezondheid. Ze geven mensen meer mogelijkheden (handelingsperspectief) om de financiën van het huishouden op de korte en lange termijn in balans te brengen en te houden. In ons onderzoek hebben we daarom enkele vragen opgenomen om het kennisniveau van de respondenten te bepalen. De resultaten bevestigen het belang hiervan: respondenten met een hoger niveau van financiële kennis en vaardigheden behoren vaker tot de financieel gezondere huishoudens.

Als we kijken naar de kennisniveaus van financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens moeten we dus, net als in 2022, vaststellen dat deze groepen achterblijven op de financieel Gezonde en financieel Toereikende huishoudens. Wel geven financieel Kwetsbare huishoudens significant vaker het juiste antwoord dan de financieel Ongezonde huishoudens, zoals te zien in Figuur 5.3. Pensioen blijkt ook een lastig onderwerp voor de financieel kwetsbaardere groepen. 14% van de financieel Ongezonde en 9% van de financieel Kwetsbare huishoudens vindt het lastig om erachter te komen hoeveel inkomen zij na de pensioendatum hebben terwijl dit voor slechts 4% van de financieel Gezonde en 6% van financieel Toereikende huishoudens het geval is.

Figuur 5.3 Financiële kennisvragen en financiële gezondheidsniveaus in 2023, in %

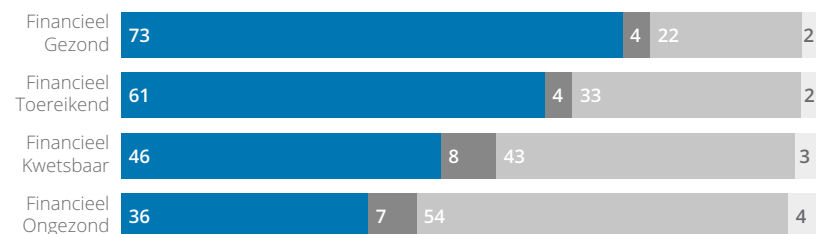
Inflatie en spaargeld

Rente op spaargeld

Aandelen en risicospreiding

■ Correct
■ Incorrect
■ Weet ik niet
■ Wil ik niet beantwoorden

⁶⁵ Uit het onderzoek "Informele schulden: een tweezijdige medaille" blijkt dat een diverse groep kwetsbare Nederlanders informeel leent. Bij informeel schulden maken gaat het om lenen bij vrienden, kennissen of familie (Kennispatform Inclusief Samenleven, 2024).

Grip op financiën ontbreekt

Naast het lagere percentage financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens dat de kennisvragen goed beantwoordt, zien we net als in 2022 dat zij ook vaker aangeven dat het niet goed lukt om de financiële zaken te regelen. Zo geeft 19% van de financieel Ongezonde huishoudens en 11% van de financieel Kwetsbare huishoudens aan dat het hen niet goed lukt om financiële zaken te regelen en vertrouwen zij tevens minder op hun eigen vaardigheden om grip te krijgen op hun financiën. Al met al geeft 28% van de financieel Ongezonde huishoudens aan weinig gevoel van controle over de financiële situatie te hebben (versus 12% gemiddeld) en voelt 37% zich machteloos bij gedachten over de financiën (versus 14% gemiddeld). Opvallend is dat de financieel Kwetsbare huishoudens qua gevoelens van controle en machteloosheid rond het gemiddelde zitten. 12% ervaart dit gevoel van controle niet en 11% ervaart enige mate van machteloosheid.

Aan de ene kant zou je verwachten dat er bij de financieel kwetsbaardere huishoudens – en dan met name bij de financieel Ongezonde huishoudens – meer behoefte is aan hulp om grip te krijgen op de financiën dan gemiddeld. Gevraagd naar door wie mensen geholpen willen worden bij financiële uitdagingen, noemen financieel Ongezonde huishoudens vaker de werkgever (8% versus 6% gemiddeld), de gemeente (16% versus 8% gemiddeld) of een andere overheidsinstantie (9% versus 7% gemiddeld) geholpen te willen worden.⁶⁶ Financieel Kwetsbare (38%) en financieel Ongezonde huishoudens (37%) geven het vaakst aan door familie en/of vrienden geholpen te willen worden. Het is echter de vraag of de familie (altijd) in staat is om de juiste hulp te bieden. Financieel Ongezonde huishoudens hebben namelijk het minst van alle financiële gezondheidsniveaus kunnen profiteren van een stabiele financiële basis in hun jeugd. Maar liefst 48% van deze groep had tijdens het opgroeien soms, regelmatig of altijd te maken met financiële problemen binnen het gezin. Voor financieel Kwetsbare huishoudens geldt dat zij met 36% net boven het gemiddelde (35%) van alle Nederlandse huishoudens zitten. In paragraaf 5.2 gaan we verder in op de invloed van de omgeving op financiële gezondheid.

Openheid over financiën is een basisvoorwaarde om hulp te kunnen bieden, maar we zien in het onderzoek dat 40% van zowel de financieel Kwetsbare als financieel Ongezonde huishoudens zelden tot nooit over hun financiële situatie praten met anderen, dit

is evenveel als bij de financieel Gezonde. Waar het grootste deel van de financieel Kwetsbare huishoudens aangeeft hier simpelweg geen behoefte aan te hebben, lijkt er bij financieel Ongezonde huishoudens ook iets anders mee te spelen. Schaamte is veel vaker (bij 11% versus 4% gemiddeld) dan bij de andere financiële gezondheidsniveaus een reden om geldzaken niet te bespreken. Daarnaast geeft 32% aan het te persoonlijk te vinden. In dat opzicht is het dan ook niet verbazend dat 60% van deze financieel Ongezonde huishoudens aangeeft financiële problemen of moeilijkheden het liefst zelf op te lossen.

Naar duurzame ondersteuning van financieel kwetsbaardere huishoudens

Deze dwarsdoorsnede schetst een vrij somber beeld van de Nederlandse huishoudens die financieel kwetsbaarder zijn. Het is een zorgelijke conclusie dat we nog steeds hoge percentages financieel Kwetsbaar en financieel Ongezonde huishoudens zien in Nederland.

Als het gaat om het helpen van deze huishoudens heeft de maatschappij zeker niet stil gezeten. Er worden veel en diverse initiatieven ontplooid om deze huishoudens te helpen. Helaas lijkt er een vicieuze cirkel te bestaan waarbij initiatieven en maatregelen, bedoeld om de financieel kwetsbaardere huishoudens te helpen, hen niet bereiken of niet voldoende zijn om hun situatie structureel te verbeteren. Dit leidt tot een situatie waarin deze huishoudens steeds verder achterop raken ten opzichte van andere huishoudens. Zo erkent de overheid bijvoorbeeld dat het stelsel van inkomensondersteuning te complex is geworden.⁶⁷ De wir war aan regelingen maakt dat mensen onzeker worden over hun rechten en plichten. In het programma Vereenvoudiging Inkomensondersteuning voor Mensen (VIM) gaat de overheid de komende twee jaar op zoek naar mogelijkheden om het systeem voor inkomensondersteuning te versimpelen.

Hoewel dit goede stappen zijn, heeft de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS) in 2024 opgeroepen om nog verder te gaan. De RVS roept de overheid op om toekomstig beleid niet te richten op korte termijn herstel, maar op weerbaarheid op de lange termijn: van overleven naar bloeien.⁶⁸ Wij herkennen en onderschrijven deze oproep. Om mensen weer te laten bloeien hebben zij handelingsperspectief nodig. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat dit handelingsperspectief niet altijd aanwezig is. Zeker de financieel Ongezonde huishoudens lijken met name bezig met overleven; veel

⁶⁶ Bij de vraag "Door wie zou je graag geholpen willen worden bij een financiële uitdaging/moeilijkheden" konden respondenten meerdere antwoorden geven.

⁶⁷ BRijksverheid, 2023c.

⁶⁸ Raad van Volksgezondheid en Samenleving, 2024.

huishoudens komen niet rond, een zeer groot deel heeft moeite met het betalen van de rekeningen en dit lijkt zich bij een aanzienlijk aantal huishoudens te uiten in een gevoel van machteloosheid. Deze huishoudens moeten daarom niet alleen geholpen worden met maatregelen die tijdelijk verlichting brengen maar juist met preventieve maatregelen die structureel verlichting brengen. Daarbij is het belangrijk dat huishoudens niet verdwalen in het enorme web van hulp die aangeboden worden. Alle goede bedoelingen ten spijt, is het hulpaanbod door de hoeveelheid initiatieven ondoorzichtig geworden. Daarbij laat ons onderzoek ook zien dat de meer kwetsbaardere huishoudens vaak terughoudend zijn in het accepteren van hulp en als ze dat wel doen, verkiezen ze hulp van vrienden of familie boven professionele of overheidssteun. Dit betekent echter niet dat externe hulp niet nuttig of noodzakelijk is. Integendeel, professionele hulp en ondersteuning kunnen een belangrijke rol spelen bij het doorbreken van de negatieve spiraal.

Tot slot willen wij specifieke aandacht vragen voor de financieel Kwetsbare huishoudens. Financiële gezondheid is niet zwart-wit maar kent verschillende kleurschakeringen. In onze meetmethodologie hebben we daarom de bewuste keuze gemaakt om financiële gezondheid uit te drukken in vier financiële gezondheidsniveaus. Alle niveaus hebben hun eigen dynamiek en aandachtspunten.

Ons onderzoek laat zien dat financieel Kwetsbare huishoudens verschillen van huishoudens die financieel Ongezonder zijn. Financiële Kwetsbare huishoudens zijn kwetsbaar omdat ze doorgaans geen of beperkte ruimte hebben om financiële buffers op te bouwen. Tegelijkertijd komen ze vaak nog precies rond of houden een beetje geld over, waardoor duidelijke signalen zoals het niet betalen van rekeningen uitblijven. Daardoor worden ze niet herkend en/of actief benaderd tot het moment dat er daadwerkelijk problemen ontstaan. Dit terwijl juist ook deze huishoudens gebaat zijn bij hulp. Deze huishoudens kunnen geholpen worden voordat ze terugvallen naar het financiële gezondheidsniveau Ongezonder. Daarbij lijken zij over betere uitgangspunten te beschikken dan de financieel Ongezonde huishoudens, waarbij een zet in de goede richting ook echt direct een wezenlijk verschil kan maken.

Het is aan de politiek, alsmede aan de verschillende spelers in het financiële ecosysteem, om het grondwettelijke recht op bestaanszekerheid voor alle Nederlanders te waarborgen en de financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde huishoudens vooruit te helpen.

Bied handelingsperspectief aan financieel Kwetsbare en Ongezonde huishoudens

Ook in 2023 is nog steeds een groot deel van de volwassen Nederlanders Kwetsbaar of financieel Ongezonder. De Commissie sociaal minimum constateerde in 2023, op basis van onderzoek van het Nibud, al dat voor een deel van de huishoudens een inkomen op of rond het toenmalige sociaal minimum niet volstond om alle noodzakelijke uitgaven te kunnen doen.

Uit dit onderzoek blijkt dat mensen met een laag inkomen al snel financieel Kwetsbaar of financieel Ongezonder zijn. Die kwetsbaarheid strekt zich uit naar alle domeinen van financiële gezondheid. Op het moment dat je onvoldoende inkomen hebt om de noodzakelijke uitgaven te kunnen doen, wordt het moeilijk om op andere domeinen financieel gezond gedrag te laten zien. Er is niet of nauwelijks ruimte om te sparen, laat staan om financieel nog verder vooruit te kijken. Maar niet alleen huishoudens met een inkomen op of rond het sociaal minimum zijn financieel Kwetsbaar. Ook met een hoger inkomen en veel onvermijdbare uitgaven komen huishoudens in de problemen. Uit onderzoek van het Nibud in 2022 bleek dat hoge vaste lasten een belangrijke reden zijn dat zij moeilijk rond kunnen komen. Ook hier geldt weer dat huishoudens niet altijd de mogelijkheid hebben om hier wat aan te veranderen. Het is dan ook niet verrassend dat financieel Ongezonde huishoudens weinig controle voelen over hun financiële situatie. Het ontbreekt hen simpelweg aan handelingsperspectief.

Om de financiële gezondheid van kwetsbare groepen te verbeteren moet allereerst de financiële basis op orde zijn. Dat betekent voldoende inkomen en oog voor wat mensen kunnen betalen. Veel huishoudens maken nog onvoldoende gebruik van regelingen die daarbij ondersteunen. Het moet eenvoudiger worden voor mensen om hier gebruik van te maken. Zo lang dat nog niet geregeld is, hebben gemeenten, maatschappelijke organisaties en werkgevers een belangrijke taak om mensen te bereiken, te helpen met het aanvragen van extra ondersteuning of inzicht te geven in de impact van meer werken op het inkomen.

5.2 Financiële gezondheid in context: hoe de omgeving een rol speelt

Financiële gezondheid is het vermogen om zowel huidige als toekomstige financiële verplichtingen en behoeften comfortabel en met een gevoel van controle te vervullen. Meerdere factoren hebben invloed op financiële gezondheid. Naast de domeinen Inkomen, Uitgaven, Sparen, Lenen en Planning, spelen ook gedrag, houding en vaardigheden een rol. Die aspecten kunnen op verschillende niveaus worden bekeken, bijvoorbeeld op het niveau van het individu, de groep of de maatschappij.

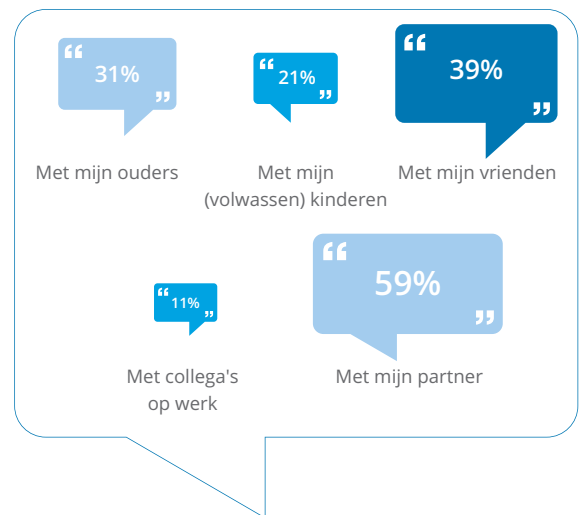
In deze paragraaf zoomen we in op de invloed van de omgeving en de individuele houding op financieel gedrag en financiële gezondheid. In de interactie met anderen of onze omgeving beïnvloeden gedrag en houding onze percepties en voorkeuren. Omgekeerd kunnen de percepties en voorkeuren van individuen ook weer het gedrag en de houding van hun omgeving beïnvloeden.

Bij financiële zaken richten Nederlanders zich op de directe omgeving

Wat mensen in onze omgeving doen en vinden, heeft invloed op onze houding en gedrag. Dit geldt vooral voor mensen uit de directe omgeving, zoals familie of vrienden.⁶⁹ Uit ons onderzoek blijkt dat als het gaat om financiële zaken, veel Nederlanders het dicht bij huis zoeken. Zo geeft 33% van de Nederlanders aan zich het meest te laten beïnvloeden door familie en vrienden bij het doen van aankopen. Wanneer Nederlanders aangeven de financiën te bespreken met anderen, gebeurt dat vooral binnenshuis. Zo wordt er het meest aangegeven dat de financiële situatie met de partner wordt besproken (59%).⁷⁰ Tevens geeft meer van de helft van de Nederlanders aan dat familie en/of vrienden de grootste bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van hun financiële kennis en vaardigheden tot het moment dat zij financieel op eigen benen kwamen te staan (56%) en wordt het vaakst aangegeven naar familie en/of vrienden te gaan bij financiële problemen (23%).⁷¹ Dit zijn ook de mensen van wie ze het vaakst aangegeven door hen geholpen te willen worden als ze ooit financiële moeilijkheden krijgen (37%).⁷² Dat Nederlandse huishoudens hun geldzaken vooral in kleine kring bespreken is niet verwonderlijk - uit eerder onderzoek bleek dit ook al - maar het is de vraag of dit altijd even verstandig is. Door niet te praten over financiële zaken worden mogelijk gedragingen en houdingen in stand gehouden⁷³, die op de lange termijn niet bijdragen aan

een financieel gezond leven. Men loopt het risico dat de financiële dynamiek die binnen het sociale netwerk geldt in stand wordt gehouden. Als het binnen het eigen netwerk bijvoorbeeld de norm is om te lenen om een vakantie te bekostigen, kan dit gedrag (on)bewust genormaliseerd en overgenomen worden.

Figuur 5.4 Met wie bespreken Nederlanders hun financiële situatie het liefst in 2023

Veel Nederlanders lossen hun financiële problemen graag zelf op

Hoewel Nederlanders dus meer open lijken te staan voor hulp van familie en/of vrienden, geeft het overgrote deel echter het vaakst aan hun financiële problemen zelf te willen oplossen (69%). Dit geldt bijvoorbeeld voor mannen (72% versus vrouwen 67%), ouderen (65-plussers 71% versus 18-24-jarigen 55%), financieel Gezonde huishoudens (76% versus 60% financieel Ongezonder) en mensen met een bovenmodaal inkomen (72% versus 64% beneden modaal).

Om financiële problemen het hoofd te kunnen bieden, zijn niet alleen specifieke vaardigheden nodig, maar is het ook van belang dat mensen vertrouwen hebben in zichzelf.⁷⁴ We keken daarom in het onderzoek ook naar de mate waarin huishoudens zelfverzekerd zijn over hun financiële vaardigheden. De meeste Nederlanders vinden van zichzelf dat hier geen reden tot zorg is. Gemiddeld vindt 70% van de Nederlandse huishoudens dat het hen goed lukt om hun financiële zaken te regelen. Maar ook hier zijn soms grote verschillen te zien. Zo zegt 19% van de financieel

⁶⁹ Gudmunson, C. G., Rya, S. K., & Xiao, J. J., 2016.

⁷⁰ Bij de vraag 'Met wie praat je over jouw financiële situatie' konden respondenten meerdere antwoorden geven.

⁷¹ Bij de vraag 'Hoe ga je om met bepaalde financiële uitdagingen/moeilijkheden' konden respondenten meerdere antwoorden geven.

⁷² Bij de vraag 'Door wie zou je graag geholpen willen worden bij een financiële uitdaging/moeilijkheden' konden respondenten meerdere antwoorden geven.

⁷³ Lieberman et al., 2007.

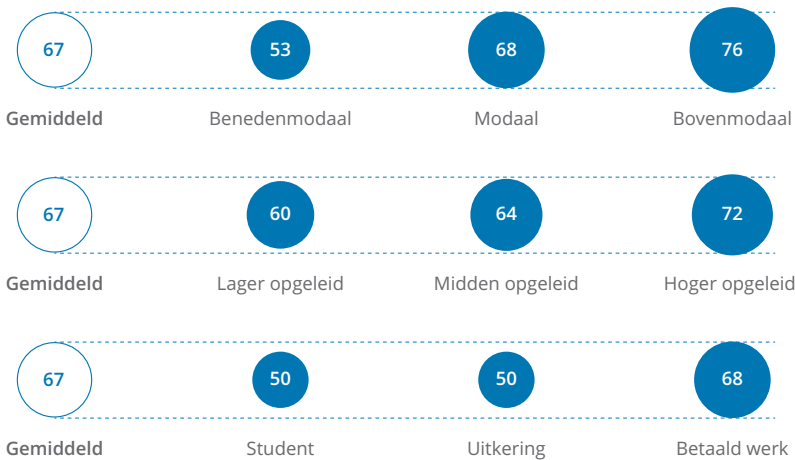
⁷⁴ Ertekin Pinar et al., 2018

Ongezonde huishoudens dat het hen niet goed lukt financiële zaken te regelen, versus gemiddeld 13%. Ongeveer hetzelfde aandeel (20% versus 10% gemiddeld) van de financieel Ongezonde huishoudens denkt niet kalm te blijven bij financiële problemen en vertrouwt niet op de eigen vaardigheden om grip te krijgen op geldzaken. Tussen inkomensgroepen zijn deze verschillen nog groter: 76% van de mensen met een bovenmodaal huishoudinkomen vertrouwt op de eigen vaardigheden bij financiële moeilijkheden, ten opzichte van 53% bij mensen met een benedenmodaal huishoudinkomen. Dit verschil is ook te zien bij de opleidingsniveaus: 72% van de hoger opgeleiden heeft vertrouwen in hun eigen kunde, versus 60% van de lager opgeleiden.⁷⁴ Ook studenten en Nederlanders met een uitkering vallen hier op. Bij beide groepen geeft de helft aan het (helemaal) eens te zijn met de stelling dat zij kalm blijven bij financiële problemen en te vertrouwen op de eigen vaardigheden om grip te krijgen op geldzaken. Dit tegenover meer dan twee derde Nederlanders met betaald werk.

8% in beide gevallen bij mensen met een bovenmodaal huishoudinkomen. Verder ontbreekt een gevoel van controle bij 24% van de studenten en 23% van de mensen met een uitkering, ten opzichte van 12% gemiddeld.

Deze percentages laten zien dat sommige groepen in Nederland zich overgeleverd voelen aan hun financiële omstandigheden. Dit hangt samen met de mate waarin deze groepen mogelijkheden ervaren om hun financiële situatie te veranderen (zelfs als ze hun best doen). Mensen met (zeer) beperkte financiële middelen hebben minder tot geen handelingsperspectief om iets aan hun omstandigheden te veranderen. Dit werkt gevoelens van machteloosheid in de hand die financiële keuzes en gedrag kunnen beïnvloeden. Het gevoel van machteloosheid kan ook samenhangen met de mate waarin iemand vertrouwen heeft in de eigen financiële vaardigheden. Zo laat een Australisch onderzoek bijvoorbeeld zien dat een gebrek aan vertrouwen in de eigen financiële vaardigheden samen kan gaan met het hebben van minder gunstige of verantwoorde financiële producten en gedrag, zoals kopen op afbetaling.⁷⁵ Machteloosheid en een ervaren gebrek aan controle kunnen mensen ook zodanig verlammen dat ze helemaal niet in actie komen als ze geldproblemen hebben. In ons onderzoek gaf 2% van de Nederlanders aan niets te doen aan financiële problemen of hulp vragen uit te stellen. Zorgelijk is dat dit juist sterker geldt voor financieel Ongezonde huishoudens (5%), jongere leeftijdsgroepen zoals 18-24-jarigen (4%) en 25-34-jarigen (3%) maar ook de benedenmodale inkomens (3%) en mensen met een lager opleidingsniveau (3%).

Figuur 5.5 Nederlanders die vertrouwen op eigen vaardigheden bij financiële moeilijkheden in 2023, in %

We hebben in ons onderzoek ook gevraagd of mensen zich machteloos voelen als het aankomt op hun financiën. Daarbij zien we dat dezelfde groepen die weinig vertrouwen in hun financiële vaardigheden hebben zich ook vaker machteloos voelen. Zo ervaart bijvoorbeeld 28% van de financieel Ongezonde huishoudens weinig controle over de financiële situatie en voelt 37% zich er machteloos over. De financieel Toereikende en financieel Gezonde huishoudens ervaren in slechts 3% van de gevallen weinig controle en voelen zich in maar 2% van de gevallen machteloos. Van de mensen met een benedenmodaal huishoudinkomen voelt 20% weinig controle en voelt 24% zich machteloos over de financiële situatie, versus

Nederlanders terughoudend als het gaat om externe hulp

Eerder in dit hoofdstuk noemden we al dat 37% van de Nederlanders het liefst financiële hulp krijgt van familie en/of vrienden. Achter dit gemiddelde percentage voor heel Nederland gaat echter veel variatie schuil. Waar dit door 62% van 18-24-jarigen wordt aangegeven, is dit maar door 25% van de 65-plussers aangegeven. Als 65-plussers openstaan voor hulp, geven zij juist het vaakst aan dat ze door een expert (32%) geholpen willen worden. Deze verschillen zijn minder extreem als het gaat om inkomen of opleiding. Zo geeft 31% van de laagopgeleiden vrienden en/of familie aan versus 40% van de hoogopgeleiden. Hoogopgeleiden willen nog iets vaker door een expert geholpen worden (42%).

⁷⁵ Farrell et al., 2016.

Die focus op de nabije omgeving lijkt ervoor te zorgen dat Nederlanders minder openstaan voor hulp vanuit andere partijen. Zo scoren mijn bank (10%), de gemeente (8%) en andere overheidsinstanties (bijvoorbeeld de Belastingdienst) (7%) laag. Ook de werkgever is geen populaire bron van steun bij financiële problemen: slechts 6% wil door de werkgever geholpen worden.

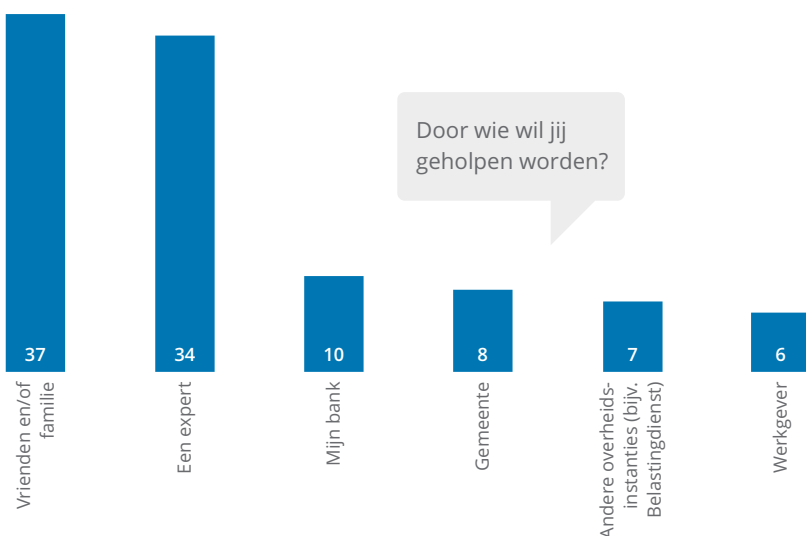
Opvallend is dat er ook een groep blijft bestaan die zelfs wanneer zij hulp zouden kunnen krijgen bij financiële uitdagingen, aangeven hier niet voor open te staan. Zij geven aan bij voorkeur door niemand geholpen te willen worden. Dit speelt bovengemiddeld vaak bij Nederlanders met een lager opleidingsniveau (34%), huishoudens met een benedenmodaal inkomen (30%), 55-64-jarigen (33%) en 65-plussers (33%). Ook hier geldt dat hier ook kwetsbaardere groepen naar voren komen. Financiële problemen kunnen als zeer persoonlijk en privé worden beschouwd. Een deel van Nederlanders voelt zich hierdoor mogelijk niet prettig bij het delen van dergelijke informatie met de werkgever, bank of overheidsinstanties. Recent onderzoek⁷⁶ naar informele leningen – leningen bij vrienden, kennissen en/of familie – benadrukt dat mensen in de moslimgemeenschap, maar bijvoorbeeld ook huishoudens die in armoede leven, hoge drempels ervaren om zich te wenden tot formele (schuld) hulpinstanties. Naast gevoelens van schaamte kan hier ook een gebrek aan vertrouwen in instanties - mogelijk als gevolg van de toeslagenaffaire- een rol spelen.

41% van de Nederlanders praat zelden tot nooit over hun financiën

Een belangrijke voorwaarde om Nederlanders te kunnen helpen met hun financiën is dat zij bereid zijn om hierover te praten. Zonder te praten over financiële zaken kunnen problemen langer ongezien blijven en is er vaak ook geen opening vanuit andere mensen of organisaties om het gesprek aan te gaan en hulp te bieden. Nederlanders praten echter niet makkelijk over hun financiële zaken, zo blijkt ook uit ons onderzoek: 41% van de Nederlanders praat hier zelden tot nooit over. Juist de financieel Ongezonde Nederlanders praten vaker dan gemiddeld nooit over hun financiën (15% versus 13% gemiddeld). Bijna een derde van deze groep geeft aan hier niet over te praten, omdat ze het te persoonlijk vinden, een soort gelijk percentage geeft aan hier geen behoefte aan te hebben en 11% (versus gemiddeld 4%) schaamt zich voor hun situatie. Wat verder opvalt is dat vrouwen vaker dan mannen regelmatig tot vaak over hun financiële zaken praten (20% versus 15% van de mannen) maar ook dat jongeren dit veel vaker doen dan ouderen. De 18-24-jarigen doen dit het vaakst (32% versus 7% van de 65-plussers) en doen dit het liefst met ouders (62%) of vrienden (51%). Initiatieven zoals De Week Van Het Geld⁷⁷ en MoneyFit⁷⁸ hebben mogelijk bijgedragen aan het bespreekbaar maken van geldzaken onder jongeren.

Interessant genoeg is bovenstaande niet alleen een Nederlands fenomeen, maar lijken Nederlanders wel meer open te zijn over hun financiën dan sommige andere landen. Zo praat ongeveer zes op de tien Amerikanen (62%) niet over geld. Veel Amerikanen praten zelfs nog liever over de politiek en de dood dan over hun financiën. Daarnaast blijkt ook in de Verenigde Staten dat jongeren minder terughoudend zijn en meer praten over geldzaken in vergelijking met oudere generaties.⁷⁹

Figuur 5.6 Als Nederlanders hulp krijgen bij financiële uitdagingen / moeilijkheden, door wie willen zij dan geholpen worden in 2023, in %

⁷⁶ Kennisplatform inclusief samenleven, 2024.

⁷⁷ De week van het geld is een initiatief van Wijzer in geldzaken (Wijzer in geldzaken, 2024).

⁷⁸ MoneyFit is een initiatief gemaakt voor jongeren van 16 tot 26 jaar met vragen over geld (MoneyFit, 2024).

⁷⁹ Empower, 2023.

Verder onderzoek nodig om bereik initiatieven te vergroten

Praten over geldzaken is belangrijk in de strijd tegen financiële problemen en legt de basis voor een financieel gezonde toekomst. Door niet te praten over financiële zaken worden mogelijk gedragingen en houdingen in stand gehouden, die op de lange termijn niet bijdragen aan een financieel gezond leven.⁸⁰ Uit ons onderzoek blijkt dat Nederlanders het liefst hulp zoeken in de eigen kringen. Daarmee loopt men het risico dat de financiële dynamiek die binnen het sociale netwerk geldt in stand wordt gehouden. Huishoudens zouden er baat bij hebben buiten hun directe omgeving hulp te zoeken. Toch geeft slechts een klein deel van de Nederlandse huishoudens aan open te staan voor hulp buiten de familie- en

vriendenkring. Dit geldt nog meer voor de financieel kwetsbaardere huishoudens die vaak ook minder handelingsperspectief hebben. Hier ligt dan ook een grote uitdaging voor partijen in het ecosysteem van financiële gezondheid. Er is meer onderzoek nodig om te achterhalen hoe de drempel verlaagd kan worden voor Nederlandse huishoudens om hulp te zoeken of te ontvangen door bijvoorbeeld experts, werkgevers of banken. Welke barrières ervaren Nederlanders hierbij? En wat kan bijvoorbeeld een werkgever doen om deze weg te nemen of in ieder geval te verkleinen? Dit inzicht is essentieel om te zorgen dat initiatieven van partijen binnen het ecosysteem een groter bereik krijgen, zodat Nederland ook echt financieel gezonder kan worden.

**Universiteit
Leiden**

“Het voorkomen van en vroegtijdig ingrijpen bij financiële problemen heeft volop de aandacht van zowel de wetenschap als de politiek. Het inzicht dat sommige mensen – vooral de 18-24-jarigen – het liefst financiële hulp en advies krijgen van bekenden, zoals familie en vrienden, terwijl 65-plussers juist het vaakst aangeven door een expert geholpen te willen worden is een belangrijk inzicht.

Financiële instellingen, zoals banken zouden dit kunnen benutten door bijvoorbeeld te (laten)

onderzoeken in hoeverre klanten open staan voor bijvoorbeeld bankproducten met ingebouwde applicaties die uitgaan van sociale controle. Denk aan een applicatie die vrienden of familie op de hoogte brengt wanneer de klant rood staat of grote uitgaven doet zodat dit kan fungeren als de zogenaamde ‘stok achter de deur’. Dit zou weleens veelbelovend kunnen zijn om vooral 18-24-jarigen uit financiële problemen te houden.”

⁸⁰ Lieberman et al., 2007. Lieberman, M. D., Eisenberger, N. I., Crockett, M.J., Tom, S. M., Pfeiffer, J. H., & Way, B. M. (2007). Putting feelings into words: Affect labeling disrupts amygdala activity in response to affective stimuli. *Psychological Science*, 18, 421-427.

5.3 De uitdagingen van zelfstandigen in de context van financiële gezondheid

Steeds meer Nederlanders kiezen voor zelfstandig ondernemerschap. Tussen 2013 en 2023 is het aantal zelfstandigen met ruim een kwart toegenomen.⁸¹ De relatieve vrijheid en flexibiliteit die deze vorm van arbeid biedt is aantrekkelijk, maar heeft ook een keerzijde als tijden tegen zitten. Zelfstandigen kunnen in tegenstelling tot werknemers⁸² niet terugvallen op sociale verzekeringen zoals werkloosheid- of arbeidsongeschiktheidsuitkeringen of een pensioenregeling vanuit de werkgever. Zij moeten hiervoor zelf maatregelen treffen, maar zijn zich daar niet altijd van bewust, niet altijd toe bereid of toe in staat. Voor zelfstandigen geldt bovendien dat zij in economisch zwaardere tijden vaak als eerste het veld moeten ruimen, doordat hun opdrachten relatief eenvoudig opzegbaar zijn.⁸³ Tegelijk is het overgrote deel van de zelfstandigen erg tevreden met het werk dat zij doen.⁸⁴

Hoe vertaalt deze bijzondere positie van zelfstandigen zich naar financiële gezondheid? Om hier goed inzicht in te geven zetten wij de uitkomsten van zelfstandigen af tegen mensen die in reguliere loondienst werken. Waar wijkt de financiële gezondheid van zelfstandigen af van die van werknemers in loondienst? En welke punten van zorg verdienen aandacht? Deze dwarsdoorsnede bevat een vergelijking tussen deze twee groepen.

Zelfstandigen vaker financieel Gezond dan werknemers

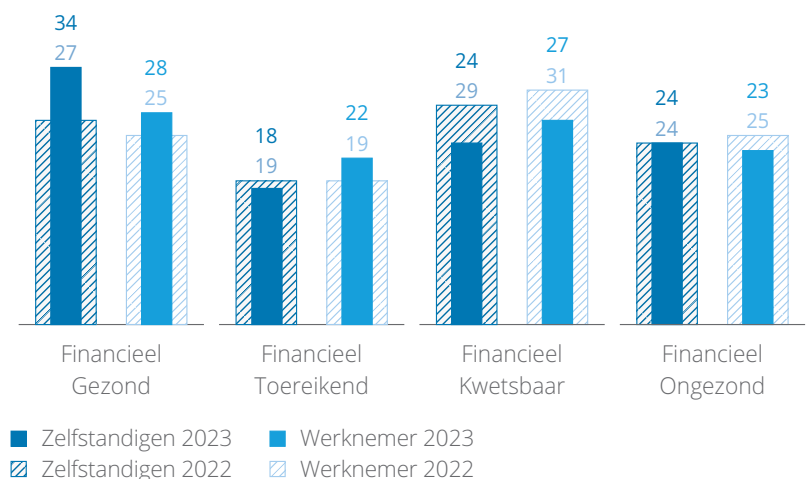
De financiële context van zelfstandigen verschilt in meerdere opzichten van die van werknemers. Zo is hun inkomen minder voorspelbaar en kan de hoogte meer fluctueren. Waar werknemers worden doorbetaald bij vakanties en ziekte, moeten zelfstandigen zelf voldoende reserves opbouwen voor dergelijke situaties. Terwijl werknemers via hun werkgever automatisch sparen voor hun pensioen, moeten zelfstandigen zelf iets regelen (bijvoorbeeld via een verzekering) om na de pensioenleeftijd voldoende inkomen te hebben. Al deze factoren hebben invloed op de financiële gezondheid.

Deze factoren geven vaak het beeld dat zelfstandigen zeer kwetsbaar zijn. Maar dit beeld van de 'kwetsbare

zelfstandige' wordt op het eerste gezicht niet bevestigd als we kijken naar de uitkomsten op de financiële gezondheidsniveaus. Huishoudens die als belangrijkste bron van inkomsten 'werk als zelfstandige' hebben (hierna: zelfstandigen), waren in 2023 vaker financieel Gezond dan huishoudens met een andere belangrijkste bron van inkomsten.^{85, 86} Van alle zelfstandigen was in 2023 34% financieel Gezond, in 2022 was dat 27%. Huishoudens met als belangrijkste bron van inkomsten 'loondienst' (hierna: werknemers) waren ook bovengemiddeld vaak financieel Gezond. Het percentage financieel Gezonde huishoudens nam toe van 25% in 2022, naar 28% in 2023. Zelfstandigen en werknemers behoorden, net als in 2022, ongeveer even vaak tot het niveau financieel Ongezonder (respectievelijk 24% en 23% in 2023).

Hoewel uit de resultaten blijkt dat de financiële gezondheid van zelfstandigen gemiddeld gezien dus beter is dan die van werknemers, neemt dat niet weg dat zelfstandigen inherent op bepaalde punten kwetsbaarder zijn dan werknemers. Is deze groep er bijvoorbeeld toe in staat om inderdaad het benodigde vangnet op te bouwen voor ziekte en geld opzij te zetten voor de het pensioen? In de volgende alinea's onderzoeken we of zelfstandigen zich voldoende wapenen tegen de kwetsbaarheden die onlosmakelijk verbonden zijn met het zelfstandig ondernemerschap.

Figuur 5.7 Financiële gezondheidsniveaus zelfstandigen en werknemers in 2022 en 2023, in %

⁸¹ Met 'zelfstandigen' bedoelen we mensen die werken als zzp'er of ondernemer. Het kan dus ook gaan om zelfstandigen met personeel.

⁸² Met 'werknemer' bedoelen we mensen die werken in loondienst.

⁸³ SCP, 2018; Rijksoverheid, 2024a.

⁸⁴ TNO en CBS, 2023.

⁸⁵ Andere inkomstenbronnen die de respondenten als antwoordoptie konden kiezen waren werk in loondienst, pensioen/AOW, studiefinanciering, uitkering en regeling van de overheid i.v.m. corona. Respondenten die als belangrijkste inkomstenbron werk in loondienst aangaven, duiden we aan met 'werknemers'.

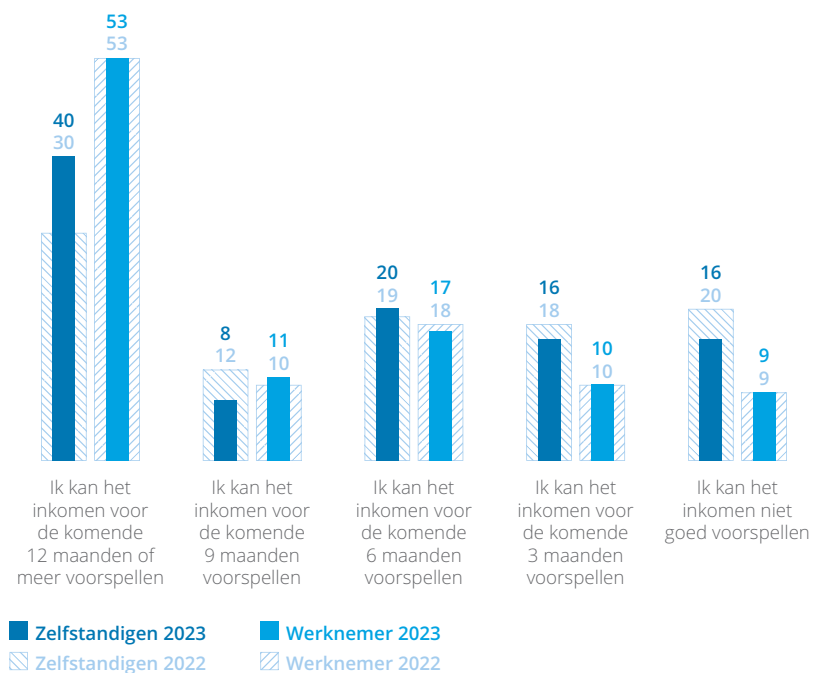
⁸⁶ De vragen uit ons onderzoek zijn deels gericht op het huishouden en deels gericht op het individu (bijvoorbeeld huishoudelijke uitgaven versus houding). Dit betekent dat we bij de vergelijking tussen zelfstandigen en werknemers rekening moeten houden met het feit dat de uitkomsten beïnvloed kunnen worden door de andere leden van het huishouden. Daardoor kan een respondent in de subgroep zelfstandigen vallen, maar kan de respondent zelf in loondienst werken. Daarnaast zijn er natuurlijk eenpersoonshuishoudens waar dit effect niet geldt. Ondanks deze kleurigheid zien we significante verschillen tussen huishoudens met belangrijkste inkomstenbron 'werk in loondienst' en 'werk als zelfstandige'.

Voorspelbaarheid inkomen blijft een uitdaging voor zelfstandigen

De arbeidsmarkt voor zelfstandigen is de afgelopen jaren flink in beweging. Externe omstandigheden hebben een grotere invloed op de werkgelegenheid en het inkomen van deze groep. Zo zagen we bijvoorbeeld dat 46% van de zelfstandigen in de eerste maanden van de Covid-19 pandemie minder inkomen had, terwijl dit bij werknemers om slechts 16% ging.⁸⁷ Toch kunnen zelfstandigen ook profiteren van externe omstandigheden. Zo zorgt de huidige krapte op de arbeidsmarkt er bijvoorbeeld voor dat ze hun uurtarief versneld kunnen verhogen.⁸⁸ Dat zelfstandigen ook kunnen profiteren van positievere ontwikkelingen in de markt zien we ook terug in de uitkomsten op het domein Inkomen in 2023. 30% van de zelfstandigen houdt veel geld over versus 28% van de werknemers. Ook geven zelfstandigen bovengemiddeld vaak aan doorgaans (heel) makkelijk rond te kunnen komen (59%, versus 55% bij werknemers). Wel is er een verschuiving te zien bij de zelfstandigen die het spaargeld moeten aanspreken om rond te komen. Dat percentage is toegenomen van 7% in 2022 naar 11% in 2023. Een specifiek deel van de zelfstandigen lijkt het in 2023 dus financieel moeilijker te hebben gehad.

Onvoorspelbaarheid van het inkomen speelt bij zelfstandigen vanzelfsprekend een grotere rol dan bij werknemers. Zelfstandigen werken immers vaker met flexibele (kortlopende) contracten waardoor zij minder zeker zijn dan een werknemer hoe hun volgende opdracht eruitziet. Deze dynamiek wordt ondersteund door de resultaten uit het onderzoek. Zelfstandigen kunnen vaker dan werknemers hun inkomen bijvoorbeeld helemaal niet goed voorspellen, dat geldt voor 16% van de zelfstandigen versus 9% van de werknemers. 40% kan het inkomen voor een jaar of langer voorspellen. Voor werknemers geldt dat zij met 53% hier vaker dan zelfstandigen wel toe in staat zijn. Het percentage is voor zelfstandigen wel flink toegenomen sinds 2022, toen ging het nog om 30% van de zelfstandigen. Qua veranderlijkheid van de hoogte van het inkomen verschillen zelfstandigen en werknemers niet veel van elkaar. Zo gold voor beide groepen in 2023 dat voor 20% hun inkomen de laatste twaalf maanden (veel) lager was dan het inkomen in eerdere jaren. Voor zelfstandigen was dit in 2022 15%. Voor werknemers was dat een stijging van tweeprocentpunt ten opzichte van 2022 (18%). Tegelijkertijd gold ook voor een deel van de zelfstandigen en werknemers dat zij de laatste twaalf maanden een (veel) hoger inkomen hadden dan het inkomen in eerdere jaren. Het percentage zelfstandigen dat een (veel) hoger inkomen had is stabiel gebleven met 27% (2022: 26%). Het percentage werknemers met een (veel) hoger inkomen is juist gestegen van 22% in 2022 naar 26% in 2023.

Figuur 5.8 Voorspelbaarheid inkomen zelfstandigen en werknemers in 2022 en 2023, in %

Ruim Twee op de tien zelfstandigen onzeker over buffer bij heftige gebeurtenis

Een financieel vangnet is voor elk huishouden een noodzaak om de gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op te kunnen vangen, maar voor zelfstandigen geldt dat nog sterker. Zij kunnen immers geen aanspraak maken op het gros van de regelingen van de sociale zekerheid. De laatste jaren is het aantal zelfstandigen dat een voorziening heeft tegen arbeidsongeschiktheid toegenomen. Spaargeld is bij de zelfstandigen een van de meest voorkomende manieren om arbeidsongeschiktheid op te vangen. Met de spaarbuffers van zelfstandigen lijkt het in 2023 beter te zijn gegaan. In 2022 waren zelfstandigen en werknemers nog ongeveer even (zeer) zeker of ze een grotere uitgave zouden kunnen doen, zoals een vakantie of schilderwerk aan het huis (beiden 43%). Hoewel beide groepen het in 2023 op dit vlak beter deden, zijn zelfstandigen sterker vooruitgegaan. 53% van de zelfstandigen wist (zeer) zeker dat ze zo'n uitgave zouden kunnen doen ten opzichte van 49% van de werknemers. Als we verder inzoomen op de buffers van zelfstandigen en werknemers, zien we dat voor beide groepen 59% in 2023 aangeeft meer dan zes maanden rond te kunnen komen bij het wegvallen van het inkomen. In 2022 gaf 57% van de werknemers en 55% van de zelfstandigen dit aan. 41% van beide groepen had in 2023 dus niet voldoende achter de hand om minimaal zes maanden rond te kunnen komen bij het wegvallen van het inkomen.⁹⁰

⁸⁷ Van Horssen & Verberk-de Kruik, 2020.

⁸⁸ Headfirst Group, 2022.

⁹⁰ CBS, 2023c.

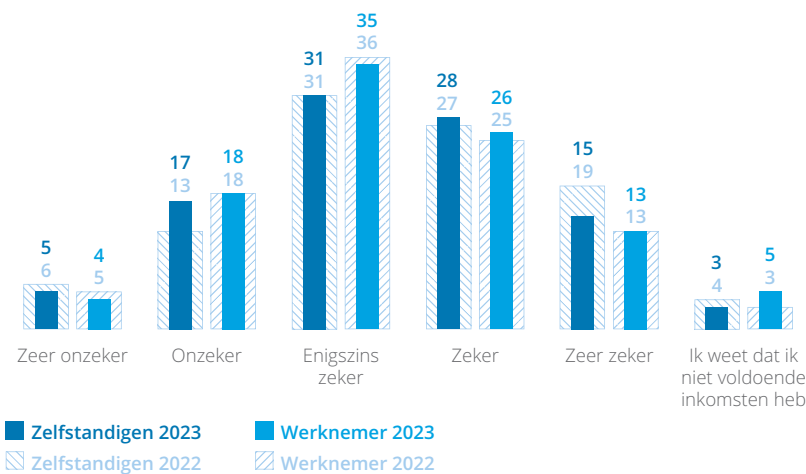
Het is dan ook niet verrassend dat bij een heftige gebeurtenis (zoals arbeidsongeschiktheid of overlijden) 22% van zowel de zelfstandigen (2022: 19%) als de werknemers (2022: 23%) aangeeft (zeer) onzeker te zijn of ze nog kunnen rondkomen. 3% van de zelfstandigen weet zelfs zeker dat ze dit niet kunnen (versus 5% van de werknemers). Dit impliceert dat de buffers van zelfstandigen te laag zijn om het inkomensverlies of de hogere uitgaven op te kunnen vangen of is men, hier onvoldoende voor verzekerd.

Tot slot gaf een deel van de zelfstandigen aan niet structureel te sparen. In 2023 spaarden 63% (2022: 68%) van de zelfstandigen elke maand tegen 72% (2022: 70%) van de werknemers. Zelfstandigen geven daarnaast met 8% significant vaker aan dan werknemers (3%) helemaal niet te sparen. Dit kan zorgelijk zijn als deze groep ook geen ander vangnet heeft om op terug te vallen bij onvoorziene omstandigheden.

men loopt het risico de inleg kwijt te raken. Wanneer men door middel van deze investeringen een vangnet wil creëren, kan dat dus risicovol zijn. Of zelfstandigen deze risico's bewust nemen of dat ze hiervan niet op de hoogte zijn is niet duidelijk. Wel zien we als we kijken naar het kennisniveau van zelfstandigen dat 38% van deze groep op de kennisvraag over investeringsrisico's niet het juiste antwoord weet te geven (versus 44% van de werknemers).

Als het gaat om financiële veerkracht van zelfstandigen zien we dus een tweeledige uitkomst. Enerzijds zien we positieve ontwikkeling in 2023 als het gaat om de mate waarin zelfstandigen zeker zijn van het kunnen doen van grotere uitgaven en het kunnen rondkomen voor langere tijd als de belangrijkste bron van inkomsten wegvalt. Anderzijds blijft meer dan een op de vijf zelfstandigen onzeker over het kunnen opvangen van een heftige gebeurtenis. Dit kan er op duiden dat het in ieder geval voor een deel van de zelfstandigen lastig is om een vangnet te op te bouwen. Het merendeel van de zelfstandigen geeft ook aan te investeren. Hoewel dit – met name voor de langere termijn – een goede manier kan zijn om het vangnet te versterken, brengt dit ook risico's met zich mee. Dit geldt vooral wanneer de investeringen gepaard gaan met hoge risico's, zoals bij beleggingen in cryptovaluta. Dergelijke risicovolle investeringen kunnen de financiële redzaamheid van een zelfstandig ondernemer onder druk zetten.

Figuur 5.9 Zekerheid te kunnen rondkomen na heftige gebeurtenis zelfstandigen versus werknemers in 2022 en 2023, in %

Naast sparen is beleggen, of een andere vorm van investeren, voor zelfstandigen een populair middel om een financieel vangnet te creëren⁹¹. In 2023 gaven zelfstandigen in ons onderzoek dan ook significant vaker dan werknemers aan actief te investeren (34%, versus 24% van de werknemers). Nog eens 20% investeerde maar keek hier niet actief naar om (versus 18% van de werknemers). Hoewel zelfstandigen bovengemiddeld vaak investeren, zien we ook dat een deel dat doet in cryptovaluta (19%).⁹² Dit gold voor 15% van de werknemers. Investeren in cryptovaluta wint de afgelopen jaren aan populariteit, omdat er mogelijk grote winsten te behalen zijn. De relatief grote koerswisselingen kennen echter ook een keerzijde,

Zelfstandigen actiever bezig met pensioen dan werknemers

Volgens de Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijkonderzoek (TNO) heeft maar liefst 85% van de zelfstandigen een of meer voorzieningen getroffen voor het pensioen.⁹³ Of die voorzieningen voldoende blijken voor een volwaardig inkomen na de pensioenleeftijd is de vraag. In ons vorige onderzoek in 2022 hadden zelfstandigen minder vaak dan werknemers het vertrouwen dat hun inkomen na de pensioendatum voldoende zou zijn (45% versus 51% van de werknemers). Door een inhaalslag bij zelfstandigen is dat verschil in 2023 verdwenen: meer dan de helft van beide groepen had hier vertrouwen in (51%). Omdat zelfstandigen hun pensioen zelf moeten regelen, mag men verwachten dat zij zich actiever met dit onderwerp bezighouden dan werknemers. Dat zien we ook terug in het onderzoek: 21% van de zelfstandigen weet dat het inkomen onvoldoende zal zijn, maar onderneemt actie om het pensioen aan te vullen, ten opzichte van 17% van de werknemers. Die laatste groep geeft juist vaker dan zelfstandigen aan niet met het pensioen bezig te zijn (16% versus 10% van de zelfstandigen). Ongeveer een op de tien zelfstandigen (11%, versus 8% van de werknemers)

⁹¹ TNO en CBS, 2023.

⁹² DNB en AFM spreken vanwege de risico's bij cryptovaluta liever van 'speculeren' in plaats van 'investeren'.

⁹³ TNO en CBS, 2023.

heeft wel de behoefte om inzicht te krijgen in het inkomen na pensioendatum, maar vindt het lastig om hierachter te komen.

Van de maandelijkse boekhouding tot uitzoeken hoe je jezelf kan beschermen bij onvoorziene omstandigheden: zelfstandigen moeten vaker dan werknemers terugvallen op financiële vaardigheden om de financiële gezondheid in balans te houden. Hoe was het met die vaardigheden in 2023 gesteld? 70% van de zelfstandigen gaf aan dat het goed lukte om financiële zaken te regelen (2022: 64%). Hiermee zaten ze precies op hetzelfde percentage als werknemers, bij hen ging het ook om 70%. In lijn hiermee denkt 71% van de zelfstandigen en 67% van de werknemers kalm te blijven bij financiële moeilijkheden. Om je financiële zaken goed te kunnen regelen, is het ook van belang dat je vooruit plant. De noodzaak hiervoor is nog groter voor zelfstandigen gezien hun specifieke uitdagingen. De resultaten van ons onderzoek laten echter zien dat ruim een vijfde van de zelfstandigen en werknemers helemaal geen financiële plannen maakt. Opvallend is ook dat slechts 23% van de zelfstandigen aangeeft plannen te maken voor het komende jaar ten opzichte van 28% van de werknemers. 13% van de zelfstandigen 11% van de werknemers geven daarnaast aan dat ze nooit een overzicht maken van hun inkomsten en uitgaven.

Als het gaat om de financiële kennis en vaardigheden geven zelfstandigen vaker aan dat extra trainingen of cursussen de grootste bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling hiervan tot het moment dat zij financieel op eigen benen kwamen te staan (10%, versus 5% van de werknemers). Werknemers geven juist vaker dan zelfstandigen aan dat het familie en vrienden waren die de grootste bijdrage hebben geleverd (61%, versus 55% van de zelfstandigen). Als het financieel tegen zit, zoeken zelfstandigen en werknemers steun in verschillende hoeken. Waar werknemers bij financiële uitdagingen vooral geholpen zouden willen worden door familie en vrienden, geven zelfstandigen juist aan dat zij hulp van een expert zouden willen. 42% van de zelfstandigen zou professionele financiële hulp willen, tegen 37% van de werknemers.

Onvoldoende vangnet blijft groot risico voor deel zelfstandigen

Wat kunnen we nu concluderen over de financiële gezondheid van zelfstandigen? Om te beginnen brengt het zelfstandig ondernemerschap een specifieke dynamiek met zich mee die van invloed is op de financiële gezondheid. Denk aan een minder voorspelbaar en stabiel inkomen dat meer

conjunctuurgevoelig is een hogere noodzaak om te plannen en het creëren van financiële buffers en het feit dat er een groter beroep wordt gedaan op de financiële kennis en vaardigheden van een zelfstandige. Deze dynamiek maakt dat zelfstandigen in de maatschappij ook vaak als potentieel kwetsbaar worden bestempeld, in ieder geval kwetsbaarder in relatie tot reguliere werknemers.

Uit onze resultaten op de financiële gezondheidsniveaus bleek die kwetsbaarheid niet direct: in 2023 waren meer zelfstandigen financieel Gezond dan werknemers, dit was ook al zo in 2022. Toch is dat niet het hele verhaal, want naast de groep die financieel Gezond of financieel Toereikend is, lijkt een deel van de zelfstandig ondernemers het helemaal niet zo makkelijk te hebben. Dat bijvoorbeeld 3% zeker weet niet voldoende geld achter de hand te hebben als zich een ingrijpende levensgebeurtenis voordoet en dat ruim twee op de tien zelfstandigen hier (zeer) onzeker over is, is daarbij veelzeggend. Hoewel dit voor een even groot percentage van de werknemers geldt, is het grote verschil dat zelfstandigen het automatische vangnet missen dat werknemers via hun werkgever hebben. Het risico dat zij kopje onder gaan bij ziekte of verminderde vraag is daarmee veel groter. De vraag blijft waarom een deel van deze groep geen vangnet lijkt te hebben om op terug te kunnen vallen en hoe deze groep gestimuleerd en/of geholpen kan worden om verbeteringen aan te brengen. Al lange tijd wordt er gesproken over het verplicht stellen van een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (de AOV).⁹⁴ Een dergelijke verplichting kan sterk bijdragen aan het beschermen van zelfstandigen bij in ieder geval ziekte en arbeidsongeschiktheid. Of deze verplichting ook werkelijkheid wordt, moet nog blijken, wel stuit de invoering hiervan op weerstand bij zelfstandigen vanwege de kosten.⁹⁵ Daarnaast zal het niet alle financiële uitdagingen oplossen, zo kent de verplichte AOV namelijk een wachttijd van één jaar. Ondanks maatregelen, zal het vak van zelfstandigen altijd conjunctuurgevoelig blijven. Met name voor financieel Kwetsbare en financieel Ongezonde zelfstandigen is dit impactvol. Zij zullen met het oog op negatieve externe invloeden mogelijk hulp nodig hebben om hun financiële gezondheid te verbeteren of in ieder geval niet verder te zien verslechteren. Bij het bieden van hulp is het belangrijk dat partijen zich realiseren dat zelfstandigen veel waarde hechten aan hun individuele keuzevrijheid en over het algemeen minder risico-avers zijn dan werknemers.⁹⁶ Ook wanneer spelers in het ecosysteem van financiële gezondheid het meest kwetsbare deel van de zelfstandigen willen ondersteunen, is het van belang dat dit afgestemd wordt op die aspecten die zelfstandigen typeren.

⁹⁴ In het voorjaar verwacht het kabinet hiervoor een wetsvoorstel in te dienen bij de Tweede Kamer (Rijksoverheid, 2024b).

⁹⁵ NOS, 2023a.

⁹⁶ Dekker & Stavenuiter, 2012.

5.4 Een leven in balans? De financiële gezondheid in de levensfase van 18-24-jarigen en 65-plussers

In elke fase van het leven hebben mensen te maken met verschillende omstandigheden, behoeften en uitdagingen. Ook de financiële situatie verandert met elke levensfase. In ons onderzoek zien we dat terug in de financiële gezondheid van verschillende leeftijdsgroepen. Daarbij geldt min of meer dat hoe ouder men wordt, hoe beter gemiddeld gezien de financiële gezondheid is (zie figuur 5.10).

Omdat elke levensfase specifieke uitdagingen kent, is het interessant om te zien hoe de financiële gezondheid tot uiting komt gedurende die levensfasen. De fase van jongvolwassenen is daarbij een belangrijke. Bij het zetten van de eerste onafhankelijke stappen als jongvolwassenen, worden zij geconfronteerd met financiële uitdagingen als het omgaan met een budget en de noodzaak van financiële plannen maken. De arbeidsmarkt biedt momenteel veel mogelijkheden aan jongeren met een groot aantal beschikbare banen, maar tegelijkertijd is het vinden van een stabiele woonplek een grote uitdaging.⁹⁷ Deze eerste fase van deze economische zelfstandigheid legt de basis voor toekomstige financiële gezondheid. Met elke nieuwe leeftijdsfase, zoals het stichten van een gezin, het kopen van een huis of het navigeren door carrièreontwikkelingen, neemt de complexiteit toe van het in balans houden van de financiële gezondheid. Die financiële gezondheid blijft voortdurend in beweging door die verschillende fasen van het leven heen. En elke leeftijdscategorie wordt daarmee gekenmerkt door verschillende aandachtspunten. Waar de 18-24-jarigen dus de vroege stappen nemen op financieel gebied, is een andere leeftijdscategorie – de 65-plussers – juist in de laatste fase van hun werkende carrière of zijn ze al met pensioen. Ze beschikken vaak over een koopwoning met bovendien gemiddeld gezien een grote overwaarde⁹⁸ en hebben al volop ervaring met financiële uitdagingen.

Het is daarom interessant om nader te kijken naar deze twee leeftijdscategorieën en te zien hoe juist bij zulke uiteenlopende leeftijdscategorieën de context van hun levensfase meespeelt in hun financiële gezondheid. Het geeft ons inzicht in de dynamiek van financiële gezondheid die voortdurend in beweging is; hoe ziet die financiële gezondheid er uit wanneer de eerste serieuze stappen op financieel gebied worden genomen en hoe ziet die er uit als je in een levensfase komt waar mensen juist de vruchten moeten kunnen plukken van wat zij hebben opgebouwd. In deze dwarsdoorsnede gaan we daarom dieper in op de financiële gezondheid van 18-24-jarigen en 65-plussers.

18-tot-24-jarigen deels hersteld, 65-plussers blijven financieel gezonder

Bij het nader bekijken van de 18-24-jarigen en de 65-plussers starten we met de overkoepelende uitkomsten op de financiële gezondheidsniveaus en de domeinen.

Kijkend naar de verschillende leeftijdscategorieën dan zien we in 2023 bij alle categorieën betere uitkomsten dan in 2022. De uitzondering hierop is de groep 35-44-jarigen, in deze groep hebben er geen significante veranderingen plaatsgevonden. De leeftijdsklassen wiens financiële gezondheid het meest verbeterde ten opzichte van het jaar ervoor waren de 65-plussers en de 18-24-jarigen die we hierboven al bespraken, maar ook de 45-54-jarigen.

In de vorige editie van dit rapport beschreven we dat 18- tot 24-jarigen harder waren geraakt door de zware economische omstandigheden dan andere leeftijdscategorieën. Tussen 2021 en 2022 was bij de jongste groep de afname op het financiële gezondheidsniveau Gezond veruit het grootst. Daarnaast scoorden ze in 2022 overall ook het slechts van alle leeftijdscategorieën als het gaat om financiële gezondheid. De 18-24-jarigen lijken daarmee vatbaarder voor macro-economische fluctuaties. In 2023 zien we dat deze jongste groep Nederlanders zich voor een deel hersteld lijkt te hebben van het economisch moeilijke jaar 2022. In 2023 daalde het percentage 18-24-jarigen dat financieel Ongezonder was van 45% naar 34%. Tegelijk steeg het percentage financieel Gezonde huishoudens in deze leeftijdsgroep van 10% naar 18%. Desondanks, heeft deze groep het niveau van 2021 nog niet bereikt. Toen was 23% financieel Gezond en 26% van de 18-24-jarigen financieel Ongezonder. Daarbij moeten we ook niet vergeten dat, hoewel gedaald met negen procentpunt ten opzichte van 2022, nog altijd bijna 70% van de 18-24-jarigen het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar of Ongezonder heeft. De 65-plussers zijn sinds de start van ons onderzoek in 2021 vaker dan andere leeftijdsgroepen financieel Gezond of financieel Toereikend. 58% van hen was in 2023 financieel Gezond of financieel Toereikend, in 2022 was dit 46% en in 2021 ging het om 60%. Maar ook onder de 65-plussers bevinden zich mensen die te maken hebben met veel financiële uitdagingen. In 2023 was 22% van deze groep financieel Kwetsbaar en 20% financieel Ongezonder. Ze doen het hiermee beter dan de andere leeftijdscategorieën maar het gaat hierbij om een aanzienlijk aantal ouderen, die bovendien minder mogelijkheden hebben hun situatie te verbeteren omdat zij bijvoorbeeld niet langer actief inkomen genereren.

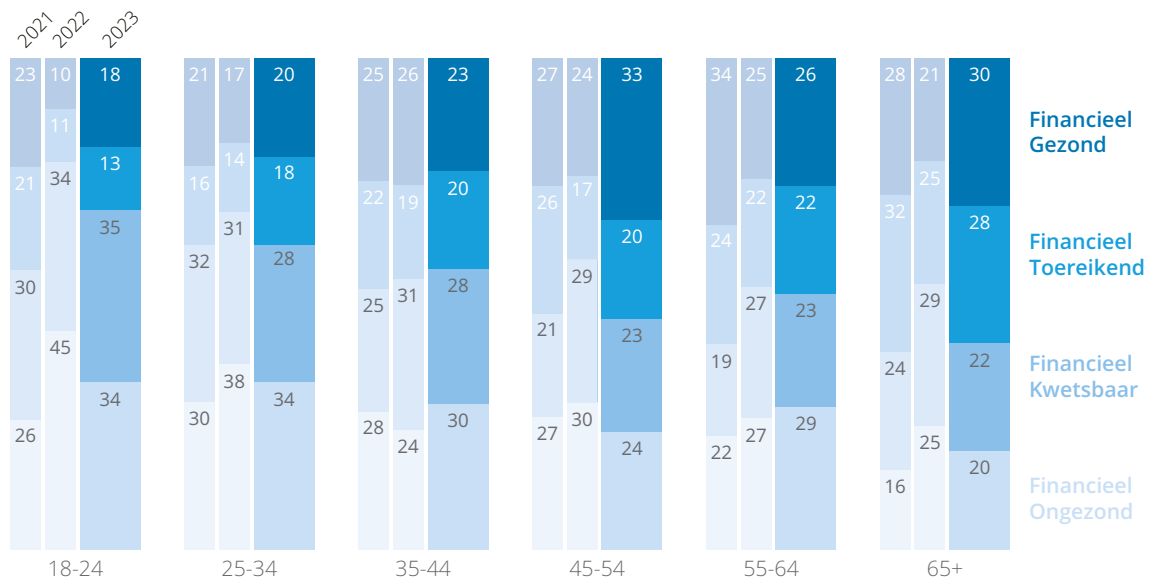
⁹⁷ CBS Statline, 2024b.

⁹⁸ Van Bruggen Adviesgroep, 2022; CBS, 2020.

Kijkend naar de vijf domeinen van financiële gezondheid dan zien we dat de 65-plussers het op alle domeinen beter doen dan de 18-24-jarigen. Wel zien we bij de 18-24-jarigen op drie van de vijf domeinen – Inkomen, Uitgaven en Lenen – een positieve ontwikkeling. De scores op domein Sparen zijn stabiel gebleven ten opzichte van 2022. Op het domein Planning heeft in 2023 bij de 18-24-jarigen echter een negatieve verschuiving plaatsgevonden. Daarover verderop in deze dwarsdoorsnede meer.

65-plussers zijn het in 2023 op vier van de vijf domeinen – Inkomen, Uitgaven, Sparen en Planning – beter gaan doen. Op domein Inkomen zijn zij zelfs weer terug op het niveau van 2021; 67% van deze groep behaalde een groene score op dit domein. De meest positieve verschuiving is voor deze groep zichtbaar op het domein Planning. Op dit domein haalde 46% (2022: 38%) een groene score, dat is zelfs meer dan in 2021 (42%).

Figuur 5.10 Financiële gezondheidsniveaus per leeftijdscategorie in 2021, 2022 en 2023, in %

Meer impactvolle levensgebeurtenissen bij 18-tot-24-jarigen, stabiliteit kenmerkt 65-plussers

Om de uitkomsten op de financiële gezondheid beter te kunnen verklaren, is het goed om te kijken naar de dynamiek in het leven van 18-24-jarigen en 65-plussers. De 18-24-jarigen is een zeer diverse groep die volop in beweging is. Jongeren doen veel dingen voor het eerst. Er zijn 18-24-jarigen die stappen zetten zoals de start van een studie (20% versus 4% gemiddeld) of juist het afronden ervan, ze starten met een nieuwe (voltijd)baan (25% versus 9% gemiddeld) of zijn al even aan het werk. Een deel van deze jongeren woont nog bij hun ouders, anderen gaan juist voor het eerst op zichzelf wonen (17% versus 3% gemiddeld) en weer anderen zijn gaan samenwonen (17% versus 4% gemiddeld) en/of hebben net een koopwoning gekocht. Dit contrasteert sterk met de oudste leeftijdsgroep in ons onderzoek, de 65-plussers, die zich in een veel stabielere fase van hun leven bevinden. Zo had het overgrote deel van de 65-plussers in het jaar voor het onderzoek geen impactvolle levensgebeurtenissen meegemaakt op het gebied van wonen (96% versus gemiddeld 82%), werk (88% versus gemiddeld 62%) of

in de persoonlijke sfeer (94% versus gemiddeld 80%). Dit lijkt in positieve zin samen te hangen met hun financiële gezondheid. In onze onderzoeken in 2021 en 2022 zagen we namelijk dat huishoudens die het jaar ervoor vaker impactvolle levensgebeurtenissen hadden meegemaakt, vaker Kwetsbaar of financieel Ongezonder waren dan mensen die zulke gebeurtenissen niet hadden meegemaakt. Andersom zagen we ook dat hoe minder impactvolle levensgebeurtenissen een huishouden meemaakte, hoe beter de financiële gezondheid was.

65-plussers komen het makkelijkst rond, positieve verschuiving 18-24-jarigen

Zoals eerder geschetst staat de jongste groep aan het begin van hun carrière of zijn vaak nog aan het studeren. Het valt dus te verwachten dat veel 18-24-jarigen nog geen hoge inkomens hebben maar nog wel een loonontwikkeling zullen doormaken, zeker in de huidige krappe arbeidsmarkt. Een nadere blik op het inkomen van Nederlanders tot en met 24 jaar maakt duidelijk dat zij in 2023 gemiddeld hogere en meer voorspelbare inkomsten hadden dan in 2022. Alhoewel ze het vaakst van alle leeftijdsgroepen rond moesten komen van een minimuminkomen – 13% zat in deze inkomensklasse tegen 5% gemiddeld – was dit wel een kleinere groep dan in 2022. Toen moest 19% rondkomen van een minimuminkomen. Daar een deel van de groep 18-24-jarigen nog studeert, heeft mogelijk de herinvoering van de basisbeurs hieraan bijgedragen.⁹⁹ Bovendien is deze basisbeurs voor uitwonende studenten sinds 2023 tijdelijk hoger in verband met de hogere kosten.¹⁰⁰

De belangrijkste inkomstenbron van 18-24-jarigen was in 2023 vaker loondienst (67% versus 51% in 2022) en studiefinanciering (12% versus 10% in 2022) en minder vaak werk als zelfstandige (9% versus 14% in 2022) of een werkloosheidsuitkering (3% versus 7% in 2022).¹⁰¹ Dit, alsmede die herinvoering van de basisbeurs, verklaart wellicht waarom zij hun inkomen vaker voor minimaal twaalf maanden konden voorspellen. In 2022 kon 23% het inkomen voor minstens een jaar voorspellen, maar in 2023 is dit toegenomen tot 28%. Zowel als het gaat over de hoogte als de bron van het inkomen, tonen 65-plussers zich begrijpelijkerwijs meer stabiel. Veel 65-plussers zijn met pensioen waarmee zij een redelijk constant pensioeninkomen genereren. Zo had 66% (2022: 72%) de afgelopen twaalf maanden

een vergelijkbaar inkomen met eerdere jaren en in beide jaren had het grootste deel van deze groep een inkomen uit AOW/pensioen (daling van 84% in 2022 naar 80% in 2023). Wanneer we kijken naar de feitelijke hoogte van het inkomen had 68% minimaal een modaal inkomen.¹⁰² Slechts 1% moest het maandelijks doen met een minimuminkomen. Dat is aanzienlijk minder dan het aantal 18-24-jarigen die hiervan moeten rondkomen. Tegelijkertijd is het voor de oudste leeftijdscategorie bijna niet mogelijk om nog verandering in dat inkomen aan te brengen.

Gezien het lagere inkomen in hun fase van het leven, hebben jongeren in het algemeen vaker moeite om de eindjes aan elkaar te knopen dan ouderen. Toch ging dit hen beter af in 2023 dan in 2022. Het aandeel 18-24-jarigen dat (zeer) makkelijk kon rondkomen nam toe van 37% naar 45%. Zij hadden in 2023 ook minder moeite om de noodzakelijke kosten voor hun levensonderhoud te betalen: een op de tien had hier (veel) moeite mee, terwijl het in 2022 nog om een op de vier ging. Al met al waren de uitgaven van de jongste groep vaker in balans met de inkomsten dan in 2022. De groep die het makkelijkst van alle leeftijdscategorieën kon rondkomen in 2023 waren de 65-plussers: 58% gaf aan dat zij (heel) makkelijk konden rondkomen. Met een stijging van tien procentpunt kwamen zij ook een stuk makkelijker rond ten opzichte van 2022. De 65-plussers laten op het gebied van uitgaven een stabiel beeld zien dan de jongste groep, ook over de jaren heen: in 2023 gaf 10% aan (veel) moeite te hebben met de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud, terwijl dit in 2022 nog 13% was.

**nationale
nederlanden**

Het blijven bevorderen van financiële weerbaarheid, vooral bij 18-24-jarigen, is van groot belang

Hoewel we blij zijn met voorzichtige signalen van verbeteringen in de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens, zien we een groeiend aantal prikkels die financieel gezond gedrag

tegengaan, met name voor 18-24-jarigen. Zij lijken hun financiën in 2023 beter in balans te hebben, maar gaven vaker dan andere leeftijdsgroepen geld uit aan risicovolle producten en/of diensten. Bovendien worden ze op platforms en social media bestookt met winst- en verdienmodellen die gouden bergen beloven. Eén op de zes 18-24-jarigen gokt online, wat kan leiden tot flinke schulden. 18-24-jarigen hebben niet altijd voldoende kennis en vaardigheden om financieel overzicht te houden en weerstand te bieden aan de verleidingen. Ook heerst er schaamte en taboe rondom praten over geldzorgen. Het is belangrijk om hiervan bewust te zijn en op in te spelen met maatwerk, want met schulden staan jongeren meteen op een flinke achterstand in het leven. Door gerichte ondersteuning en educatie bij het ontwikkelen van financiële vaardigheden en bewustzijn kunnen we 18-24-jarigen beter voorbereiden en helpen om gezonde keuzes te maken.

⁹⁹ DUO, 2023a.

¹⁰⁰ DUO, 2023b.

¹⁰¹ Het totale percentage jongeren met een vorm van betaald werk komt hiermee op 78%. Dit benadert de netto arbeidsparticipatie zoals weergegeven door het CBS (CBS Statline, 2024c).

¹⁰² In de vragenlijst zijn wij uitgegaan van de volgende inkomensgrenzen: meer dan twee keer modaal (€88.300 of meer), twee keer modaal (€ 74.000 - <€ 88.300), tussen 1 en 2 keer modaal (€ 44.000 - <€ 74.000), modaal (€ 37.000 - <€ 44.100), bijna modaal (€ 29.900 - <€ 37.000), beneden modaal (€ 14.300 - <€29.900) en minimum (minder dan € 14.300).

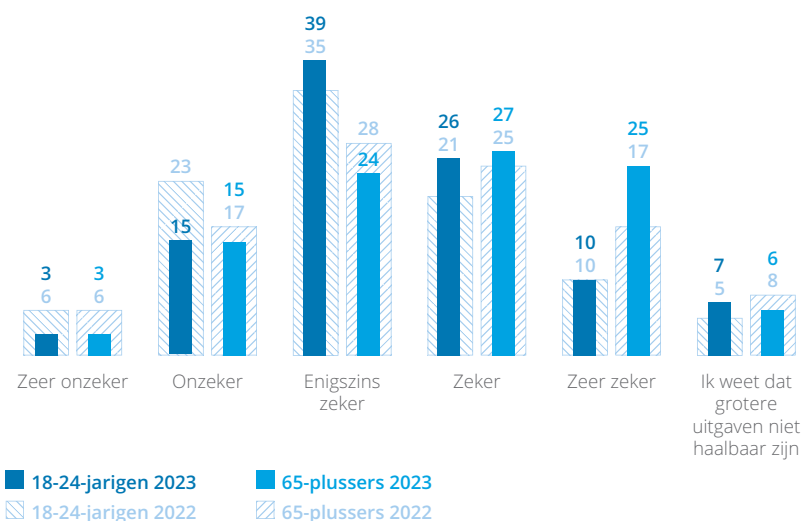
18-24-jarigen en 65-plussers sparen vaker maandelijks

In 2023 leek de jongste groep meer ruimte te ervaren om te sparen. Zij spaarden vaker elke maand (62%, 2022: 51%), zij het meestal met variërende bedragen. 43% van de 18-24-jarigen zette maandelijks een wisselend bedrag opzij, dat is een stijging ten opzichte 2022 toen dit nog 30% was. Deze positieve verschuiving is ook zichtbaar in het vertrouwen dat de jongste groep heeft om grote uitgaven te kunnen doen. Was in 2022 nog 29% van de 18-24-jarigen (zeer) onzeker of ze bijvoorbeeld een vakantie of een nieuwe auto zouden kunnen betalen, in 2023 is dit gedaald naar 18%. Een uitgave ter hoogte van een maandinkomen direct opvangen is nog steeds een uitdaging. Bijna twee op de vijf 18-24-jarigen (net als in 2022) zou extra moeten werken, iets moeten verkopen of moeten lenen om dit te kunnen betalen. Gemiddeld geldt dit voor een op de vijf Nederlanders.

Van de 65-plussers spaarde 69% elke maand in 2023, ook zij doen dit vaker dan in 2022 (63%). Vaker dan in 2022 gaven zij aan variërende bedragen te sparen (39% versus 33% in 2022). Als het gaat om de omvang van de spaarbuffers, laten de 65-plussers een duidelijke verbetering zien: waar in 2022 nog 47% aangaf het geld gemakkelijk bij elkaar te krijgen om direct een uitgave ter hoogte van een maandinkomen op te vangen, is dit in 2023 toegenomen naar 57%. Ook is deze groep een stuk zekerder geworden over de haalbaarheid van een grotere uitgave (53% versus 42% in 2022).

In de houding die 18-24-jarigen hebben als het gaat om uitgeven en sparen zien we een positieve verschuiving. Wellicht hebben de economische ontwikkelingen in 2022 de jongste groep bewuster gemaakt van de noodzaak van sparen. Waar in 2022 24% van de 18-24-jarigen aangaf liever geld te lenen om iets direct te kopen dan om hiervoor te sparen, is dit aandeel in 2023 gedaald naar 20%. Een kleine meerderheid van 52% gaf zelfs aan dat ze geld liever bewaart voor onverwachte uitgaven dan het uit te geven. Dat is een flinke toename ten opzichte van 2022, toen ging het nog om 43%. Ondanks deze verbetering in houding lijkt nog steeds een (te) groot deel van deze jongste Nederlanders een korte termijnfocus te hebben en liever geld uit te geven dan te sparen of dit geld te bewaren voor onverwachte uitgaven. De 65-plussers hebben net als in 2022 een meer behoudende houding ten aanzien van uitgeven en sparen. Van deze groep gaf slechts 7% (2022: 9%) versus gemiddeld 14% aan dat het beter voelt om geld uit te geven dan te sparen. In 2023 geeft 4% (2022: 5%) versus gemiddeld 10% aan dat zij liever geld uitgeven dan dit te bewaren voor onverwachte uitgaven. De kortetermijnfocus die we zien bij de jongste groep Nederlanders zal naar verwachting automatisch verbeteren naarmate mensen ouder worden. Dit komt doordat de hersenen zich verder ontwikkelen waardoor mensen meer langetermijn gaan denken.¹⁰⁴ Tegelijkertijd is de jongere generatie opgevoed op basis van kortetermijnbeloningen, wat het kortetermijndenken juist versterkt. Jongeren maken, mede hierdoor, vaak automatisch keuzes zonder hier bewust over na te denken. Kleine uitgaven worden door de jongste groep vaak gezien als een beloning voor zichzelf, dit in tegenstelling tot de 65-plussers.¹⁰⁵ De 65-plussers zijn juist een generatie die gemiddeld gezien is opgevoed met de gedachte dat ze altijd moeten zorgen voor voldoende geld achter de hand, wat tot meer langetermijndenken leidt. De geldovertuigingen waarmee mensen zijn opgevoed blijven hun hele leven hun keuzes beïnvloeden.¹⁰⁶

Figuur 5.11 Haalbaarheid grotere uitgaven 18-24-jarigen & 65-plussers in 2022 en 2023, in %

Jongste groep neemt meer risico's en heeft vaker spijt dan 65-plussers

Ondanks dat 18-24-jarigen hun financiën in 2023 beter in balans hebben, gaven zij wel vaker dan andere leeftijdsgroepen geld uit aan risicovollere producten en/of diensten en deden zij vaker miskopen. Maar liefst een op de zes 18-24-jarigen maakte gebruik van online gokken, tegen gemiddeld een op de dertien. Dit sluit aan bij ontwikkelingen op de markt voor online gokken, waar jongvolwassenen ook bovengemiddeld vertegenwoordigd zijn.¹⁰⁷ Dit terwijl

¹⁰⁴ Druppers, 2023.

¹⁰⁵ SNS Bank, 2023.

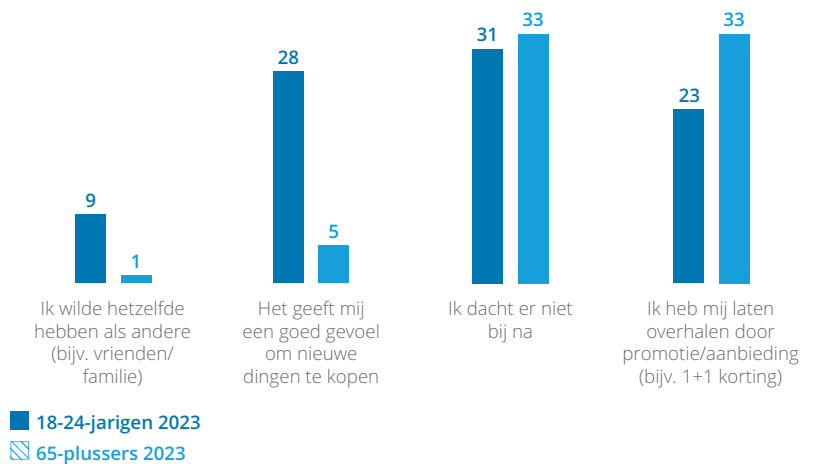
¹⁰⁶ NPO Radio 1, 2024.

¹⁰⁷ Kansspelautoriteit, 2023.

jongeren kwetsbaarder zijn omdat zij de gevolgen van hun handelen nog niet altijd overzien en mogelijk meer risico's nemen als het gaat om online gokken.¹⁰⁸ Bovendien zijn jongeren makkelijker beïnvloedbaar door reclame, blijkt ook uit ons onderzoek. Een kwart van de 18-24-jarigen laat zich bij een aankoop vooral door advertenties en promoties beïnvloeden, terwijl dat voor ouderen in veel mindere mate geldt. Bij de 65-plussers is dit namelijk nog geen een op de tien. Zij laten zich juist veel vaker beïnvloeden door vergelijkingssites (34%). Voor 23% van de jongste groep hebben vrienden de grootste invloed bij het doen van aankopen. Familie heeft net als bij de andere leeftijdsgroepen de belangrijkste invloed (36% versus 33% gemiddeld).

Als we kijken naar het doen van miskopen zien we dat ruim twee derde van de Nederlanders onder de 25 in de twaalf maanden voor het onderzoek soms, regelmatig of vaak spijt had van een aankoop.¹⁰⁹ Ter vergelijking: dit gold voor ruim een vijfde van de 65-plussers. Gevraagd naar de reden dat ze spijt hadden, gaven 18-tot-24-jarigen het vaakst aan dat ze er niet bij nadachten (31%). Bij de 65-plussers waren de meest aangegeven redenen voor spijt van een aankoop dat ze er niet bij nadachten en dat ze zich hadden laten overhalen door een promotie of aanbieding (beide 33%). Veel vaker dan 65-plussers zeiden Nederlanders tussen 18 en 25 echter dat het hen een goed gevoel gaf om iets nieuws te kopen (28% gaf dit als reden versus 5% van de 65-plussers) of dat ze graag hetzelfde wilden hebben als anderen (dit gold voor 9%, ten opzichte van 1% van de 65-plussers). Steeds meer (web)winkels bieden klanten de optie om aankopen achteraf te betalen. De drempel om iets te kopen wat je graag wil hebben wordt daarmee verlaagd, en mogelijk vergroot dit de kans op impulsieve aankopen. Van alle 18-24-jarigen had 44% in het jaar voorafgaand aan het onderzoek gebruik gemaakt van achteraf betalen, ook wel bekend als Buy Now, Pay Later. Zij zitten boven het Nederlandse gemiddelde (36%) en ver boven het aandeel 65-plussers dat hier gebruik van had gemaakt (22%).

figuur 5.12 Reden van spijt van aankoop bij 18-24-jarigen & 65-plussers in 2023, in %

Afhankelijk van de vorm, de inleg en de looptijd kan investeren een slimme manier zijn om op de lange termijn rendement te behalen maar het brengt ook risico's met zich mee.¹¹⁰ In 2022 uitten we onze zorgen over het bovengemiddeld aantal jongeren dat investeerde terwijl deze groep het niet bepaald breed had. Het percentage 18- tot 24-jarigen dat investeerde zat in 2023 met 37% weer op het Nederlandse gemiddelde. Hoewel hiervoor geen eenduidige verklaring te geven is, gaven in 2023 wel meer 18- tot 24-jarigen aan niet te weten hoe investeren werkt (stijging van 14% in 2022 naar 22% in 2023). Anderzijds maakte bijna een vijfde (19%) van de jongste groep Nederlanders in 2023 gebruik van cryptovaluta, zoals Bitcoin.¹¹¹ Een flink deel van hen was dus bereid om geld te steken in een risicovol financieel product. Het kan zijn dat zij daarbij beïnvloed worden door de zogenaamde 'finfluencers (financiële influencers) die op social media 'advies' geven.¹¹² Uit onderzoek van de AFM blijkt dat de beïnvloeding vanuit deze finfluencers risico's met zich meebrengen.¹¹³ Zo beschikken deze finfluencers niet altijd over de juiste expertise terwijl zij zich wel als expert profileren en vaak zijn zij niet neutraal in de berichtgeving en spelen er bijkomende belangen waar ze niet open over zijn.

Bij de oudste groep zien we een tegenovergesteld beeld. In 2023 gaf 43% (2022: 42%) van de 65-plussers aan te weten dat investeren mogelijk is maar dit niet te doen. Hier kan ook meespelen dat ouderen een kortere beleggingshorizon hebben en het voor deze groep mogelijk minder rendabel

¹⁰⁸ Druppers, 2023.

¹⁰⁹ Dit sluit aan bij de bevindingen van een onderzoek van SNS Bank, waaruit blijkt dat 40% van de Nederlanders tot en met 35 jaar regelmatig spijt heeft van uitgaven (SNS Bank, 2023).

¹¹⁰ Aangezien investeringen zeer divers kunnen zijn (denk aan aandelen, obligaties en onroerend goed) is niet expliciet gevraagd naar de aard van de investeringen. Het gaat hier dus om investeren in de breedste zin van het woord.

¹¹¹ In 2023 hebben we voor het eerst een vraag in de vragenlijst opgenomen over het gebruik van crypto, online gokken, achteraf betalen en lease. Daarom kunnen we in deze editie van het rapport nog geen vergelijking maken met eerdere data.

¹¹² Financieel Dagblad, 2024.

¹¹³ AFM, 2021b.

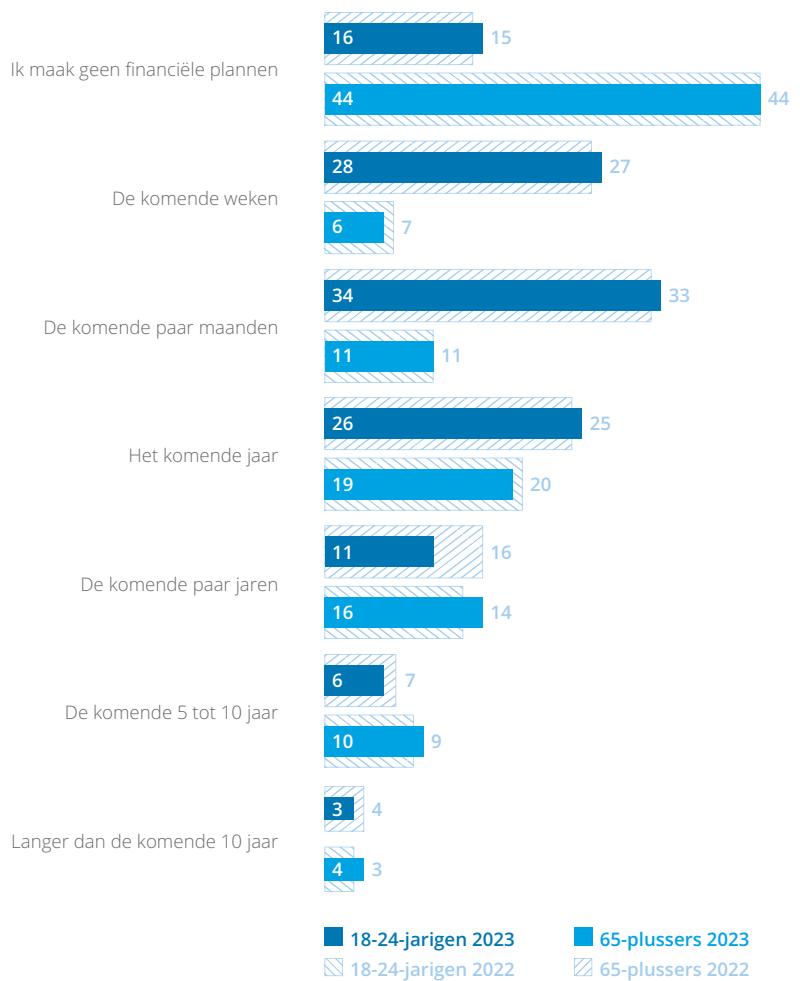
is. Ook zullen groepen ouderen zich niet meer met vermogensopbouw bezighouden, maar juist eerder opgebouwd vermogen aanspreken. Daarnaast gaf slechts 3% van deze groep aan gebruik te maken van cryptovaluta. Dit zou te maken kunnen met de belemmeringen die ouderen ervan als het aankomt op digitale of innovatieve producten of diensten. Iets meer dan de helft van de ouderen voelen zich niet digitaal vaardig of twijfelt over hun eigen digitale vaardigheden.¹¹⁴

Van nu tot later: de financiële planning van 18-24-jarigen en 65-plussers

Als we kijken naar plannen maken in de breedste zin van het woord, zien we dat het grootste deel van de 18-24-jarigen aangeeft financiële plannen te maken. 16% (2022: 15%) geeft aan deze plannen niet te maken. Dit is ruim beneden het gemiddelde van 28%. Het is goed om te zien dat deze jongste groep wiens levens volop in beweging en onvoorspelbaar is, zich al bezighouden met hun financiële toekomst. Wel plannen zij met name voor de kortere termijn – de komende weken tot het komende jaar. Gezien de levensfase waarin ze zich bevinden is dat niet verrassend. De huidige onzekerheid over de haalbaarheid van grote doelen zoals de aankoop van een huis draagt daar niet aan bij. Toch zou de jongste groep er baat bij hebben al vroeg te werken aan het opbouwen van buffers en vermogen zodat ook zij weerbaar zijn én hun toekomstdromen kunnen realiseren.

Voor 65-plussers is de noodzaak van langetermijnplannen minder groot. Het inkomen en de uitgaven zijn vaak minder veranderlijk, en de periode waarvoor er gepland moet worden is korter. Dat verklaart waarschijnlijk waarom van deze oudste groep 44% geen financiële plannen maakt (2022: 44%). Toch is het ook voor 65-plussers van belang rekening te houden met toekomstige gebeurtenissen of wensen. Om bijvoorbeeld tijdig te kunnen stoppen met werken, een mooie reis te kunnen maken of verhuizen naar een toegankelijke woning moet er vooruitgedacht- en gepland worden.

figuur 5.13 Planningsperiode 18-24-jarigen en 65-plussers in 2022 en 2023, in %

Eerder constateerden we al dat vooral de leeftijdsgroep 18-24-jarigen veel impactvolle levensgebeurtenissen meemaakt. Als onderdeel van financiële planning is het belangrijk dat men zich ook voorbereidt op deze gebeurtenissen, zodat men de eventuele negatieve gevolgen hiervan kan opvangen. Van de 18- tot-24-jarigen was in 2023 24% van deze groep er (zeer) onzeker over dat zij zo'n gebeurtenis – zoals arbeidsongeschiktheid – op zouden kunnen vangen. Dat was in 2022 nog 21%. 6% (2022: 5%) is er zelfs zeker van niet meer te kunnen rondkomen mocht zo'n gebeurtenis zich voordoen. Deels zal dit te maken hebben met de relatief kleine buffers die de jongste groep heeft opgebouwd. Zij hebben daar immers nog niet veel tijd voor gehad. Tegelijk kan er ook een gebrek aan kennis achter zitten. De jongste groep zou hierbij geholpen kunnen worden door hen beter bewust te maken van die risico's en hen mee te nemen in manieren om die risico's financieel af te dekken. Bij 65-plussers is dit beeld positiever: 14% (2022: 15%) geeft aan hier (zeer) onzeker over te zijn, terwijl 5%

¹¹⁴ Universiteit Twente, 2019.

(2022: 6%) aangeeft in zo'n geval – bijvoorbeeld bij het overlijden van de partner – niet meer rond te kunnen komen.

Naast onverwachte impactvolle gebeurtenissen, is er ook een gebeurtenis waarvan men weet dat het er ooit aankomt: het pensioen. De 65-plussers laten hier een verbetering zien: waar in 2022 40% (zeer) zeker was goede plannen te hebben gemaakt voor het pensioen, is dat in 2023 48%. Daarnaast gaf in 2022 nog 42% aan geen plannen te hebben gemaakt voor het pensioen, in 2023 is gedaald naar 36%. Waar veel van de 65-plussers al met pensioen zijn, is het pensioen voor jongeren nog ver weg.¹¹⁵ Dit terwijl het ook voor hen belangrijk is alvast vooruit te kijken en in actie te komen om hun financiële situatie in de toekomst zeker te stellen. In 2023 is het beeld bij de 18-24-jarigen opvallend: in 2022 gaf nog 32% aan er (zeer) zeker van te zijn goede plannen te hebben gemaakt voor hun pensioen. Dit is in 2023 afgenomen tot 20%. Mogelijk is hier een verband met de veranderde pensioenregels, waarbij men sinds 2024 vanaf 18-jarige leeftijd al pensioen gaat opbouwen. De veranderde regels hebben deze groep mogelijk aangezet om zich meer te verdiepen in hun pensioen. Dit heeft er waarschijnlijk toe geleid dat zij zich minder zeker voelen over hun pensioentoekomst dan ze eerder aannamen.

Aandacht blijft nodig ondanks positieve verschuiving financiële gezondheid bij jong en oud

Deze dwarsdoorsnede heeft meer inzicht gecreëerd in de uitkomsten op het gebied van financiële gezondheid in de verschillende fases van het leven. Van de eerste initiële financiële stappen van de 18-24-jarigen tot de ervaren 65-plussers die de tijd hebben gehad om ervaringen op te doen op financieel gebied en te leren van hun keuzes en soms ook hun fouten.

We hebben vastgesteld dat de financiële gezondheid van jongeren onder de 25 verbeterd is ten opzichte van 2022. Maar het is ook duidelijk dat de financiële gezondheid van 18-24-jarigen nog te wensen overlaat: 69% van de 18-24-jarigen is Ongezonder of financieel Kwetsbaar.

Voor een deel van deze 18-24-jarigen zal de financiële gezondheid verbeteren naarmate zij ouder worden. Zij bevinden zich immers nu nog aan het begin van hun financiële leven. Een levensfase die wordt gekarakteriseerd door vele veranderingen. Een fase waarin fouten maken deel uitmaakt van het leerproces, maar waarin ook het fundament voor financiële gezondheid gelegd wordt. Wordt dat fundament niet goed gelegd dan zal ook een deel van

ABN-AMRO

“Dat het aantal 18-24-jarigen dat financieel Ongezonder is in 2023 daalt met 11% en dat het aantal financieel Gezonde 18-24-jarigen stijgt met 8% ten opzichte van 2022 is zeker positief, al blijft het zorgwekkend dat twee derde van deze groep het financiële gezondheidsniveau Kwetsbaar of Ongezonder heeft. Wat deze groep extra kwetsbaar maakt is dat ze moeite hebben om inzicht

te verkrijgen en overzicht te houden op de middellange en lange termijn. De focus ligt vooral op de korte termijn, dit wordt mede veroorzaakt doordat het brein van 18-24-jarigen nog volop in ontwikkeling is. Zo zien we ook dat deze groep zich vaak makkelijker laat verleiden door leeftijdsgenoten, (f)influencers en andere (online) aanbieders. Online targetting op deze doelgroep neemt toe, ook zien we meer online kansspelen, in-game aankoop-opties en achteraf betaalmogelijkheden (ook wel bekend als Buy Now, Pay Later).

Naast alle (online) verleidingen zien we juist ook dat 18-24-jarigen vaak een minder grote buffer hebben dan andere groepen. Hierdoor kunnen ze een onverwachte uitgave of financiële tegenvallers minder goed opvangen wat financiële stress, betalingsachterstanden en/of schulden met zich meebrengt. Hierin zien wij dan ook een grote rol voor financiële educatie die de groei stimuleert van slimme geldgewoontes en schulden kan voorkomen. Van jongs af aan financiële educatie aanbieden aan zowel minderjarigen als hun opvoeders helpt. Jongeren die geen vangnet hebben, kunnen door een simpele fout al ernstig in de problemen komen. Budgetcoaching kan helpen om deze doelgroep zelf een vangnet te laten creëren, ook wanneer er al financiële problemen aanwezig zijn.

Het feit dat deze leeftijdsgroep in 2023 beter in staat was hun inkomen in te schatten en minder moeite ervaarde om de noodzakelijke kosten van hun levensonderhoud te betalen kunnen we voor een deel ook toekennen aan de herinvoering van de basisbeurs in september 2023 en het aflopen van de coronacrisis die de jaren daarvoor 18-24-jarigen met o.a. flex- en oproepcontracten hard in de portemonnee geraakt heeft. Hopelijk zorgen die positieve ontwikkelingen, naast financiële educatie en budgetcoaching ook in 2024 voor een verdere stijging van het aantal financieel Gezonde jongeren.”

¹¹⁵ 60% van de 65-plussers in ons onderzoek heeft aangegeven al met pensioen te zijn.

de 18-24-jarigen het leven ingaan met een financiële achterstand en deze mogelijk niet meer inlopen. Het is daarom van groot belang dat 18-24-jarigen de juiste begeleiding en handvatten krijgen om zich voor te bereiden op een financieel gezonde toekomst. Hierbij is financiële educatie essentieel. Ze doen zo de kennis en vaardigheden op om op de juiste wijze om te kunnen gaan met financiële kwesties, nu en in de toekomst. Tegelijkertijd moet deze jongste groep ook beschermd worden, soms tegen henzelf. Zo moeten partijen in het ecosysteem die producten en/of diensten aanbieden die voor 18-24-jarigen zeer risicovol kunnen zijn, of jongeren ongewenst gedrag aanleren, hun verantwoordelijkheid nemen. Dit kan bijvoorbeeld inhouden dat jongeren niet actief benaderd worden om deze producten en/of diensten af te nemen, of dat er additionele beschermingsmaatregelen worden getroffen om ongewenste effecten bij jongeren te voorkomen.

Aan de andere kant van het spectrum staan de 65-plussers. Deze levensfase wordt veelal gekenmerkt door stabiliteit. Dit uit zich ook in hun financiële gezondheid: 58% van de huishoudens is Gezond of financieel Toereikend. Kenmerkend voor veel 65-plussers is de afhankelijkheid van het pensioeninkomen. Dit inkomen kan toereikend zijn en een mate van zekerheid bieden, maar als het inkomen

niet toereikend is (in verhouding tot de vaste lasten) zijn er weinig mogelijkheden om dit te verbeteren. We zien dus ook bij de 65-plussers een groep huishoudens die financiële kwetsbaarheid ervaart. Het is bekend dat 65-plussers niet altijd gebruik maken van hun rechten op toeslagen. Een deel van deze groep vraagt deze toeslag bewust niet aan, omdat zij bang zijn de toeslag te moeten terugbetalen. Maar ook zijn niet alle 65-plussers zich ervan bewust dat ze recht hebben op een toeslag.¹¹⁶ Het vergroten van bewustzijn en vertrouwen kan aan de inkomstenkant meer ruimte creëren. Hoewel de financiële gezondheid van 65-plussers er beter voorstaat dan die van andere leeftijdsgroepen, is het dus ook van belang dat er aandacht blijft voor deze groep. De snel veranderde digitale wereld is daarbovenop voor veel 65-plussers een uitdaging. Zij hebben specifieke vaardigheden nodig om financieel redzaam te blijven in onze maatschappij. Partijen in het ecosysteem van financiële gezondheid kunnen hierin ondersteunen, maar ook het sociale netwerk om de 65-plussers heen. Daar waar 65-plussers zich deze vaardigheden niet eigen kunnen maken, moeten partijen in het ecosysteem zorgen dat de dienstverlening toegankelijk blijft. Met deze maatregelen kunnen we ervoor zorgen dat 65-plussers zo lang mogelijk hun autonomie en financieel welzijn te behouden.

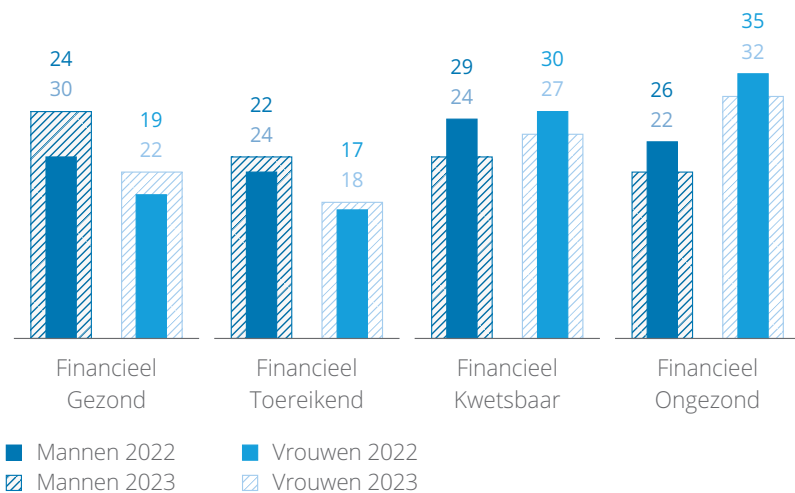
¹¹⁶ ANBO, 2023.

5.5 Economische gelijkheid: nog steeds meer wens dan werkelijkheid

In eerdere hoofdstukken bleek al dat de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens in 2023 is verbeterd. Dat zien we ook bij de vergelijking tussen mannen en vrouwen. Zowel mannen als vrouwen hadden in 2023 vaker het gezondheidsniveau financieel Gezond of financieel Toereikend, een positieve ontwikkeling.¹¹⁷ Toch is het verschil tussen mannen en vrouwen juist groter geworden, dit is met name te wijten aan het feit dat mannen in 2023 een grotere inhaalslag maakten dan vrouwen. Het aandeel vrouwen in de financieel Ongezonde of financieel Kwetsbare groep nam in 2023 af van 65% naar 60%, maar bij mannen nam dit percentage af van 55% naar 46%. Daarmee is het aantal financieel Ongezonde of financieel Kwetsbare vrouwen nog steeds zeer hoog. Het grootste verschil tussen mannen en vrouwen is te zien in het financiële gezondheidsniveau Ongezonder: 32% van de vrouwen behoorde in 2023 tot die groep, tegen 22% van de mannen. In 2022 behoorde 35% van de vrouwen en 26% van de mannen tot dit niveau. Ook het verschil in de categorie financieel Gezond is groot: van de mannen had 30% dat financiële gezondheidsniveau, terwijl slechts 22% van de vrouwen in 2023 financieel Gezond was. Het verschil is groter dan in 2022, toen 24% van de mannen en 19% van de vrouwen financieel Gezond waren. In 2021 was 30% van de mannen financieel Gezond en 23% van de vrouwen.

figuur 5.14 Financiële gezondheidsniveaus per geslacht in 2022 en 2023, in %

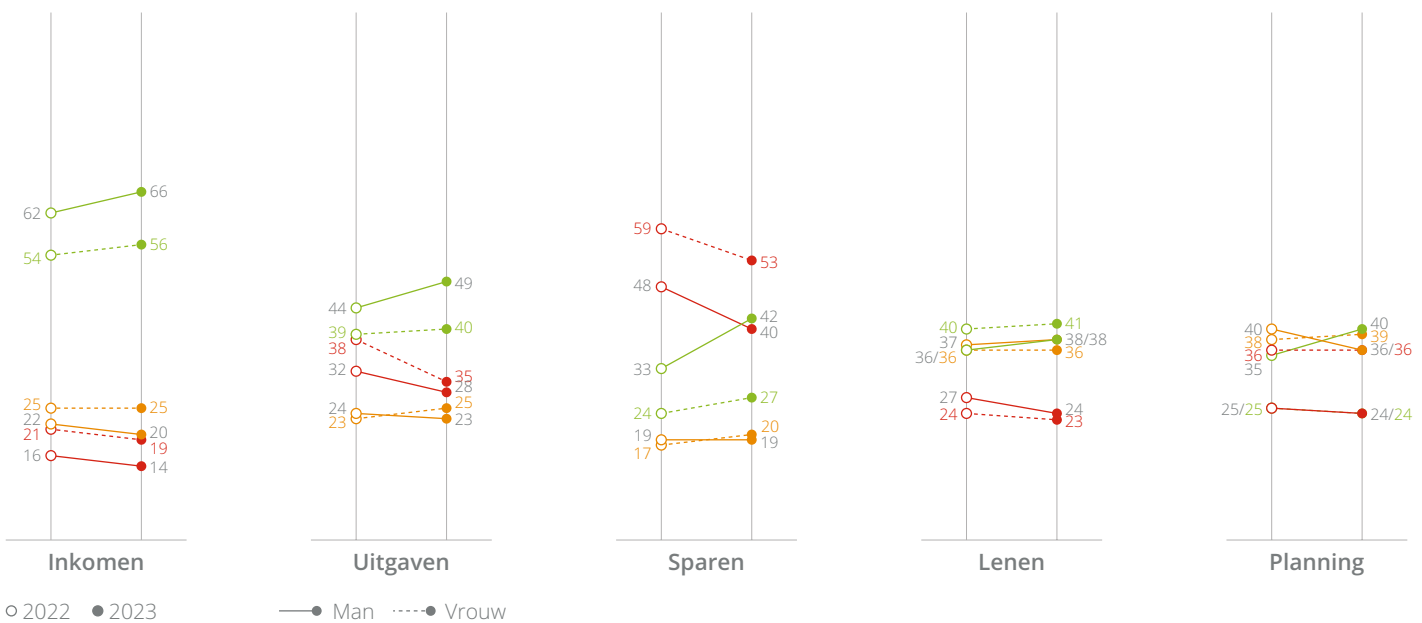

¹¹⁷ De vragen uit ons onderzoek zijn deels gericht op het huishouden en deels gericht op het individu (bijvoorbeeld huishoudelijke uitgaven versus houding). Dit betekent dat we bij de vergelijking tussen mannen en vrouwen rekening moeten houden met het feit dat de uitkomsten beïnvloed kunnen worden door de andere leden van het huishouden. Een vrouw met een mannelijke partner zal in haar antwoorden bijvoorbeeld rekening houden met de gezamenlijke situatie. Daardoor zal zij als respondent in de subgroep vrouw vallen, maar haar antwoorden representeren zowel die van haar als die van haar mannelijke partner (en vice versa voor een mannelijke respondent). Daarnaast zijn er natuurlijk eenpersoonshuishoudens waar dit effect niet geldt. Ondanks deze kleurigheid zien we significante verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke respondenten.

Op de afzonderlijke domeinen is een vergelijkbare ontwikkeling gaande: ook hier hebben mannen een grotere sprong gemaakt dan vrouwen. Op alle domeinen groeide het percentage groene scores bij mannen harder dan bij vrouwen. Daarbij haalden, net als in 2022, op vier van de vijf domeinen meer mannen dan vrouwen een groene score. De groene score op het domein Lenen blijft iets hoger bij vrouwen, al is het verschil met mannen inmiddels nog maar een

paar procentpunt (zie figuur 5.14). Op het domein Planning is de kloof het grootst: daar haalt 40% van de mannelijke respondenten een groene score, terwijl dat voor slechts 24% van de vrouwelijke respondenten geldt. We zullen in de volgende paragrafen in meer detail ingaan op het domein Planning en toelichten waardoor de overall verschillen tussen mannen en vrouwen juist groter zijn geworden ondanks verbetering bij beide groepen.

Figuur 5.14 Subscore per domein per geslacht in 2022 en 2023, in %

Nog geen financiële inhaalslag voor vrouwen

In het algemeen hielden meer huishoudens in 2023 geld over, maar dat gold minder vaak voor vrouwen. Zij gaven in 21% van de gevallen aan precies rond te komen, terwijl dit voor slechts 16% van de mannen het geval was. Een op de tien vrouwen gebruikte spaargeld om rond te komen. Bij mannen was dit een op de dertien. Vrouwen vonden het over de gehele linie moeilijker dan mannen om de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud te betalen. 17% van de vrouwen had hier in 2023 (zeer) veel moeite mee, tegen 13% bij mannen. Daarbij hadden vrouwen – net als in 2022 – vaker (heel) veel last van gestegen kosten dan mannen: dit gold voor 26% van hen, bij mannen ging het om 18%. Vaker dan bij mannen (50% versus 46%) maakten vrouwen zich het meeste zorgen over de prijzen van dagelijkse boodschappen. Dat was in 2022 ook al zo. Mogelijk houdt dit verband met het feit dat vrouwen

vaker de dagelijkse boodschappen op zich nemen dan mannen¹¹⁸, waardoor zij meer inzicht hebben in de kosten die daarmee gepaard gaan. Wel steeg het percentage mannen dat hier het meest last van had harder (van 37% in 2022 naar 46% in 2023).

Meer inkomen, maar nog vaak onzekere financiële situatie voor vrouwen

Inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen zijn hardnekkig, zo bleek al in de eerdere edities van dit onderzoek. We weten dat de hoogte van het inkomen invloed heeft op de financiële gezondheid, dus loont het om het inkomen in 2023 onder de loep te nemen. Sinds de start van ons onderzoek in 2021 neemt het percentage vrouwen met een hoger inkomen toe. Vooral bij de inkomenscategorieën van twee keer modaal, of meer dan twee keer modaal, zijn vrouwen ingelopen op mannen: in 2022 zat 34% in deze

¹¹⁸ Hoogervorst, 2023; DNB, 2024b

categorieën – versus 42% van de mannen – maar in 2023 was dat aandeel 41%, ten opzichte van 48% bij mannen. Bij de lagere inkomens – minder dan modaal – nam zowel het aantal mannen als vrouwen af, maar bleef het onderlinge verschil overeind. 32% van de vrouwen verdiende in 2023 minder dan modaal (versus 37% in 2022), terwijl het bij mannen om 22% ging (in 2022 was dit 27%).

Ondanks verbeteringen bij vrouwen qua hoogte van het inkomen, bevinden vrouwen zich nog steeds vaak in een onzekere financiële situatie. Dit wordt mede geïllustreerd door de mate waarin zij hun inkomen konden voorspellen. In 2023 gaf 48% (2022: 49%) van de vrouwen aan dat zij het inkomen voor twaalf maanden of meer kunnen voorspellen. Bij de mannen was in 2023 juist een groter percentage dan in 2022 in staat om het inkomen voor twaalf maanden of meer te voorspellen (van 51% naar 58%). Daar komt bij dat vrouwen minder grote buffers hebben. Waar 65% van de mannen zes maanden of langer kan rondkomen als de belangrijkste inkomstenbron wegvalt, heeft maar 54% van de vrouwen die financiële ruimte. Sinds 2022 is dit aantal bij mannen toegenomen met vijf procentpunt, terwijl het aantal vrouwen gelijk is gebleven.

Naast inkomen spelen ook andere aspecten van de huishoudelijke en socio-economische omgeving een rol in de financiële gezondheid. Als we daarop inzoomen, dan valt op dat vrouwen vaker alleenstaand waren (24% versus 16% van de mannen) en vaker thuiswonende kinderen hadden (43% versus 37%), dat zij vaker een impactvolle levensgebeurtenis – zoals ziekte – meemaakten (24% versus 15%) en dat zij vaker dan mannen (6% versus 2%) zowel geen betaald werk noch een uitkering hadden. Deze kenmerken, zo blijkt ook uit onze vorige onderzoeken van 2021 en 2022, vertonen een samenhang met een verminderde financiële gezondheid (zie ook paragraaf 5.1).¹¹⁹

Buy Now Pay Later populair onder vrouwen

Hoe mensen handelen en welke keuzes ze maken – kortom, het gedrag – heeft een direct effect op de financiële gezondheid, zo blijkt uit onderzoek.¹²⁰ Qua financieel gedrag zien we een aantal interessante verschillen tussen mannen en vrouwen.¹²¹ Zo deden vrouwen in 2023 vaker dan mannen aankopen waar ze achteraf spijt van hadden. 45% van de vrouwen had soms, regelmatig of vaak spijt, versus 30% van de mannen. Gevraagd naar de redenen, gaven zowel vrouwen als mannen het vaakst aan dat ze niet

nadachten toen ze de aankoop deden. 18% van de vrouwen gaf daarnaast als reden dat iets nieuws kopen hen een goed gevoel gaf. Dit was voor slechts 11% van de mannen het geval. De invloed van reclame speelt hier mogelijk een rol. Vrouwen zeiden vaker door reclame op bijvoorbeeld internet en sociale media te worden beïnvloed dan mannen. Bij 21% van de vrouwen was dit de grootste invloed, terwijl dat voor slechts 11% van de mannen gold. Mannen werden juist vaker beïnvloed door objectieve informatiebronnen zoals vergelijkingssites (30% versus 25% van de vrouwen) en consumentenorganisaties (13% versus 8%). Reclames spelen uiteraard slim in op emoties en kunnen mensen zo overhalen om dingen te kopen die ze misschien niet altijd nodig hebben. Als vrouwen hier bovengemiddeld door beïnvloed worden, kan dit nadelige gevolgen hebben voor hun uitgavenpatroon en kan het hun financiële gezondheid onder druk zetten.

Een andere ontwikkeling die vrouwen financieel gezien uit balans kan brengen is dat zij vaker gebruikmaken van achteraf betalen, ook wel bekend als Buy Now Pay Later. Maar liefst 45% van de vrouwen gaf aan hier in de twaalf maanden voor het onderzoek gebruik van te hebben gemaakt, ten opzichte van 27% van de mannen. Als het gaat om risicovolle activiteiten zien we dat vrouwen behoudender zijn dan mannen. Mannen maakten veel vaker dan vrouwen gebruik van diensten of producten zoals online goksites (10%) en crypto (16%). Dat mannen vaker online gokken dan vrouwen blijkt ook uit de jaarlijkse enquête van de Nederlandse Online Gambling Association (NOGA) in samenwerking met Ipsos.¹²² De legalisering van online gokken in 2021¹²³ heeft deelname in ieder geval niet ontmoedigd. De Kansspelautoriteit meldt zelfs een toename: het aantal spelersaccounts is toegenomen van 1,3 miljoen accounts in juli 2022, naar 2,4 miljoen in juli 2023. Dat is een groei van 80% in één jaar.¹²⁴ Online gokken blijft een risicovolle activiteit die ervoor kan zorgen dat men in kwetsbare situaties terecht kan komen. Hetzelfde geldt voor het handelen in crypto's dat nog grotendeels buiten toezicht van de AFM valt.

Hoewel vrouwen vaker gebruik maken van Buy Now Pay Later, hadden ze in 2023 op totaalniveau minder consumptieve schulden dan mannen (45% versus 49% van de mannen). In 2022 hadden vrouwen ook minder consumptieve leningen al was het verschil met mannen toen groter (44% van de vrouwen had een consumptief krediet versus 52% van de mannen). De aflostermijn was bij vrouwen korter, mogelijk als gevolg van het

¹¹⁹ Deloitte, 2021; Deloitte, 2022.

¹²⁰ O.a. Kempson et al., 2017; Comerton-Forde et al., 2020.

¹²¹ In 2023 hebben we tien aanvullende vragen gesteld. Zie hoofdstuk 2 voor een verdere toelichting. Hier zijn dus geen cijfers van voorgaande jaren van bekend.

¹²² NOGA, 2023.

¹²³ Wet Kansspelen op afstand 2021.

¹²⁴ Kansspelautoriteit, 2023.

feit dat zij vaker Buy Now Pay Later gebruikten.¹²⁵ 26% van de vrouwen dacht hun schulden binnen een jaar af te betalen, tegen 21% van de mannen. Dat verschil was in 2022 nog één procentpunt. Dit is mogelijk een verklaring voor de beweging die we op het domein Lenen hebben gezien.

Mannen dachten juist vaker (in 35% van de gevallen) tussen één en vijf jaar nodig te hebben om schulden af te betalen dan vrouwen (30%). Dat vrouwen middels Buy Now Pay Later vaker geld lenen om aankopen te doen hoeft niet problematisch te zijn mits zij zich houden aan de betalingstermijn die wordt gesteld door de Buy Now Pay Later aanbieder. Uit onderzoek van de AFM blijkt dat veruit de meeste mensen die Buy Now Pay Later gebruiken de betalingstermijn naleven.¹²⁶ Maar kopen op afbetaling wordt steeds normaler en kan daardoor schuldgewenning en schuldenstapelning in de hand werken. Dit geldt vooral bij financieel kwetsbaardere consumenten die bijvoorbeeld al met financiële problemen kampen of daar juist mee te maken krijgen als gevolg van het gebruik van Buy Now Pay Later.¹²⁷ Als deze trend doorzet, en vrouwen blijven meer gebruik maken van Buy Now Pay Later, kan dat een negatief effect hebben op de financiële gezondheid van vrouwen.

Plannen juist voor vrouwen belangrijk

In 2023 zijn zowel mannen als vrouwen meer gaan sparen. Tegelijk zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen nauwelijks kleiner geworden. Vrouwen spaarden nog steeds vaker dan mannen een laag bedrag: 24% van de vrouwen spaarde minder dan 100 euro per maand spaart (2022: 26%), tegenover 17% van de mannen (2022: 16%). Vrouwen zeiden vaker dan mannen dat zij liever sparen dan uitgeven (61% versus 57%). Blijkbaar is de wil om te sparen er wel vaker dan bij mannen, maar de financiële ruimte nog niet altijd. Datzelfde geldt tot op zekere hoogte voor het opbouwen van vermogen in de vorm van investeren. 68% van de vrouwen investeerde niet in 2023 (versus 58% bij mannen). Vaker dan mannen gaven vrouwen als reden dat zij geen geld hadden om te investeren (21% versus 18%). Ook zeiden ze niet te weten hoe investeren werkt (13% versus 5%).

Eerder beschreven we dat vrouwen het meest achterblijven op mannen binnen het domein Planning. Net als in eerdere jaren plannen mannen meer voor de langere termijn. Vaker dan vrouwen plannen ze vooruit voor minimaal vijf jaar, terwijl vrouwen vaker voor de komende weken of maanden plannen. Het plannen voor de korte termijn kan ook te maken hebben met de financiële situatie. Bij minder financiële ruimte zal de focus doorgaans meer liggen op de korte termijn

¹²⁵ Bij Buy Now Pay Later kunnen consumenten de betaling uitstellen tot veertien of dertig dagen na levering van een product of in drie termijnen betalen (AFM, 2023)

¹²⁶ AFM, 2022.

¹²⁷ AFM, 2022.

dan de langere termijn. Vrouwen leefden ook vaker dan mannen van dag tot dag door hun financiële situatie. Voor 17% van hen was dit het geval, ten opzichte van 14% bij mannen. Ten opzichte van 2022 zien we geen verbetering bij de vrouwen, terwijl mannen ten opzichte van 2022 (16%) juist minder met de dag leefden op financieel gebied.

Bij de Nederlanders die helemaal geen financiële plannen maken trad een verschuiving op die in strijd lijkt met de andere uitkomsten: in 2023 en 2021 waren het vaker mannen die zich niet bezighielden met financieel plannen (30% versus 34% in 2021) dan vrouwen (26% versus 33% in 2021). In 2022 zagen we juist het omgekeerde: toen waren het vaker vrouwen (29%) dan mannen (26%) die aangaven geen financiële plannen te maken.

Plannen kan juist voor vrouwen belangrijk zijn. Zo maken vrouwen op werkvlak over de hele linie meer impactvolle levensgebeurtenissen mee blijkt uit ons onderzoek. Vrouwen geven significant vaker dan mannen aan dat ze het jaar voor het onderzoek minder zijn gaan werken (6% versus 4% van de mannen) en ze zijn vaker werkloos geworden (3% versus 1% van de mannen). Onderzoek van het CBS toont verder aan dat vrouwen met een voltijdbaan vaker dan mannen overstappen naar deeltijdwerk, vooral als ze (gaan) samenwonen. Na de komst van een kind wordt dat verschil nog groter.¹²⁸ Dit heeft niet enkel effect op de korte termijn (minder inkomen), maar ook op de langere termijn (minder pensioenopbouw).

Mede in dit licht is het niet verrassend dat mannen een stuk zekerder zijn dan vrouwen over hun pensioenplannen. Ook in 2023 waren mannen hier zekerder over dan het jaar ervoor: 44% (2022: 40%) was (zeer) zeker dat ze goede financiële plannen hebben gemaakt voor hun pensioen, versus 28% (2022: 29%) van de vrouwen. Het gat tussen mannen en vrouwen nam daardoor toe, van 11 naar 16 procentpunt.

Als vrouwen minder gaan werken, kan dit effect hebben op de financiële gezondheid van zowel het huishouden als de vrouw zelf. Daarom is het van belang dat deze stap en de gevolgen hiervan binnen het huishouden worden besproken. Uit ons onderzoek blijkt echter dat lang niet alle vrouwen de financiële situatie met de partner bespreken (56% versus 62% van de mannen). Waar mannen hun financiële situatie juist significant vaker dan vrouwen met hun partner bespreken, geven vrouwen juist vaker aan hun financiële situatie met hun

vrienden of ouders te bespreken. Om ervoor te zorgen dat zowel mannen als vrouwen hun zelfstandigheid behouden binnen het gezin of huishouden, is het van belang dat er afspraken worden gemaakt voor nu en later, en dat hier in de financiële planning rekening mee wordt gehouden. Denk bijvoorbeeld aan afspraken over sparen, overlijden of uit elkaar gaan. Dit zorgt ervoor dat beiden partners, de controle houden over hun financiële gezondheid.

Vrouwen minder vertrouwen in eigen financiële vaardigheden

Financiële kennis draagt bij aan de financiële gezondheid, evenals het vertrouwen in de eigen financiële kennis en vaardigheden. Op beide vlakken is er weinig veranderd in 2023 als we kijken naar de verschillen tussen mannen en vrouwen. Dit wekt nauwelijks verbazing, aangezien voor het verbeteren van kennis en vaardigheden structurele veranderingen nodig zijn op verschillende vlakken, zoals onderwijs en de rolverdeling binnen het huishouden. Zo blijkt uit onderzoek in 2023 en 2024 dat mannen nog steeds vaker de financiën regelen (59%).¹²⁹ Als meer vrouwen (mede) de financiën zouden regelen, zou dat er niet alleen voor zorgen dat vrouwen inzicht hebben in de financiële situatie van het huishouden. Het zorgt er ook voor dat vrouwen ervaring opdoen in het regelen van financiële zaken, waarmee ze hun financiële vaardigheden en kennis kunnen vergroten. Als we kijken naar die kennis zien we dat mannelijke respondenten de drie kennisvragen in de vragenlijst (veel) vaker goed beantwoordden, terwijl vrouwelijke respondenten juist vaker aangaven het antwoord niet te weten. Vrouwen schatten hun eigen kennis van en inzicht in financiële zaken ook lager in. Net als in 2022 gaven vrouwen zichzelf met gemiddeld 7,3 een lager cijfer dan mannen (7,7). Als het gaat om kalm blijven in financieel uitdagende situaties waren mannen een stuk zekerder: 73% van hen dacht (zeer) zeker kalm te blijven, terwijl dit voor maar 62% van de vrouwen gold. Dat vrouwen minder zelfvertrouwen hebben als het gaat om hun financiële kennis en vaardigheden is ook in ander onderzoek aangetoond.¹³⁰

Mannen hebben vaker een opleiding in een economische of administratieve richting gevolgd dan vrouwen.¹³¹ Dit verklaart mogelijk waarom 21% van de mannen in ons onderzoek zei dat een opleiding de grootste bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van financiële kennis en vaardigheden tot het moment dat zij financieel op eigen benen kwamen te staan, en dat dit percentage bij vrouwen een stuk lager ligt met slechts 12%. Bij vrouwen heeft in 63% van de gevallen

¹²⁸ CBS, 2023a.

¹²⁹ Hoogervorst, 2023; DNB, 2024b.

¹³⁰ OECD, 2023.

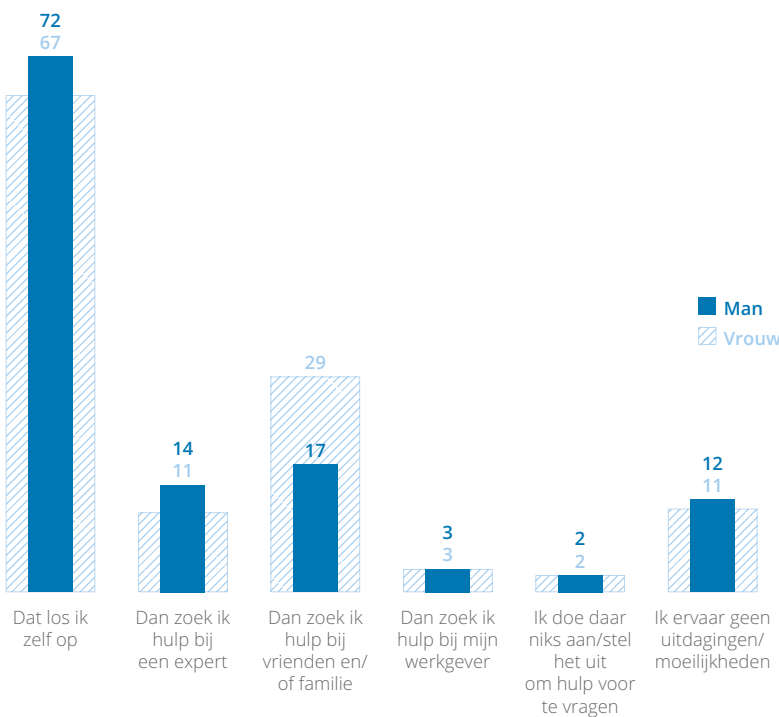
¹³¹ CBS Statline, 2022a, CBS Statline, 2022b.

juist familie en vrienden een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling hiervan. Dit gold voor maar 48% van de mannen. Familie en vrienden waren voor vrouwen ook een belangrijkere bron van steun dan voor mannen: 29% van hen zou hulp zoeken in de sociale omgeving bij financiële uitdagingen of moeilijkheden, versus 17% van de mannen. Overigens geldt voor zowel mannen als vrouwen dat het grootste deel van hen financiële problemen het liefst zelf oplost. Bij mannen is dit wel vaker zo (72%) dan bij vrouwen (67%).

Juiste inzicht kan vrouwen helpen om hun financiële situatie te verbeteren

Samenvattend lijkt het erop dat de effecten van het economisch zware jaar 2022 bij vrouwen langer hebben doorgewerkt dan bij mannen in 2023. Maar niet alleen deze effecten hebben invloed op de financiële gezondheid van vrouwen. Wij zien ook dat vrouwen in ons onderzoek structureel vaker kenmerken hebben die samenhangen met een verminderde financiële gezondheid. Toch was er in 2023 op bijna alle domeinen sprake van verbetering bij zowel mannen als vrouwen. Bij een verdiepende blik was bij vrouwen echter een meer diffuus beeld te zien. Met name op het domein Planning bleven vrouwen achter op mannen. Economische gelijkheid tussen mannen en vrouwen blijft in Nederland dus nog steeds meer wens dan werkelijkheid.¹³²

Figuur 5.15 Hoe ga je om met bepaalde financiële uitdagingen/moeilijkheden per geslacht in 2023, in %

Bij het maken van financiële keuzes, zoals minder gaan werken, is het belangrijk om te plannen. Het lijkt er echter op dat vrouwen de gevolgen van zulke keuzes niet altijd volledig overzien. Meer en gerichtere educatie en voorlichting kunnen hierin verandering brengen. Door vrouwen uitgebreid te informeren over de potentiële gevolgen van hun keuzes, wordt hun handelingsperspectief vergroot. Met het juiste inzicht kunnen zij proactieve stappen zetten om hun financiële situatie te verbeteren.

Daarnaast lijken vrouwen vatbaarder te zijn voor beïnvloeding door reclame en hebben zij vaker spijt van aankopen. Dit soort inzichten zijn van waarde voor de spelers in het ecosysteem rondom financiële gezondheid. De verantwoordelijkheid voor het verbeteren van financiële gezondheid ligt niet enkel bij de vrouwen zelf maar ook bij de partijen in het ecosysteem. Door rekening te houden met de specifieke kwetsbaarheden en valkuilen van vrouwen, kunnen financiële instellingen, overheden en werkgevers op een meer gerichte manier werken aan financiële emancipatie.

¹³² Dit blijkt ook uit de Global Gender Gap Index van het World Economic Forum, waar Nederland op het thema Economic Participation and Opportunity op plek 77 (van 146 landen) staat (World Economic Forum, 2023).

6. Aanbevelingen

Voor het derde jaar op rij hebben we onderzoek gedaan naar de financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens. Met onze eerste meting in 2021 gaven we voor het eerst inzicht in de financiële gezondheid van Nederland. Wat bleek: Nederland had nog een lange weg te gaan op dit vlak. Inmiddels zijn we twee jaar verder, waarbij ingrijpende gebeurtenissen elkaar snel hebben opgevolgd en een grote impact hebben gehad op de financiële gezondheid van Nederland

Nederlandse huishoudens lijken in 2023, na de terugval in 2022, weer wat terug te veren. De financiële gezondheid is verbeterd, maar een voorbehoud is op zijn plaats. Veel van de steunmaatregelen van de afgelopen jaren zijn tijdelijk. En ondanks dat er ook structurele maatregelen zijn genomen, denk aan de verhoging van het wettelijk minimumloon¹³³ en de uitkeringen, blijven veel huishoudens financieel kwetsbaarder. Hoewel er vooruitgang is, blijkt uit ons onderzoek dat nog steeds 53% van de Nederlandse huishoudens financieel Kwetsbaar of financieel Ongezonder is. Werken aan financiële gezondheid blijft dus hard nodig. Bovendien geldt dat we zonder verdere maatregelen en structurele aandacht voor financiële gezondheid, in deze aanhoudende onzekere tijden, een terugval riskeren.

De uitkomsten in dit rapport geven inzicht in de mate waarin Nederlandse huishoudens en specifieke groepen in de maatschappij, zoals jongeren en vrouwen, financieel gezond zijn. Deze inzichten kunnen organisaties helpen om het hulpaanbod nog beter af te stemmen op Nederlandse huishoudens maar ook op de context en uitdagingen van specifieke groepen in Nederland en daar gerichte interventies op te ontwikkelen. Om de gewenste richting nog preciezer te schetsen, doen wij een aantal aanbevelingen voor de spelers in het ecosysteem van financiële gezondheid maar ook voor Nederlandse huishoudens zelf. Samen moeten we bouwen aan een maatschappij waarin financiële veerkracht en welvaart voor iedereen toegankelijk is.

¹³³ Rijksoverheid, 2022b.

Plaats financiële gezondheid blijvend hoog op de agenda

Ook in 2023 stond financiële gezondheid hoog op de agenda. Verscheidene spelers in het ecosysteem namen het initiatief om huishoudens te ondersteunen bij hun financiële welzijn. Zo zijn er inmiddels meer dan veertig werkgevers aangesloten bij de Nationale Coalitie Financiële Gezondheid (NCFG), die samen bijna 650.000 werknemers en hun gezinnen bereiken. Met de actieplannen die werkgevers opstellen binnen de NCFG krijgt financiële gezondheid binnen hun organisaties de aandacht die het verdient.¹³⁴ Een voorbeeld van een ander initiatief kwam van het Nibud die samen met gemeentes inloopspreekuren organiseerde waar inwoners met hun al hun pensioenvragen terecht konden.¹³⁵ Ook overheden kwamen in actie. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid ontplooidde allerlei activiteiten vanuit de Aanpak geldzorgen, armoede en schulden, waaronder de campagne 'Je staat er niet alleen voor'¹³⁶ en veel gemeenten maakten geld vrij, of pasten beleid aan, om huishoudens die in financiële nood verkeren te helpen.¹³⁷ Hoewel zowel publieke als private partijen financiële gezondheid in 2023 hoog op de agenda hadden staan, zijn we er nog niet. Om doeltreffend ondersteuning te kunnen (blijven) bieden aan Nederlandse huishoudens moeten bestaande initiatieven worden opgeschaald en nieuwe initiatieven worden ontplooid om meer huishoudens te bereiken. Het verbeteren van financiële gezondheid vraagt om een lange adem, aangezien de effecten van initiatieven vaak pas na verloop van tijd zichtbaar worden. Daarom moet financiële gezondheid een structureel onderwerp op de agenda zijn én blijven.

Vergroot financiële kennis en vaardigheden van alle Nederlanders

De directe omgeving is voor veruit de meeste Nederlanders de belangrijkste bron voor het opdoen van financiële kennis en vaardigheden, zo blijkt uit ons onderzoek. Degenen die van huis uit hebben geleerd om met geld om te gaan plukken later de vruchten van die opvoeding, terwijl anderen op achterstand kunnen komen doordat zij bepaalde basisvaardigheden nooit hebben meegekregen. Weer andere groepen (bijvoorbeeld 65-plussers) kunnen niet meebewegen met de snelle technologische veranderingen doordat zij hun kennis in een pre-digitale tijd hebben opgedaan of gewoonweg omdat het te moeilijk is.

Een goede basis van financiële kennis en vaardigheden is cruciaal voor de financiële redzaamheid van elke Nederlander. Daarom was een van onze aanbevelingen in het rapport van 2022 om financiële kennis en vaardigheden te verstevigen. De noodzaak van financiële educatie is onverminderd groot en het fundament hiervoor moet in de jeugd worden gelegd. Financiële educatie moet daarom een vast onderdeel worden van het schoolcurriculum, ingebed in de dagelijkse lespraktijk. Echter, de implementatie hiervan wordt bemoeilijkt vanwege de hoge werkdruk en lerarentekorten. Dit beperkt de mogelijkheden voor het introduceren van aanvullende onderwijsprogramma's. Gezien de huidige situatie waarbij formele inbedding in het curriculum (nog) niet in zicht is, moeten andere spelers uit het ecosysteem van financiële gezondheid hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen en bijdragen aan de bevordering van financiële educatie. Initiatieven zoals het Nationaal geldexamen en de Week van het geld¹³⁸ tonen de inzet van diverse partijen. De grote betrokkenheid van spelers binnen het ecosysteem levert een positieve bijdrage, maar de aanpak is versnipperd en er is geen kwaliteitsgarantie.¹³⁹ Dit leidt tot lokale en regionale verschillen. Daarbij is het aanbod niet altijd toegankelijk voor alle scholen; scholen hebben bijvoorbeeld niet de middelen of capaciteit om optimaal van deze initiatieven te profiteren. De huidige afhankelijkheid van de jeugd van variërende initiatieven van scholen, bedrijven en organisaties, voor hun financiële educatie resulteert in een ongelijkmatig aanbod qua inhoud en kwaliteit. Primair moet financiële educatie een structureel onderdeel worden van het formele curriculum. In de tussentijd (en mogelijk ook daarna) is het noodzakelijk dat partijen binnen het ecosysteem van financiële gezondheid effectief samenwerken om een consistente en kwalitatief goede financiële educatie te waarborgen.

¹³⁴ NCFG, 2024.

¹³⁵ Nibud, 2023b.

¹³⁶ Rijksoverheid, 2022a.

¹³⁷ O.a. Gemeente Amsterdam, 2023; Gemeente Súdwest Fryslân, 2024; Gemeente Ede, 2023.

¹³⁸ Het Nationaal Geldexamen is een idee van Deloitte en ontwikkeld in nauwe samenwerking met het Nibud en Uitgeverij Zwijsen (Deloitte et al., 2010). De Week van het geld is een initiatief van Wijzer in geldzaken (Wijzer in geldzaken, 2024).

¹³⁹ Nibud heeft wel de Nibud-leerdoelen en -competenties opgesteld die elke vijf jaar worden geactualiseerd. Deze vormen het fundament voor financiële educatie en opvoeding. Ze zijn geschikt voor scholen, educatieve programma's en vormen ook de basis voor financiële opvoeding door ouders, en voor educatieve voorlichting over geldzaken (Nibud, 2021).

Naast financiële educatie gericht op de jeugd, is het ook noodzakelijk om volwassenen te voorzien van de nodige financiële kennis en vaardigheden, aangezien velen het onderwijssysteem al hebben verlaten. Financiële educatie moet toegankelijk zijn voor alle Nederlanders, ongeacht of zij op dit moment problemen ervaren. Daar waar mensen geen structurele educatie hebben ontvangen via het onderwijs of voor wie het onderwijsaanbod onvoldoende was, is het van belang dat alternatieve kanalen en instanties voorzien in de noodzakelijke financiële scholing. Educatieve inspanningen dienen rekening te houden met de diverse behoeften en omstandigheden van verschillende demografische groepen, vooral zij die kampen met beperkte financiële gezondheid en financiële redzaamheid. Elke groep vereist een specifieke benadering, met maatwerk passend bij hun context en beleving. Effectieve educatie voor jongeren kan bijvoorbeeld worden bereikt via platforms en kanalen die zij frequent gebruiken, zoals social media. Het ontwikkelen en uitvoeren van dergelijke meer innovatieve educatiemethodes vraagt om gecoördineerde samenwerking.

Concluderend is de versterking van financiële kennis en vaardigheden cruciaal voor de financiële redzaamheid van Nederlanders. Dit vereist het integreren van financiële educatie in het onderwijs curriculum, aangevuld door doelgroep specifieke initiatieven vanuit het financiële ecosysteem voor niet-schoolgaande Nederlanders. Herhaalde interventies en interventies die aansluiten op de belevingswereld en behoeften van specifieke groepen zijn daarbij noodzakelijk voor effectieve educatie. Tot slot is coördinatie tussen verschillende aanbieders daarbij essentieel om uniformiteit en toegankelijkheid te waarborgen, wat de kwaliteit en doeltreffendheid van financiële educatie ten goede komt en bijdraagt aan gelijke kansen voor iedereen in Nederland.

Werk zelf aan jouw financiële gezondheid

Het bevorderen van een financieel gezonde samenleving is een gedeelde verantwoordelijkheid waarbij zowel organisaties als individuele huishoudens een belangrijke rol spelen. Ondanks dat sommige (soms veel) factoren buiten de eigen invloedssfeer liggen, is het belangrijk dat iedereen binnen zijn mogelijkheden bijdraagt aan hun eigen financiële gezondheid. We richten ons daarom tot alle Nederlandse huishoudens met een belangrijke oproep om, daar waar dat kan, verantwoordelijkheid te nemen voor hun financiële gezondheid.

Een goede financiële gezondheid start met inzicht en overzicht. Om de juiste stappen te kunnen nemen, moeten huishoudens weten hoe hun financiële situatie er voor staat en waar de aandachtspunten liggen. Een handig hulpmiddel hiervoor is de FinanciëleGezondheidsCheck, die beschikbaar is op de website van het Nibud.¹⁴⁰ Op basis van deze inzichten kunnen huishoudens gerichte acties nemen die daadwerkelijk een bijdragen leveren aan het verbeteren van hun financiële gezondheid. Een van acties die in ieder geval relevant lijkt voor veel huishoudens is goede financiële planning. Ons onderzoek van de afgelopen drie jaar toont aan dat financieel plannen voor meerdere huishoudens niet iets is wat ze regelmatig doen en/of vooral met de focus op de korte termijn. Dit terwijl, zeker in onzekere tijden regelmatig plannen, zowel voor de korte als de lange termijn, helpt om toekomstige financiële uitdagingen het hoofd te kunnen bieden. Daarnaast is plannen ook een positieve stap richting een toekomst waarin mensen mogelijk hun wensen en dromen kunnen verwezenlijken. Planning is slechts een van de vele aspecten waaraan Nederlandse huishoudens kunnen werken bij het verbeteren van de hun financiële gezondheid. Op basis van het overzicht en inzicht zullen er waarschijnlijk voor alle Nederlanders aandachtspunten zijn, die met de tijd kunnen veranderen. Het in stand houden van een goede financiële gezondheid, of het verbeteren ervan, vereist voortdurende aandacht en passende acties waar nodig.

Normaliseer praten over financiën

In 2022 leek er in Nederland meer openheid over financiële zaken. Mensen leken meer bereid om over hun financiën te praten met anderen, mede doordat de hoge inflatie en hoge energierekening vrijwel iedereen raakte. Bij onze meting over 2023 zien we dat hier nog veel te winnen is: want er blijft een grote groep Nederlanders die liever niet over hun financiën praat en ook geen hulp zoekt bij financiële moeilijkheden. Dit is begrijpelijk, maar het ontnemt Nederlanders de kans om nieuwe inzichten te verwerven en te leren van elkaar of van experts. Daarbij geldt dat bij financiële uitdagingen pas hulp geboden kan worden als er over financiën wordt gepraat.

¹⁴⁰ De FinanciëleGezondheidsCheck is beschikbaar via <https://www.nibud.nl/tools/financielegezondheidscheck/>.

Nederlanders kunnen zelf starten met het normaliseren van het gesprek door in hun eigen (directe) omgeving meer over financiën te praten. Voor de spelers binnen het ecosysteem van financiële gezondheid geldt dat zij vanuit hun rol, bijvoorbeeld als werkgever, de juiste condities moeten scheppen om openheid over financiën en het vragen van hulp te faciliteren. Dit vereist een cultuur van vertrouwen en het normaliseren van gesprekken over financiële gezondheid, zonder te wachten tot er financiële problemen zijn. Juist het regelmatig voeren van gesprekken over financiën kunnen helpen om de drempel te verlagen om het gesprek aan te gaan als er echt financiële problemen zijn. Wij roepen alle spelers binnen het ecosysteem van financiële gezondheid op om toegankelijke en doelgroepgerichte methoden te ontwikkelen om het gesprek over financiële gezondheid op gang te brengen en te normaliseren. Tegelijkertijd moedigen we Nederlanders aan om een open houding aan te nemen ten aanzien van gesprekken over hun financiën en om hulp te zoeken waar nodig – proactief en preventief- en niet pas wanneer financiële problemen zich voordoen.

Ondersteun bestaand netwerk in hun signaalfunctie

Zoals we hierboven beschreven praten nog steeds veel mensen niet over hun financiën en zoeken ze niet altijd hulp bij financiële moeilijkheden. Schaamte, maar ook wantrouwen speelt bij sommige mensen mogelijk een rol. Het vertrouwen in publieke en private organisaties is de afgelopen jaren afgenomen.¹⁴¹ Dit maakt het werk van de organisaties die mensen willen ondersteunen bij hun financiën er niet makkelijker op.

Om de kloof te overbruggen, moeten spelers binnen het ecosysteem van financiële gezondheid netwerken rondom financieel kwetsbaardere Nederlanders beter faciliteren. Denk hierbij aan eerstelijnszorgverleners (huisartsen), professionals in het sociaal domein, maar ook lokale leiders van religieuze gemeenschappen. Deze partijen staan dicht bij de mensen, worden doorgaans meer vertrouwd en zijn daardoor beter in staat om problemen (vroegtijdig) te signaleren. Dat betekent niet dat zij verantwoordelijk zijn voor het oplossen van de financiële problemen, maar wel dat zij mensen kunnen wijzen op beschikbare hulp en ondersteuning. Deze signaleringsrol vereist wel dat deze partijen adequaat geïnformeerd en ondersteund worden. Door het voor hen beter inzichtelijk maken van het hulpaanbod (inclusief doorverwijzingsmogelijkheden), kunnen zij financieel kwetsbaardere mensen effectiever en sneller helpen. Lokale overheidspartijen zoals gemeenten kunnen hier een coördinerende rol spelen door het aanbod op een overzichtelijke en toegankelijke wijze te presenteren.

Tegelijkertijd is het van belang om eventuele barrières die deze signaalfunctie belemmeren, te identificeren en op te lossen. Het kan hierbij gaan om beschikbare tijd, maar bijvoorbeeld ook om financiële belemmeringen. Een voorbeeld van het wegnemen van een dergelijke belemmering is een project in de Utrechtse wijk Overvecht, waar huisartsen – met financiering van de zorgverzekeraar en de gemeente – extra tijd krijgen om onderliggende financiële kwesties naast gezondheidsproblemen te adresseren.¹⁴² Dit soort initiatieven versterken het netwerk rondom financieel kwetsbaardere mensen en maakt het mogelijk dat zij sneller de hulp krijgen die ze nodig hebben.

Maak grote transities betaalbaar voor elk huishouden

Zoals eerder geschetst is het belangrijk om het handelingsperspectief van Nederlandse huishoudens te vergroten. Naast educatie en het dichterbij brengen van het hulpaanbod blijft het daarom van belang dat overheden en andere partijen blijven werken aan een inclusief financieel systeem waarin alle Nederlanders mee kunnen komen. Bij grote transities is verregaande samenwerking en een langetermijnvisie cruciaal om te voorkomen dat mensen buiten de boot vallen. Een overgang die iedereen raakt en die van alle Nederlanders aanpassingen vraagt is de energietransitie, die als doel heeft binnen enkele decennia een CO₂-neutrale samenleving tot stand te brengen. Deze transitie vereist enorme investeringen in verduurzaming, ook van individuele huishoudens. Voor Nederlandse huishoudens die het financieel moeilijk hebben zijn deze investeringen vanwege de betaalbaarheid echter moeilijk haalbaar. Ook voorspelbaarheid speelt daarbij een belangrijke rol. Juist bij huishoudens die geen grote financiële buffers hebben is het belangrijk om te weten waar zij aan toe zijn, nu en op de langere termijn. Om de verduurzaming van de maatschappij te doen slagen is er publiek/private samenwerking nodig om een rechtvaardige energietransitie te borgen. Dit zodat alle Nederlandse huishoudens de mogelijkheid hebben om te verduurzamen en daar ook de vruchten van te plukken. Deze samenwerking moet de betaalbaarheid, maar ook de voorspelbaarheid op langere termijn, borgen.

¹⁴¹ CBS, 2023b.

¹⁴² Hosper et al., 2023.

Nawoord

Het wereldwijde doel van Deloitte is om een impact te maken die ertoe doet op de samenleving als geheel. Wij geloven dat we het grootste verschil kunnen maken door onze kerncompetenties, onze kennis en ons netwerk te delen in maatschappelijke initiatieven. Op die manier willen we impact maken op de financiële gezondheid van Nederland.

Vanuit Deloitte voeren wij jaarlijks onderzoek uit naar de financiële gezondheid van Nederland. Hiermee willen we helpen om bewustzijn te creëren, veranderingen inzichtelijk te maken, en laten zien waar mogelijke verbeterpunten in onze maatschappij liggen. De komende jaren zal Deloitte zich actief blijven inzetten voor financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens. Daarmee doelen we op het aanjagen van (nieuwe) initiatieven, het bundelen en beschikbaar stellen van kennis en het samenbrengen van partners rondom financiële gezondheid.

Tot slot: dit rapport is het product van een samenwerking tussen verschillende partijen die de financiële gezondheid van Nederland willen verbeteren. Een samenwerking als deze – maar dan breder – hebben wij voor ogen met onze boodschap aan het ecosysteem van financiële gezondheid. Wij willen alle betrokken partijen bedanken voor hun hulp bij het schrijven dit rapport. Met jullie feedback en betrokkenheid hebben we onze gezamenlijke ambitie om Nederland financieel gezonder te maken een stukje dichterbij gebracht.

Samen op weg naar een financieel gezond Nederland!

Colofon

Dit rapport is geschreven door:

Deloitte.

**Wendy Brink -
den Nieuwenboer**
Director bij Deloitte
Risk Advisory
wbrink@deloitte.nl

Peter van Loon
Partner bij Deloitte
Consulting
pevanloon@deloitte.nl

Tamar de Jong
Manager bij Deloitte
Risk Advisory
tdejong@deloitte.nl

Anouk Loijens
**Senior Consultant bij
Deloitte**
Risk Advisory
aloijsen@deloitte.nl

Met dank aan:

Bastiaan Walenkamp
Director bij Deloitte
Center for the Edge,
Transformations &
Ecosystems

Menno ter Wal
Director bij Deloitte
Enterprise Technology
and Performance

Laura Schwab
Consultant bij Deloitte
Risk Advisory

Dit rapport is tot stand gekomen met medewerking van de volgende partijen:

Laura Wetser

Hoofd Financiële Gezondheid
bij ABN AMRO

Jasper Grotjohann

Non financial risk specialist
Personal & Business Banking bij
ABN AMRO

Willem Los

Specialist Financiële Gezondheid &
Schuldenproblematiek
Schuldrustcoach Stichting ONSbank
Bestuurslid Social Debt

Japke Kaastra

Head of Financial Health bij ING

Stefan van Woelderem

Financial Health Lead bij ING
Global Sustainability

Cora van Horssen

Hoofd kennisteam bij Nibud

Nouschka Veerman

Wetenschappelijk medewerker
bij Nibud

Marike Knoef

Decaan van de Tilburg School of
Economics and Management

**Universiteit
Leiden**

Max van Lent

Assistant Professor of Economics bij
Leiden University

Literatuur

AFM (2021a). De invloed van klimaatverandering op schadeverzekeringen. Aandachtspunten voor consumenten en ondernemers. Beschikbaar op: <https://www.afm.nl/nl-nl/consumenten/themas/verzekeren/klimaatverandering>

AFM (2021b, 20 december). AFM wijst 'finfluencers' op regels bij online posts over beleggen. Beschikbaar op: <https://www.afm.nl/nl-nl/sector/actueel/2021/december/verkenning-finfluencers>

AFM (2022). Buy Now, Pay Later. Verkenning van een nieuwe trend. Beschikbaar op: <https://www.afm.nl/en/consumenten/actueel/2022/november/buy-now-pay-later>

AFM (2023). Achteraf betalen: Buy Now, Pay Later. Beschikbaar op: <https://www.afm.nl/nl-nl/consumenten/themas/lenen/achteraf-betalen>

ANBO (2023, 15 februari). Ouderen slecht op de hoogte van ruimere regels zorgtoeslag. Beschikbaar op: <https://www.anbo.nl/nieuws/ouderen-slecht-op-de-hoogte-van-ruimere-regels-zorgtoeslag>

Bani (2024), M., Barendregt, E., Blom, M., Burgers, S., Groot, C. de, Hordijk, R., Nobel, A., Phlippen, S., & Vendel, B. (2024, 21 februari). Climate change and the Dutch housing market: Insights and policy guidance based on a comprehensive literature review. Beschikbaar op: <https://assets.ctfassets.net/1u811bvgvthc/413iHFZmZoDUq8iW-jYfpX3/0c030283d62b0878012a1d41a084845a/Beleidssynthese.pdf>

BKR (2023). BKR Monitor update. Kerncijfers 3e kwartaal 2023. <https://www.bkr.nl/media/rj2chlet/bkr-monitor-kwartaal-update-q3-2023.pdf>

Boisclair, D., Lusardi, A., & Michaud, P.C. (2017). Financial literacy and retirement planning in Canada. *Journal of Pension Economics & Finance*, 16 (3), 277-296. Beschikbaar op: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w20297/w20297.pdf

CBS (2020). 55-plussers over hun (toekomstige) woning. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/55-plussers-over-hun-toekomstige-woning>

CBS (2022, 21 december). Bovenaan welvaartsladder bijna 25 jaar langer in goede gezondheid. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/51/bovenaan-welvaartsladder-bijna-25-jaar-langer-in-goede-gezondheid>

CBS (2023a, 12 april). Vrouwen werken meteen na afstuderen al vaker in deeltijd dan mannen. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/15/vrouwen-werken-meteen-na-afstuderen-al-vaker-in-deeltijd-dan-mannen>

CBS (2023b, 9 mei). Minste vertrouwen in Tweede Kamer in 10 jaar tijd. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/19/minste-vertrouwen-in-tweede-kamer-in-10-jaar-tijd>

CBS (2023c, 12 juli). Meer zelfstandig ondernemers met arbeidsongeschiktheidsvoorziening. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/28/meer-zelfstandig-ondernemers-met-arbeidsongeschiktheidsvoorziening>

CBS (2023d, 20 december). Consumenten minder negatief in december. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/51/consumenten-minder-negatief-in-december>

CBS (2023e). De energierekening juni 2023. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/diversen/2023/de-energierekening-juni-2023>

CBS (2024a, 4 januari). Cao-lonen stegen in 2023 tweemaal zo hard als in 2022. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/01/cao-lonen-stegen-in-2023-tweemaal-zo-hard-als-in-2022>

CBS (2024b, 11 januari). Inflatie 3,8 procent in 2023; exclusief energie 6,5 procent. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/02/inflatie-3-8-procent-in-2023-exclusief-energie-6-5-procent>

CBS (2024c, 18 januari). Werkloosheid in 2023 vrijwel onveranderd. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/03/werkloosheid-in-2023-vrijwel-onveranderd>

CBS Statline (2022a). Mbo; studenten, niveau, leerweg, studierichting, regio 2015/16-2021/22. Beschikbaar op: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83851NED/table?dl=651DD>

CBS Statline (2022b). Hoger onderwijs; eerste/ouderejaarsstudenten, richting 2010/11-2021/22. Beschikbaar op: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83538NED/table?dl=651DE>

CBS Statline (2024a). Voorraad woningen; eigendom, type verhuurder, bewoning, regio. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82900NED>

CBS Statline (2024b). Vacatures; stroomcijfers, seizoengecorrigeerd. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84545NED>

CBS Statline (2024c). Arbeidsdeelname; jongeren. Beschikbaar op: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85263NED/table>

Clark, R.L., Hammond, R.G., & Khalaf, C. (2019). Planning for retirement? The importance of time preferences. *Journal of Labor Research*, 40 (2), 127-150. Beschikbaar op: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w23501/w23501.pdf

- Comerton-Forde, C., de New, J.P., Salamanca, N., Ribar, D.C., Nicastro, A., & Ross, J. (2020). Measuring financial wellbeing with self-reported and bank-record data. Working Paper No. 26/20. Melbourne Institute: Applied Economic & Social Research. Beschikbaar op: https://melbourneinstitute.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0006/3547050/wp2020n26.pdf
- Commissie Sociaal Minimum (2023a). Een zeker bestaan. Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Rapport I. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>
- Commissie Sociaal Minimum (2023b). Een zeker bestaan. Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Rapport II. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/09/28/een-zeker-bestaan-naar-een-toekomstbestendig-stelsel-van-het-sociaal-minimum-rapport-ii>
- Commonwealth Bank of Australia & the University of Melbourne (2019). Improving the Financial Wellbeing of Australians. Beschikbaar op: <https://www.commbank.com.au/banking/guidance/find-your-financial-wellbeing-score.html>
- Dekker, F. & Stavenuiter, M. (2012). ZP'ers en het sociale stelsel: op weg naar herziening. Beschikbaar op: https://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/ZP%27ers-en-het-sociale-stelsel_3853_web.pdf
- Deloitte, Uitgeverij Zwijsen & Nibud (2010). Het Nationaal Geldexamen. Beschikbaar op: <https://www2.deloitte.com/nl/nl/pages/over-deloitte/articles/het-nationaal-geldexamen.html>
- Deloitte (2021). In balans: Samen op weg naar een financieel gezond Nederland. Beschikbaar op: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/financial-services/deloitte-nl-fsi-financial-health-report-in-balans.pdf>
- Deloitte (2022). Herstel van Balans. De financiële gezondheid van Nederland in onzekere tijden. Beschikbaar op: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/financial-services/deloitte-nl-fsi-financiele-gezondheid-nederland-rapport.pdf>
- DNB (2023a). De stand van onze economie. Beschikbaar op: <https://www.dnb.nl/actuele-economische-vraagstukken/de-stand-van-onze-economie/>
- DNB (2023b). DNB Najaarsraming. December 2023. Beschikbaar op: <https://www.dnb.nl/publicaties/publicaties-dnb/eov/najaarsraming-2023/>
- DNB (2023c). Kwetsbaarheid en veerkracht van Nederlandse huishoudens. Occasional Studies, vol. 21-1. Beschikbaar op: <https://www.dnb.nl/media/ejmp4akx/dnb-os-brede-welvaart.pdf>
- DNB (2024a). Spaargeld huishoudens. Beschikbaar op: <https://www.dnb.nl/statistieken/dashboards/spaargeld-huishoudens/>
- DNB (2024b). Wie betaalt wat? Traditionele rolverdeling verdwijnt bij jongere generaties. Beschikbaar op: <https://www.dnb.nl/algemeen-nieuws/dnbulletin-2024/wie-betaalt-wat-traditionele-rolverdeling-verdwijnt-bij-jongere-generaties>
- DNB (2024c). DNB Jaarverslag 2023: Naar een economie die beter werkt voor iedereen. Beschikbaar op: <https://www.dnb.nl/media/3mphpkme/dnb-jaarverslag-2023-naar-een-economie-die-beter-werkt-voor-iedereen.pdf>
- Druppers, S. (2023, 17 oktober). Geldzorgen: dit maakt jou gevoeliger voor impulsaankopen. RTL Nieuws. Beschikbaar op: <https://www.rtlnieuws.nl/editienl/artikel/5413619/jongeren-impulsaankopen-kleine-uitgaven-onderzoek-sns-bank-tips>
- DUO (2023a). Basisbeurs terug in het hoger onderwijs. Beschikbaar op: <https://duo.nl/particulier/veranderingen/basisbeurs-terug.jsp>
- DUO (2023b). Koopkrachtmaatregel vo, mbo en ho. Beschikbaar op: <https://duo.nl/particulier/veranderingen/koopkrachtmaatregel.jsp>
- Empower (2023). Money Talks. Exploring the questions and answers transforming life, work, and play in America. Beschikbaar op: <https://www.empower.com/the-currency/money/money-talks>
- Ertekin Pinar, S., Yildirim, G., & Sayin N. (2018). Investigating the psychological resilience, self-confidence and problem-solving skills of midwife candidates. Nurse Educ Today, 64, 144-149. Beschikbaar op: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0260691718300807>
- Farrell, L., Fry, T., & Risse, L. (2016). The significance of financial self-efficacy in explaining women's personal finance behaviour. Journal of Economic Psychology, 54, 85-99. Beschikbaar op: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016748701500094X>
- Financial Conduct Authority (2017). The FCA's Financial Lives Survey 2017 - Technical Report. Beschikbaar op: <https://www.fca.org.uk/publication/research/financial-lives-survey-2017-technical-report.pdf>
- Financial Conduct Authority (2021). The Financial Lives 2020 survey (Wave 2): Technical report. Beschikbaar op: <https://www.fca.org.uk/publication/research/financial-lives-survey-2020-technical-report.pdf>
- Financieel Dagblad (2024). Twee derde van jongeren laat zich wel eens leiden door influencers. Beschikbaar op: https://fd.nl/samenleving/1510664/tweederde-van-jongeren-laet-zich-wel-eens-leiden-door-influencers?utm_medium=social&utm_source=app&utm_campaign=earned&utm_content=20240312&utm_term=app-ios&gift=avRwj
- Financial Health Network (2018, 30 oktober). U.S. Financial Health Pulse: 2018 Baseline Survey Results. Beschikbaar op: <https://finhealthnetwork.org/research/u-s-financial-health-pulse-2018-baseline-survey-results/>
- Financial Health Network (2020). U.S. Financial Health Pulse: 2020 Trends Report. Beschikbaar op: <https://finhealthnetwork.org/research/u-s-financial-health-pulse-2020-trends-report/>

Franken, M., Kuiper, C., & Sanden, P. van der (2022). Bestaanszekerheid onder druk. De stand van zaken. Movisie: Utrecht. Beschikbaar op: https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2022-05/Bestaanszekerheid_onder_druk_2022.pdf

Fransman, R. & Bakker, T. (2020). Minder schade door schuld. Beleidsvoorstellen om slimmer met problematische schulden om te gaan en zo miljarden te besparen. Beschikbaar op: <https://www.argumentenfabriek.nl/media/3729/minder-schade-door-schuld.pdf>

Geldfit (2024). Potjes-Check. Beschikbaar op: <https://potjescheck.geldfit.nl/>

Gemeente Amsterdam (2023). Agenda Bestaanszekerheid voor iedereen. Beschikbaar op: <https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/voor-intermediairs-werk-participatie-en/agenda-bestaanszekerheid-iedereen/>.

Gemeente Ede (2023, 4 april). Edes noodfonds voor inwoners met financiële problemen. Beschikbaar op: <https://www.ede.nl/nieuws/edes-noodfonds-voor-inwoners-met-financiele-problemen>

Gemeente Súdwest Fryslân (2024). Hulpfonds Bestaanszekerheid. Beschikbaar op: <https://sudwestfryslan.nl/onderwerp/hulpfonds-bestaanszekerheid/>

Gudmunson, C. G., Rya, S. K., & Xiao, J. J., (2016). Financial socialization. In J. J. Xiao (Ed.), Handbook of consumer finance, 61–73. Springer.

Headfirst Group (2022, 21 juli). Versnelde tariefstijging van gemiddeld 10,3 procent voor zzp'ers en gedetacheerden in 2022. Beschikbaar op: <https://www.headfirst.nl/pers/versnelde-tariefstijging-van-gemiddeld-103-procent-voor-zzpers-en-gedetacheerden-in-2022>

Hoogervorst, D. (2023, 8 maart). De hartslag van Nederland: rolverdeling tussen man en vrouw. DPG Media. Beschikbaar op: <https://www.dpggrow.nl/inzicht/doelgroeponderzoek/de-hartslag-van-nederland-rolverdeling-tussen-man-en-vrouw/>

Horssen, C. van, & Verberk-de Kruik, M. 2020. Rapport Peiling coronacrisis: financiële gevolgen voor huishoudens (2020). Beschikbaar op: <https://www.nibud.nl/onderzoeksrapporten/peiling-coronacrisis-financiele-gevolgen-voor-huishoudens-2020/>

Hosper, K., Niemer, S., & Stavenuiter, M. (2023). Samenwerking rond financiële problemen bij patiënten in de huisartsenpraktijk. Geleerde lessen uit de aanpak in Arnhem. Beschikbaar op: https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2023/05/319016_Samenwerking-financiele-problemen-patienten-huisartsenpraktijk.pdf

ING (2024, 21 februari). Kosten klimaatbestendige woningmarkt voorlopig beheersbaar, maar tweedeling ligt op de loer. Beschikbaar op: <https://www.ing.nl/zakelijk/economie/nederland/kosten-klimaatbestendige-woningmarkt-voorlopig-beheersbaar-maar-tweedeling-ligt-op-de-loer>

Kansspelautoriteit (2023). Monitoringsrapportage online kansspelen, najaar 2023. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/10/05/tk-bijlage-monitoringsrapportage-online-kansspelen-kansspelautoriteit-najaar-2023>

Kempson, E., Finney, A., & Poppe, C. (2017). Financial well-being: A conceptual model and preliminary analysis. SIFO Consumption Research Norway. DOI: 10.13140/RG.2.2.18737.68961.

Kennisplatform inclusief samenleven (2024). Informele schulden: een tweezijdige medaille. Beschikbaar op: <https://www.kis.nl/sites/default/files/2024-02/Informele-schulden-eeen-tweezijdige-medaille-423619.pdf>

Lieberman, M.D., Eisenberger, N.I., Crockett, M.J., Tom, S.M., Pfeiffer, J.H., & Way, B.M. (2007). c.

Lusardi, A., & Mitchell, O.S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. Journal of Pension Economics and Finance, vol. 10(04), 497-508. Beschikbaar op: <https://www.nber.org/papers/w17107>

Mitchell, O.S., & Lusardi, A. (2015). Financial literacy and economic outcomes: Evidence and policy implications. The Journal of Retirement, 3 (1), 107-114. Beschikbaar op: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5445906/>

MoneyFit (2024). MoneyFit. Jongeren en geld. Beschikbaar op: <https://moneyfit.nl/>

NCFG (2024). Actieplannen. Beschikbaar op: <https://ncfg.nl/kennisdeling/actieplannen>

Nibud (2021). Nibud-leerdoelen en- competenties. Beschikbaar op: <https://www.nibud.nl/leerdoelen-en-competenties/>

Nibud (2023a, 19 september). Verdwijnen energietoeslag aderlating voor laagste inkomens. Beschikbaar op: <https://www.nibud.nl/nieuws/nibud-verdwijnen-energietoeslag-aderlating-voor-laagste-inkomens/>

Nibud (2023b, 6 november). Gemeenten draaien proef met pensioensprekuren. Beschikbaar op: https://www.nibud.nl/nieuws/gemeenten-draaien-proef-met-pensioensprekuren/meenten-draaien-proef-met-pensioensprekuren-|_Nibud

Nibud (2024). FinanciëleGezondheidsCheck. Beschikbaar op: <https://www.nibud.nl/tools/financielegezondheidscheck/>

NOGA (2023). NOGA Online Kansspel Barometer 2023. Beschikbaar op: <https://www.no-ga.nl/barometer>

NOS (2023a, 25 mei). 'Merendeel zzp'ers is tegen verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering'. Beschikbaar op: <https://nos.nl/artikel/2476372-merendeel-zzpers-is-tegen-verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering>

NOS (2023b, 9 oktober). Rente op studieschuld vanaf volgend jaar meer dan vijf keer zo hoog. Beschikbaar op: <https://nos.nl/artikel/2493500-rente-op-studieschuld-vanaf-volgend-jaar-meer-dan-vijf-keer-zo-hoog>

NPO Radio 1 (2024, 10 januari). Waarom geven millennials zoveel uit in de horeca? Beschikbaar op: <https://www.nporadio1.nl/nieuws/economie/c2dc0f97-1124-4f7c-83e2-b971270b8dda/waarom-geven-millennials-zoveel-uit-in-de-horeca>

OECD (2023). Joining Forces for Gender Equality. What is Holding us Back? Beschikbaar op: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/a9f80ab9-en/index.html?itemId=/content/component/a9f80ab9-en#chapter-d1e16201-28eed9c5fe>

Ottaviani en Vandone, (2011). Impulsivity and household indebtedness: Evidence from real life. Journal of Economic Psychology, 32 (5), 754-761. Beschikbaar op: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S016748701100081X>

Raad van Volksgezondheid & Samenleving (2024). Van overleven naar bloeien: bestaansonzekerheid voorkomen en verminderen. Beschikbaar op: <https://www.raadvsv.nl/documenten/publicaties/2024/02/15/van-overleven-naar-bloeien>

Rijksoverheid (2022a, 7 november). Overheid start campagne om mensen met geldzorgen te wijzen op hulp. Beschikbaar op: [Overheid start campagne om mensen met geldzorgen te wijzen op hulp | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](https://www.rijksoverheid.nl/overheid/start-campagne-om-mensen-met-geldzorgen-te-wijzen-op-hulp)

Rijksoverheid (2022b, 18 november). Minimumloon ruim 10% omhoog. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/11/18/minimumloonbedragen-per-1-januari-2023>

Rijksoverheid (2023a, 7 februari). Tijdelijk Noodfonds Energie biedt steun aan kwetsbare huishoudens. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/02/07/tijdelijk-noodfonds-energie-biedt-steun-aan-kwetsbare-huishoudens>

Rijksoverheid (2023b, 30 mei). Wet toekomst pensioenen aangenomen. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/nieuws/2023/05/30/wet-toekomst-pensioenen-aangenomen>

Rijksoverheid (2023c, 8 december). Kamerbrief Vereenvoudiging inkomensondersteuning voor mensen. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/12/08/kamerbrief-vereenvoudiging-inkomensondersteuning-voor-mensen>

Rijksoverheid (2023d). Eerste voortgangsrapportage aanpak geldzorgen, armoede en schulden. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2023/06/08/bijlage-1-eerste-voortgangsrapportage-aanpak-geldzorgen-armoede-en-schulden>

Rijksoverheid (2024a). Afspiegelingsbeginsel bij ontslag om bedrijfs-economische redenen. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ontslag/afspiegelingsbeginsel>

Rijksoverheid (2024b). Plannen voor verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV). Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hervormingen-arbeidsmarkt/meer-zekerheid-voor-werkenden/verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor-zelfstandigen>

Roos, M.C. van, Lusardi, A., & Alessie, R.J. (2011). Financial literacy and retirement planning in the Netherlands. Journal of Economic Psychology, 32 (4), 593-608. Beschikbaar op: https://econpapers.repec.org/article/eeejoepsy/v_3a32_3ay_3a2011_3ai_3a4_3ap_3a593-608.htm

Schors, A. van der, Van der Werk, M., & M. Boer (2016). Kans op financiële problemen. Beschikbaar op: https://www.wijzeringeldzaken.nl/platform-wijzeringeldzaken/publicaties/Nibud_rapport_kans_op_financi%C3%A4le_problemen_2016.pdf

SCP (2018). Als werk weinig opbrengt. Werkende armen in vijf Europese landen en twintig Nederlandse gemeenten. Beschikbaar op: <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/10/03/als-werk-weinig-opbrengt>

SER (2023). Gezond opgroeien, wonen en werken. Naar een structurele gezondheidsaanpak en bestrijding van sociaal-economische gezondheidsverschillen. Beschikbaar op: <https://www.ser.nl/nl/Publicaties/sociaal-economische-gezondheidsverschillen>

SNS Bank (2023). Onderzoek SNS: 40% van jongvolwassenen heeft achteraf spijt van kleine uitgaven. Beschikbaar op: <https://www.sns-bank.nl/particulier/over-sns/sns-nieuws/jongvolwassenen-heeft-achteraf-spijt-van-kleine-uitgaven.html>

TNO en CBS (2023, 12 juli). Zelfstandigen Enquête Arbeid 2023. Beschikbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2023/27/zea-2023-resultaten-in-voelvlucht>

Universiteit Twente (2019). Factsheet ouderen in digitaal Nederland. Beschikbaar op: <https://www.utwente.nl/uc/f1e9630060102e56e080020a62203de92c607213eac5100/Factsheet.pdf>

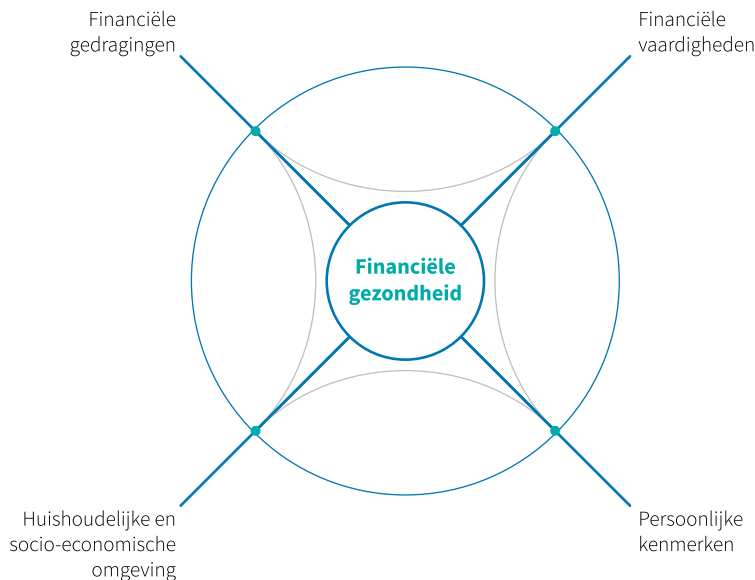
Van Bruggen Adviesgroep (2022). Kabinet zet belangrijke stap voor meer woningen voor ouderen. Beschikbaar op: <https://www.vanbruggen.nl/actueel/blogs/2022/november/kabinet-zet-belangrijke-stap-voor-meer-woningen-voor-ouderen>

Van Dijk, W.W., Van der Werf, M.M.B., & Van Dillen, L.F. (2022). The psychological inventory of financial scarcity (PIFS): a psychometric evaluation. Journal of Behavioral and Experimental Economics, 101, 101939. Beschikbaar op: https://www.kcpeg.nl/content/files/vragenlijst_pifs.pdf

Wijzer in geldzaken (2024). Het Nationaal geldexamen. Beschikbaar op: <https://www.weekvanhetgeld.nl/over-deze-week/activiteiten/Nationaal-geldexamen/>

World Economic Forum (2023). Global Gender Gap Report 2023. Beschikbaar op: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf

Bijlage 1 - Het conceptuele model

In paragraaf 2.1 hebben we aangegeven welke definitie van financiële gezondheid we hanteren. Om financiële gezondheid te kunnen meten hebben we op basis van literatuuronderzoek bepaald welke onderdelen impact hebben op de financiële gezondheid. Daarmee konden we vervolgens bepalen welke hoofdcategorieën (en onderliggende onderdelen) getoetst moeten worden om een uitspraak te kunnen doen over de financiële gezondheid van een huishouden of de Nederlander. Het figuur hieronder toont het conceptuele model dat hieruit is ontstaan.

Financiële gedragingen

Uit onderzoek blijkt¹⁰¹ dat financiële gedragingen een direct effect hebben op de financiële gezondheid. Het gaat hier om het daadwerkelijke gedrag dat mensen laten zien: hoeveel spaart men bijvoorbeeld daadwerkelijk of leent men geld?

Financiële vaardigheden

Onder financiële vaardigheden verstaan we de mate waarin mensen in staat zijn om financiële producten te begrijpen en weloverwogen beslissingen te nemen.

Hierbij gaat het om de vraag of zij over de juiste kennis en kunde beschikken. Denk aan financiële geletterdheid en begrip van risico's. De literatuur laat zien dat er een relatie is tussen financiële geletterdheid enerzijds en financieel gedrag en financiële gezondheid anderzijds.¹⁰²

Persoonlijke kenmerken

Bij persoonlijke kenmerken gaat het over de eigenschappen waarover mensen beschikken. In het conceptuele model zijn die eigenschappen opgenomen die effect hebben op de financiële gezondheid en waarvan wetenschappelijk is vastgesteld dat ze samenhangen met financieel gedrag.¹⁰³ Denk bijvoorbeeld aan impulsiviteit¹⁰⁴ en tijdsoriëntatie.¹⁰⁵

Huishoudelijke en socio-economische omgeving

Het huishouden waar iemand deel van uitmaakt en de socio- economische omgeving zijn ook van invloed op de financiële gezondheid. Denk hierbij aan de samenstelling van het huishouden (heeft iemand bijvoorbeeld een partner en/of kinderen), de levensgebeurtenissen die zich voordoen en het inkomen van het huishouden.

¹⁰¹ O.a. Kempson et al., 2017; Comerton-Forde et al., 2020.

¹⁰² O.a. Mitchell en Lusardi, 2015; Boisclair et al., 2017; Van Rooij et al., 2011.

¹⁰³ O.a. Ottaviani en Vandone, 2011; Clark et al., 2019.

¹⁰⁴ O.a. Ottaviani en Vandone, 2011.

¹⁰⁵ O.a. Clark et al., 2019.

Bijlage 2 - Vragenlijst

1. Inkomen

De volgende vragen gaan over het inkomen van uw huishouden. We bedoelen daarmee bijvoorbeeld het inkomen uit werk, uitkering of verhuur van een woning.

1.1. Wat is meestal de financiële situatie van uw huishouden? Mijn huishouden:

- maakt of heeft schulden om rond te komen
- gebruikt een deel van het spaargeld om rond te komen
- komt precies rond
- houdt een beetje geld over
- houdt veel geld over

1.2. Hoe moeilijk of makkelijk kan uw huishouden op dit moment rondkomen?

- Zeer moeilijk
- Moeilijk
- Niet moeilijk en niet makkelijk
- Makkelijk
- Zeer makkelijk

1.3. Denk aan het inkomen dat u in eerdere jaren had. Was het inkomen voor uw huishouden de afgelopen 12 maanden veel lager of hoger, of ongeveer hetzelfde?

- Veel lager
- Lager
- Ongeveer hetzelfde
- Hoger
- Veel hoger
- Ik weet het niet

1.4. Hoe goed kunt u het inkomen van uw huishouden voor de komende tijd voorspellen? Kies het antwoord dat het beste bij uw situatie past.

- Ik kan het inkomen voor de komende 12 maanden of meer voorspellen
- Ik kan het inkomen voor de komende 9 maanden voorspellen
- Ik kan het inkomen voor de komende 6 maanden voorspellen
- Ik kan het inkomen voor de komende 3 maanden voorspellen
- Ik kan het inkomen niet goed voorspellen

2. Uitgaven

De volgende vragen gaan over de uitgaven van uw huishouden. Sommige uitgaven zijn noodzakelijk om te kunnen leven, zoals uitgaven aan huur/hypotheek, elektriciteit, water, boodschappen en kleding. Daarnaast zijn er uitgaven die niet direct noodzakelijk zijn, zoals een vakantie of een nieuwe auto. Deze uitgaven komen later in de vragenlijst ook aan bod.

2.1 De totale uitgaven van mijn huishouden waren de afgelopen 12 maanden:

- veel lager dan het inkomen
- iets lager dan het inkomen
- ongeveer even hoog als het inkomen
- iets hoger dan het inkomen
- veel hoger dan het inkomen
- Ik weet het niet

- 2.2 Hoe moeilijk of makkelijk was het de afgelopen 12 maanden voor uw huishouden om de noodzakelijke kosten voor levensonderhoud te betalen, zoals woonlasten, boodschappen en kleding?**
- Zeer moeilijk
 - Moeilijk
 - Niet moeilijk en niet makkelijk
 - Makkelijk
 - Zeer makkelijk
- 2.3 Ik kan alle rekeningen van mijn huishouden:**
- zonder problemen betalen
 - allemaal betalen, maar het is af en toe financieel lastig
 - allemaal betalen, maar het is altijd financieel lastig
 - niet altijd betalen, waardoor ik bij sommige rekeningen een achterstand heb
 - regelmatig niet betalen, waardoor ik bij veel rekeningen een achterstand heb
- 2.4 Veel kosten zijn het afgelopen jaar gestegen, zoals de kosten voor gas en voor boodschappen. Ik heb hier het afgelopen jaar:**
- Heel veel last van gehad
 - Veel last van gehad
 - Last van gehad
 - Een beetje last van gehad
 - Geen last van gehad
- 2.5 Sommige mensen hebben door de stijgende kosten hun gedrag aangepast. Zij kopen bijvoorbeeld minder of verbruiken minder energie. Heeft u uw gedrag aangepast?**
- Ja
 - Nee
- 2.6 Welke stijging van kosten heeft de afgelopen 12 maanden de meeste invloed gehad op uw financiële situatie?**
- Kosten van gas/water/licht
 - Benzineprijzen
 - Huurprijzen
 - Dagelijkse boodschappen
 - Anders, namelijk
 - De stijging van kosten heeft geen invloed gehad op mijn financiële situatie

3. Sparen

De volgende vragen gaan over het spaargeld en spaargedrag van uw huishouden. Onder spaargeld vallen ook beleggingen (aandelen, obligaties, beleggingsfondsen, etc.) en extra sparen voor uw pensioen.

- 3.1 Stel dat uw huishouden de belangrijkste bron van inkomsten verliest. U ontvangt dan nog wel inkomsten vanuit een vangnet, als u daar recht op heeft. Denk aan een werkloosheidsuitkering of arbeidsongeschiktheidsverzekering. Hoelang zou u dan rond kunnen komen zonder geld te lenen of te verhuizen?**
- 6 maanden of meer
 - 3-5 maanden
 - 1-2 maanden
 - 1 week – 1 maand
 - Minder dan 1 week
- 3.2 Hoe zeker bent u dat de grotere uitgaven die uw huishouden wil doen (zoals een vakantie, schilderwerk aan uw huis of een auto) haalbaar zijn?**
- Zeer zeker
 - Zeker
 - Enigszins zeker
 - Onzeker
 - Zeer onzeker
 - Ik weet dat grotere uitgaven niet haalbaar zijn

3.3 Als mijn huishouden morgen een uitgave zou moeten doen die gelijk is aan het maandinkomen van mijn huishouden, dan zou ik:

- het geld makkelijk bij elkaar kunnen krijgen
- het geld bij elkaar kunnen krijgen, maar iets moeten veranderen, zoals minder uitgeven
- iets moeten doen om het geld bij elkaar te krijgen, zoals iets verkopen of extra werken. Ik hoef geen geld te lenen
- moeten lenen, bijvoorbeeld via een persoonlijke lening of bij familie/vrienden. Dit geld zou ik moeten terugbetalen
- het geld waarschijnlijk niet bij elkaar krijgen

3.4 Welke uitspraak omschrijft uw spaargedrag het best?

- Ik spaar elke maand een vast bedrag
- Ik spaar elke maand, maar het bedrag verschilt
- Ik probeer geld te sparen, maar dat lukt me niet elke maand
- Ik kan alleen sparen als ik een financiële meevaller heb
- Ik spaar niet

3.5 Hoeveel van het netto inkomen van uw huishouden spaart u gemiddeld per maand? Het netto inkomen is het inkomen dat uw huishouden daadwerkelijk op de rekening ontvangt.

- Minder dan €100
- Tussen de €100 en €500
- Tussen de €500 en €1000
- Meer dan €1000
- Ik weet het niet

3.6 Hoe verwacht u dat het inkomen van uw huishouden eruitziet na uw pensioendatum?

- Ik heb er vertrouwen in dat mijn maandelijkse inkomen voldoende zal zijn
- Ik weet dat mijn maandelijkse inkomen onvoldoende zal zijn maar ik doe daar niets aan
- Ik weet dat mijn maandelijkse inkomen onvoldoende zal zijn en doe daar iets aan, bijvoorbeeld door bij te sparen en/of te beleggen
- Ik ben er niet mee bezig en weet niet of mijn pensioen voldoende zal zijn
- Ik wil het graag weten maar ik vind het lastig om hierachter te komen
- Niet van toepassing: ik ben al met pensioen

3.7 Als uw huishouden voor langere periode geld overhoudt, investeert u dit dan? Het gaat hier niet om sparen, maar om bijvoorbeeld beleggen of investeren in vastgoed.

- Ja, ik ben hier bewust mee bezig
- Ja, maar ik kijk er verder niet actief naar om
- Nee, ik weet dat het kan maar ik doe het niet
- Nee, ik weet niet hoe dat moet
- Nee, ik heb geen geld over om te investeren

4. Schulden

De volgende vragen gaan over de schulden die uw huishouden heeft. Daarmee bedoelen we bijvoorbeeld een persoonlijke lening, geld dat u van andere mensen heeft geleend en openstaande rekeningen. Denk daarbij ook aan aankopen via webwinkels die u nog niet heeft (af) betaald. Het gaat hier niet om terugkerende rekeningen voor bijvoorbeeld private lease of abonnementen, die u op tijd betaalt.

Hypotheeken en studieschulden bij DUO zien we als een andere vorm van schuld. U krijgt daar aparte vragen over.

4.1 Ik weet precies hoe de schulden van mijn huishouden eruitzien (het totale bedrag, de vervaldatum en de kosten). Reken uw eventuele hypotheek en DUO-studieschuld niet mee.

- Helemaal mee oneens
- Enigszins mee oneens
- Niet mee eens, niet mee oneens
- Enigszins mee eens
- Helemaal mee eens
- Mijn huishouden heeft geen schulden

4.2 Hoeveel zorgen maakt u zich over de schulden van uw huishouden? Reken uw eventuele hypotheek en DUO-studieschuld niet mee.

- a. Ik maak me geen zorgen
- b. Ik maak me een beetje zorgen
- c. Ik maak me zorgen
- d. Ik maak me veel zorgen
- e. Mijn huishouden heeft geen schulden

4.3 Hoe lang denkt u dat u ongeveer nodig heeft om de schulden van uw huishouden af te betalen, zonder uw levensstijl te veranderen? Reken uw eventuele hypotheek en DUO-studieschuld niet mee.

- a. Mijn huishouden heeft geen schulden
- b. 0 tot 1 jaar
- c. 1 tot 5 jaar
- d. 6 tot 10 jaar
- e. 11 tot 20 jaar
- f. Meer dan 20 jaar
- g. Ik zal de schulden van mijn huishouden nooit afbetalen
- h. Ik weet het niet

Nu volgen vragen over de eventuele hypotheekschuld en DUO-studieschuld van uw huishouden.

4.4 Hoe zeker bent u dat u de hypotheekschuld van uw huishouden op tijd zal aflossen, zonder uw levensstijl te veranderen?

- a. Zeker
- b. Enigszins zeker
- c. Onzeker
- d. Zeer onzeker
- e. Ik ben van plan mijn hypotheek aan het einde van de looptijd af te lossen door een nieuwe lening af te sluiten
- f. Ik ben eigenaar van een huis maar heb mijn hypotheek al afgelost
- g. Ik heb geen hypotheek, ik huur

4.5 Hoe zeker bent u dat uw huishouden de totale DUO-studieschuld op tijd zal aflossen, zonder uw levensstijl te veranderen?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik studeer nog en weet nog niet hoe hoog mijn lening uiteindelijk zal zijn
- g. Ik heb geen DUO-studielening

5. Planning

Denkt u na over de besteding van uw geld? Maakt u plannen, ook voor de toekomst? Daar gaan de volgende vragen over.

5.1 Over welke periode maakt u meestal financiële plannen voor uw huishouden? U kunt meerdere antwoorden selecteren.

- a. Ik maak geen financiële plannen
- b. De komende weken
- c. De komende paar maanden
- d. Het komende jaar
- e. De komende paar jaren
- f. De komende 5 tot 10 jaar
- g. Langer dan de komende 10 jaar

5.2 Hoe vaak maakt u een overzicht van uw inkomsten en uitgaven?

- a. Elk jaar
- b. Elke maand
- c. Elke week
- d. Ik heb een overzicht dat ik steeds aanpas als er iets verandert
- e. Ik heb weleens een overzicht gemaakt maar houd dit niet structureel bij
- f. Nooit

5.3 Hoe zeker bent u dat u goede financiële plannen hebt gemaakt voor uw pensioen?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik heb geen plannen gemaakt voor mijn pensioen

5.4 Hoe zeker bent u dat uw verzekeringen eventuele grote schades (zoals inbraak of waterschade) voldoende dekken?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik weet dat ik niet voldoende dekking heb

5.5 Stel dat er een heftige gebeurtenis in uw leven plaatsvindt, zoals een echtscheiding, het overlijden van een gezinslid of arbeidsongeschiktheid als zelfstandige. U heeft daardoor bijvoorbeeld plotseling veel minder inkomsten of hogere uitgaven. Hoe zeker bent u dat uw huishouden dan nog kan rondkomen, dankzij bijvoorbeeld een verzekering of spaargeld?

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik weet dat ik niet voldoende inkomsten heb

5.6 Hoe zeker bent u dat uw huishouden de financiële doelen voor de toekomst kan bereiken? Denk aan doelen zoals het kopen van een huis of met vervroegd pensioen gaan.

- a. Zeer zeker
- b. Zeker
- c. Enigszins zeker
- d. Onzeker
- e. Zeer onzeker
- f. Ik weet dat ik mijn financiële doelen niet kan bereiken

6 Financiële kennis en vaardigheden

6.1 Hoe goed denkt u dat uw kennis van, en inzicht in, financiële zaken is?

Geef een cijfer van 1 tot 10.

6.2 Stel dat u €100 op uw spaarrekening heeft staan tegen een rente van 1% per jaar en de inflatie 2% per jaar bedraagt. Hoeveel zou u na een jaar kunnen kopen met het geld op uw spaarrekening?

- a. Meer dan vandaag
- b. Precies evenveel als vandaag
- c. Minder dan vandaag
- d. Weet ik niet
- e. Deze vraag wil ik niet beantwoorden

6.3 Stel dat u €100 op uw spaarrekening heeft staan en de rente 2% per jaar is. Hoeveel denkt u dat u na 5 jaar op de rekening zou hebben staan als u tussendoor geen geld opneemt?

- a. Meer dan €102
- b. Precies €102
- c. Minder dan €102
- d. Weet ik niet
- e. Deze vraag wil ik niet beantwoorden

6.4 Denkt u dat de volgende uitspraak waar of niet waar is? Het kopen van aandelen van één bedrijf levert doorgaans een veiliger rendement op dan een aandelenfonds.

- a. Waar
- b. Niet waar
- c. Weet ik niet
- d. Deze vraag wil ik niet beantwoorden

7. Houding en karakter

Nu volgen er een aantal algemene stellingen. Geef aan in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen.

7.1 Het lukt mij niet goed om mijn financiële zaken te regelen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.2 Ik heb het gevoel dat ik weinig controle heb over mijn financiële situatie.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.3 Als ik aan mijn financiële situatie denk, dan voel ik mij machteloos.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.4 Ik ben alleen bezig met wat ik nu moet betalen. De rest zie ik later wel.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.5 Door mijn financiële situatie leef ik van dag tot dag.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.6 Ik houd rekening met dingen die ik over een tijdje moet betalen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.7 Ik leen liever geld om dingen meteen te kopen dan dat ik ervoor spaar.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.8 Ik zou liever bezuinigen dan te moeten lenen voor alledaagse uitgaven.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.9 Ik geef liever mijn geld uit dan dat ik het bewaar voor onverwachte uitgaven.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.10 Het voelt beter om geld uit te geven dan om te sparen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.11 Ik blijf kalm als ik voor financiële moeilijkheden kom te staan. Ik vertrouw op mijn eigen vaardigheden om grip op mijn financiën te krijgen.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

7.12 Ik kan de meeste financiële problemen oplossen als ik er de nodige moeite voor doe.

- a. Helemaal mee oneens
- b. Mee oneens
- c. Niet mee eens, niet mee oneens
- d. Mee eens
- e. Helemaal mee eens

8. Verdiepingsvragen

- 8.1 Door wie of wat laat jij je het meest beïnvloeden bij het doen van aankopen? Denk hierbij aan gebruikelijke aankopen zoals kleding, verzorgingsproducten, (woon)accessoires etc. maar ook grotere aankopen.**
- Door familie
 - Door vrienden
 - Door collega's
 - Door reclame (op o.a. internet, tv, social media)
 - Door consumenten organisaties (bijv. de consumentenbond)
 - Door vergelijkingsites
- 8.2 Heb je in de afgelopen twaalf maanden achteraf weleens spijt gehad van een aankoop?**
- Vaak
 - Regelmatig
 - Soms
 - Zelden
 - Nooit
- 8.3 Wat is de reden dat je aankopen doet waar je achteraf spijt van hebt? Kies het antwoord dat het best passend is bij jouw situatie.**
- Ik wilde hetzelfde hebben als anderen (bijv. vrienden / familie)
 - Het geeft mij een goed gevoel om nieuwe dingen te kopen
 - Ik dacht er niet bij na
 - Ik heb mij laten overhalen door promotie/aanbieding (bijv. korting, 1+1 gratis)
 - Anders, namelijk
- 8.4 Praat je over jouw financiële situatie met anderen?**
- Vaak
 - Regelmatig
 - Soms
 - Zelden
 - Nooit
- 8.5 Met wie praat je over jouw financiële situatie? Meerdere antwoorden zijn mogelijk**
- met mijn ouders
 - met mijn (volwassen) kinderen
 - met mijn vrienden
 - met collega's op werk
 - met mijn partner
 - Anders, namelijk
- 8.6 Waarom praat je liever niet over jouw financiële situatie met anderen? Kies het antwoord dat het best passend is bij jouw situatie**
- ik vind het te persoonlijk
 - ik schaam mij voor mijn situatie
 - ik ben onzeker over mijn kennis over/ vaardigheden als het gaat om mijn financiële situatie
 - ik weet niet wat praten over mijn financiële situatie voor zin heeft
 - Geen behoefte
 - Wil ik niet verder toelichten
 - Anders, namelijk

8.7 Heb je in het afgelopen twaalf maanden van de volgende financiële producten en/of diensten gebruik gemaakt? Meerdere antwoorden zijn mogelijk

- Achteraf betalen (het (online) kopen van een product waarbij je jouw aankoop niet direct betaalt, maar op een later moment)
- Online goksites
- Crypto
- Lease (Lease is een vorm van huren. Het lease object (bijv. wasmachine) is eigendom van de leasemaatschappij en na de looptijd lever je het geleasede object weer in. Je betaalt per maand een vast bedrag)
- Geen van bovenstaande

8.8 Denk terug aan het moment dat je financieel op eigen benen kwam te staan. Wie of wat heeft de grootste bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van jouw financiële kennis en vaardigheden tot dat moment? Denk hierbij aan belastingaangifte, aanvragen zorgverzekering, aanvragen van bepaalde toeslagen (bijv. huurtoeslag) maar ook de vaardigheden zoals het begrijpen van economische termen zoals inflatie.

- Via school en/of vervolgopleiding
- Via extra training / cursussen
- Via familie en/of vrienden
- Via media
- Ik sta nog niet financieel op eigen benen
- Anders, namelijk

8.9 Hoe ga je om met bepaalde financiële uitdagingen / moeilijkheden?

- Dat los ik zelf op
- Dan zoek ik hulp bij een expert
- dan zoek ik hulp bij vrienden en/of familie
- dan zoek ik hulp bij mijn werkgever
- ik doe daar niks aan / stel het uit om hier hulp voor de vragen
- Ik ervaar geen uitdagingen / moeilijkheden

8.10 Door wie zou je graag geholpen willen worden bij financiële uitdaging / moeilijkheden?

- Niemand
- Een expert
- Vrienden en/of familie
- Werkgever
- Gemeente
- Andere overheidsinstantie (bijv. Belastingdienst)
- Mijn bank
- Anders, namelijk

9. Achtergrondkenmerken

Tot slot willen we u nog een paar vragen over uzelf stellen. Ze gaan over u persoonlijk, behalve als in de vraag duidelijk staat dat het over uw huishouden gaat. Uw huishouden zijn u en de leden van uw huishouden met wie u de financiën deelt. Bijvoorbeeld uw partner en inwonende kinderen.

9.1. Wat is uw leeftijd?

- 18-24
- 25-34
- 35-44
- 45-54
- 55-64
- 65+

9.2 Welke situatie geldt op dit moment voor u?

- a. Ik heb betaald werk
- b. Ik heb een uitkering als gevolg van (langdurige) ziekte of arbeidsongeschiktheid (WAO, WIA (WGA/IVA))
- c. Ik heb een uitkering als gevolg van werkloosheid (WW, bijstand)
- d. Ik heb betaald werk en een uitkering (WW, bijstand, WAO, WIA (WGA/IVA))
- e. Ik heb geen betaald werk en geen uitkering
- f. Ik studeer en heb betaald werk
- g. Ik studeer zonder betaald werk
- h. Ik heb alleen AOW/pensioen
- i. Ik heb betaald werk en AOW/pensioen

9.3. Wat is op dit moment de belangrijkste bron van inkomsten van uw huishouden?

- a. Werk in loondienst
- b. Werk als zelfstandige (zzp'er/ondernemer)
- c. Pensioen/AOW
- d. Uitkering als gevolg van (langdurige) ziekte of arbeidsongeschiktheid (WAO, WIA (WGA/IVA))
- e. Uitkering als gevolg van werkloosheid (WW, bijstand)
- f. Studiefinanciering
- g. Financiële regeling van de overheid i.v.m. coronacrisis (NOW, TVL)
- h. Anders, namelijk:

9.4 Welke situatie geldt op dit moment voor uw partner? Dit is iemand met wie u een huishouden vormt. Als u geen partner heeft, dan kunt u dit hieronder aangeven. Mijn partner:

- a. heeft betaald werk
- b. heeft alleen een uitkering (WW, bijstand, WAO, WIA (WGA/IVA))
- c. heeft betaald werk en een uitkering (WW, bijstand, WAO, WIA (WGA/IVA))
- d. heeft geen betaald werk en geen uitkering
- e. studeert en heeft betaald werk
- f. studeert zonder betaald werk
- g. heeft alleen AOW/pensioen
- h. heeft betaald werk en AOW/pensioen
- i. Ik heb geen partner met wie ik een huishouden vorm

9.5 Hoeveel mensen in uw huishouden zijn afhankelijk van het totale inkomen (uzelf meegerekend)?

- a. 1
- b. 2
- c. 3
- d. 4
- e. 5
- f. 6 of meer
- g. Geen

9.6 Hoeveel inwonende kinderen zijn onderdeel van uw huishouden?

- a. 1
- b. 2
- c. 3
- d. 4
- e. 5
- f. 6
- g. 7
- h. 8
- i. 9 of meer
- j. Geen

9.7 Wat is op dit moment uw situatie?

- a. Alleenstaand
- b. Gehuwd of geregistreerd partnerschap
- c. Gescheiden
- d. Weduwe of weduwnaar
- e. Samenwonend
- f. Zeg ik liever niet

9.8 Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgemaakt?

- a. Basisschool
- b. Lbo, vmbo basis/kader
- c. Vmbo gl/tl, mavo, (m)ulo
- d. Mbo
- e. Havo, vwo
- f. Hbo, bachelor
- g. Universiteit, doctoraalopleiding, master
- h. Anders, namelijk:

9.9 Is er de afgelopen 12 maanden iets veranderd in uw woonsituatie? Ik ben:

Meerdere antwoorden mogelijk

- a. op mezelf gaan wonen (vanuit mijn ouderlijk huis)
- b. op mezelf gaan wonen na beëindiging van mijn relatie
- c. weer bij mijn ouder(s) gaan wonen
- d. gaan samenwonen
- e. verhuisd
- f. anders, namelijk:
- g. Er is niets veranderd in mijn woonsituatie
- h. Zeg ik liever niet

9.10 Is er de afgelopen 12 maanden iets veranderd in uw persoonlijke situatie?

Meerdere antwoorden mogelijk

- a. Komst van een kind
- b. Getrouwd of geregistreerd partnerschap
- c. Relatie beëindigd
- d. Begonnen met fulltime studeren
- e. Begonnen met parttime studeren
- f. Ziekte/arbeidsongeschiktheid
- g. Overlijden partner
- h. Overlijden vader/moeder
- i. Anders, namelijk:
- j. Er is niets veranderd in mijn persoonlijke situatie
- k. Zeg ik liever niet

9.11 Is er de afgelopen 12 maanden iets veranderd in uw werksituatie?

Meerdere antwoorden mogelijk

- a. Nieuwe baan
- b. (Gedeeltelijk) werkloos geworden
- c. (Gedeeltelijk) arbeidsongeschikt geworden
- d. Minder uren gaan werken
- e. Meer uren gaan werken
- f. Salarisverhoging
- g. Salarisverlaging
- h. Eigen bedrijf gestart/zzp'er geworden
Faillissement eigen bedrijf
- i. Anders, namelijk:
- j. Ik heb geen gebeurtenissen meegemaakt
- k. Zeg ik liever niet

9.12 In wat voor soort woning woont u?

- a. Koopwoning
- b. Sociale huurwoning
- c. Particuliere huurwoning
- d. Anders, namelijk:
- e. Weet ik niet

9.13 Hoe vaak had uw familie financiële problemen toen u opgroeide?

- a. Altijd
- b. Regelmatig
- c. Soms
- d. Zelden
- e. Nooit
- f. Weet ik niet

9.14 Evaluatievraag

Hoe moeilijk of hoe makkelijk vond u het om deze vragen te beantwoorden?

- a. Zeer moeilijk
- b. Moeilijk
- c. Niet moeilijk en niet makkelijk
- d. Makkelijk
- e. Zeer makkelijk

Deloitte refers to one or more of Deloitte Touche Tohmatsu Limited (“DTTL”), its global network of member firms and their related entities. DTTL (also referred to as “Deloitte Global”) and each of its member firms are legally separate and independent entities. DTTL does not provide services to clients. Please see www.deloitte.nl/about to learn more.

Deloitte is a leading global provider of audit and assurance, consulting, financial advisory, risk advisory, tax and related services. Our network of member firms in more than 150 countries and territories serves four out of five Fortune Global 500 companies. Learn how Deloitte’s approximately 286,000 people make an impact that matters at www.deloitte.nl.

This communication contains general information only, and none of Deloitte Touche Tohmatsu Limited, its member firms or their related entities (collectively, the “Deloitte network”) is, by means of this communication, rendering professional advice or services. Before making any decision or taking any action that may affect your finances or your business, you should consult a qualified professional adviser. No entity in the Deloitte network shall be responsible for any loss whatsoever sustained by any person who relies on this communication.